

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL HİZMETLER BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Asiye AYDIN

2501210797

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Ali Osman BALKANLI

İSTANBUL – 2024

ÖZ

ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR: TÜRKİYE ÖRNEĞİ ASIYE AYDIN

Engelli bireyler yaş, cinsiyet, din, dil, ırk, ülke fark etmeksizin dezavantajlı grupların önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Tarih boyunca toplumdan dışlanmış, ötekileştirilmiş ve yalnızlaştırılmış çok sayıda engelli bireyin olduğu göz önünde bulundurulduğunda, dezavantajlı gruplardan engellilere yönelik atılan her adımın ne denli gerekli ve önemli olduğu görülmektedir. Engelli bireylere yönelik hazırlanan ve sunulan politikalar ve bu politikalar doğrultusunda oluşturulan uygulamalar onları toplumsal hayata katılım ve uyum konusunda desteklemektedir. Dünyanın her yerinde farklı boyutta, gelişmişlikte ve kapsamda olsa da bu yönde çeşitli politikalar ve uygulamalar geliştirilmektedir. Türkiye engellilere yönelik önemli politikalar ve uygulamalar geliştirmiş ve geliştirmeye devam eden ülkelerden birisidir. Sosyal politika şemsiyesi altında ele alınan bu uygulamalar çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Çalışmada Türkiye’de engellilere yönelik uygulanan sosyal politikalar ele alınmaktadır. Ek olarak, sosyal politikanın gelişiminin yıllar boyunca ne yönde olduğunu değerlendiren bu çalışma, Türkiye’nin yanı sıra belli ölçüde Osmanlı Devleti’ne de odaklanmaktadır.

Cumhuriyet’in kurulduğu tarihten itibaren Türkiye’de sunulan sosyal politikaların neler olduğu, sosyal politikaların engellilik boyutuyla ne yönde ele alındığı ve Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaları örneklediren uygulamaların yeterli olup olmadığı çalışmanın amacı kapsamında sorulan sorulardır. Bu kapsamda çalışmanın temel amacını Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların listelenmesi, incelenmesi ve değerlendirmesi oluşturmaktadır. Bu çalışmanın herhangi bir engellilik türüne yoğunlaşmamış olması, herhangi bir dönem aralığını baz almamış olması, cinsiyet, yaş gibi herhangi bir sınırlandırmaya gidilmemesi çalışmanın odağını genişletmiştir. Bir nitel araştırma metodolojisi olan

tematik analizin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, Türkiye’de engellilere yönelik gerekli ve önemli sosyal politika uygulamalarının olduğu bulgulanmıştır. Bunun yanı sıra gelişen teknoloji, ihtiyaç vb. hususlar göz önünde bulundurulduğunda güncel ve dinamik sosyal politika uygulamalarına ihtiyaç duyulacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Sosyal Devlet, Türkiye, Engelli, Osmanlı

Devleti

ABSTRACT

SOCIAL POLICIES FOR THE DISABLED: THE CASE OF TÜRKİYE

ASİYE AYDIN

People with disabilities constitute an important example of disadvantaged groups regardless of age, gender, religion, language, race and country. Considering that there are many disabled people who have been excluded from society, marginalized and isolated throughout history, it is seen how necessary and important every step taken towards disabled people from disadvantaged groups is. The policies prepared and presented for disabled people and the practices created in line with these policies support them in their participation and adaptation to social life. Various policies and practices are developed all over the world in this direction, albeit in different dimensions, development and scope. Türkiye is one of the countries that have developed and continue to develop important policies and practices for the disabled. These practices, which are handled under the umbrella of social policy, constitute the scope of the study. In this study, social policies implemented for the disabled in Turkey are discussed. In addition, this study, which evaluates the development of social policy over the years, focuses on the Ottoman Empire to a certain extent as well as Türkiye.

The questions asked within the scope of the study are what social policies have been offered in Türkiye since the establishment of the Republic of Türkiye, how social policies are addressed with the dimension of disability, and whether the practices exemplifying social policies for the disabled in Türkiye are sufficient. In this context, the main purpose of the study is to list, analyze and evaluate social policies for the disabled in Türkiye. The fact that this study does not focus on any type of disability, is not based on any period interval, and does not make any limitations such as gender and age has expanded the focus of the study. As a result of the study using thematic analysis, a qualitative research methodology, it was found that there are necessary and important social policy practices for the disabled

in Türkiye. In addition to this, it has been determined that there will be a need for up-to-date and dynamic social policy practices when developing technology, needs, etc. are taken into consideration.

Keywords: Social Policy, Social State, Türkiye, Disability, Ottoman Empire

ÖNSÖZ

Engellilik ve sosyal politika konuları incelendiğinde bu alanda araştırma yapan yazarların konuya farklı boyutlarla yaklaşarak çeşitli eserler ürettikleri görülmektedir. Bu çalışmada ise Türkiye’de engelli bireylere sunulan sosyal politikalar; gerek var olan uygulamaların yeterliliğinin değerlendirmeye açık olması adına gerekse engelli bireylerin sahip olduğu ayrıcalık, muafiyet, istisna gibi temel haklara kolaylıkla erişimleri adına aktarılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de sunulan sosyal politikalar Cumhuriyet Öncesi, Cumhuriyet Dönemi ve Cumhuriyet Sonrası olmak üzere temelde 3 farklı dönemde incelenmiştir. Tarihsel sürecin yanında Türkiye’de hâlihazırda devam eden sosyal politika uygulamaları bağlamında yakın tarihe yoğunlaşmış ve yakın tarihte engellilere sunulan sosyal politikalar detaylı şekilde incelenmiş ve listelenmiştir. Pratik ve teorik incelemelerin yanında çalışmada mevzuatsal incelemeler de yapılarak geçmişten günümüze engellilik olgusunun hukuki süreçlerine de değinilmiştir.

Bu çalışmada örnekleme dair bir sınırlandırma yapılmamış ve konunun geniş kapsamda ele alınması tercih edilmiştir. Bu doğrultuda, çalışma boyunca sunulan sosyal politikaların ve bu politikaların yasal dayanağını oluşturan mevzuatların spesifik bir yaş, cinsiyet, bölge ve engel grubuyla daraltılmaması ve çalışmanın tüm engelli bireylere hitap etmesi bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılmıştır. Çalışmada tüm engel gruplarına yönelik yapılan sosyal politikalar istihdam, iş gücüne katılım, sunulan yardımlar, tanınan muafiyet ve istisnalar ve engel gruplarına sağlanan bakım hizmetleri vb. kategorilere ayrılarak detaylandırılmıştır. Ek olarak engellilere yönelik sosyal harcamalar grafik üzerinden analiz edilmiştir.

Gerçekleştirmiş olduğum çalışmanın her evresinde değerli bilgilerini benimle paylaşan, yapıcı eleştirilerle dönüt sağlayan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Ali Osman BALKANLI hocama teşekkürlerimi sunarım. Hayatımın her evresinde arkamda duran ve yoluma ışık tutan canım aileme teşekkür ederim.

Asiye AYDIN

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK KAVRAMI, TARİHÇESİ VE TÜRKİYE’DE ENGELLİLİK

1.1. Engelli(lik) Kavramı	8
1.2. Engelliliğin Tarihi Süreci	9
1.3. Türk Kültüründe Engellilik.....	10
1.3.1. Atasözü ve Deyimlerde Engellilik.....	10
1.3.2. Ders Kitaplarında Engellilik.....	11
1.4. Engellilik Türleri	12
1.5. Türkiye’de Engellilik Oranları	14
1.6. Yasal Düzenlemelerde Türkiye’de Engellilik	16
1.6.1. Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi’nde Engellilik	17
1.6.2. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde Engellilik.....	17
1.6.3. 1961 Anayasası’nda Engellilik	18
1.6.4. 1982 Anayasası’nda Engellilik	19
1.6.5. 571 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname’de Engellilik	19
1.6.6. Özürlüler Şurasında Engellilik.....	20
1.6.7. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmede Engellilik	21

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI, TARİHÇESİ VE TÜRK TARİHİNDEKİ GELİŞİM SÜRECİ

2.1. Sosyal Politika.....	22
2.1.1. Dar Anlamda Sosyal Politika.....	23
2.1.2. Geniş Anlamda Sosyal Politika.....	23

2.2. Sosyal Politikanın Dünyadaki Tarihsel Gelişimi.....	24
2.3. Sosyal Politikanın Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi.....	25
2.3.1 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Sosyal Politikanın Gelişimi	26
2.3.1.1. Ahilik Teşkilatı ve Loncalar.....	27
2.3.1.2. Mecelle ve Nizamname	28
2.3.1.3. Sadaka-i Seniyye ve Muhtacin Maaşı	28
2.3.1.4. Darülacezeler-Darüleytamlar ve Fukaraperver Cemiyetleri	29
2.3.1.5. Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti ve Avarız Vakıfları.....	30
2.3.1.6. Yetimhaneler ve Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi	30
2.3.1.7. Tebhirhane ve Telkihaneler.....	31
2.3.1.8. Çocuk Hastanesi: Hamidiye Etfal Hastanesi.....	32
2.3.1.9. Tevaün ve Tekaüd Sandıkları.....	32
2.3.1.10. Eytam İdaresi ve Eytam Sandıkları	33
2.3.2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası Sosyal Politikanın Gelişimi.....	33
2.3.2.1. İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat- 4 Mart 1923)	34
2.3.2.2. Köylülere Destek Uygulamaları (1924-1929).....	34
2.3.2.3. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası	35
2.3.2.4. Çok Partili Hayata Geçiş Öncesi Dönem.....	35
2.3.2.5. Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi (1946-1960).....	37
2.3.2.6. Çok Partili Dönem Sonrası (1960-1980)	39
2.3.2.7. 1980- 2001 Yılları Arası	41
2.3.2.8. 2001 ve Sonrası	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARI

3.1. Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam	51
3.1.1. Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdamın Ardındaki Yasal Düzenlemeler .	51
3.1.2 Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam Türleri.....	52
3.1.2.1. Kota Sistemi	52
3.1.2.2. Korumalı İş Yerleri Yöntemi	53
3.1.2.3. Kişisel Çalışma Yöntemi	54
3.1.2.4. Evde Çalışma Yöntemi	54

3.1.2.5. Sadece Engellilerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam Yöntemi	55
3.1.2.6. İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Engelli İstihdamı Yöntemi	55
3.1.2.7. Kooperatif Çalışma Yöntemi.....	56
3.1.3. Türkiye’de Engellilerin İstihdama ve İş Gücüne Katılımına Bakış	56
3.1.3.1 Türkiye’de Engellilerin İş Gücüne Katılım Oranı	57
3.1.4. Türkiye’de Engellilerin İstihdamına İmkan Sağlayan Kadrolar	58
3.1.4.1. Engellilerin Memur Kadrosuna İstihdamı.....	58
3.1.4.2. Engellilerin İşçi Kadrosuna İstihdamı	61
3.2.Türkiye’de Engellilere Yönelik Yardımlar	63
3.2.1. Türkiye’de Engellilere Yönelik Maddi Yardımlar	63
3.2.1.1. Engelli Aylığı	63
3.2.1.2. Bakıma Muhtaç Engelli Aylığı.....	65
3.2.1.3. Engelli Yakını Aylığı	68
3.2.1.4. Evde Bakım Desteği.....	69
3.2.1.5. Muhtaç Aylığı.....	71
3.3. Türkiye’de Engellilere Yönelik Muafiyet, İstisna ve İndirimler	73
3.3.1. Vergi	73
3.3.1.1 Gelir Vergisi.....	74
3.3.1.2. Katma Değer Vergisi (KDV)	76
3.3.1.3. Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)	77
3.3.1.4. Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV).....	78
3.3.1.5. Emlak Vergisi.....	78
3.3.1.6. Gümrük Vergisi	79
3.3.2. Elektrik.....	81
3.4. Türkiye’de Engellilere Yönelik Bakım Hizmetleri.....	82
3.4.1. Evde Bakım Hizmeti.....	82
3.4.2. Kuruluşlarda Bakım Hizmeti	83
3.4.2.1. Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	83
3.4.2.2. Geçici ve Misafir Bakım Hizmeti	85
3.4.2.3. Umut Evi.....	86
3.4.2.4. Aktif Yaşam Merkezi	87
3.4.2.5. Özel Bakım Merkezi	88

3.5. Türkiye’de Engellilere Yönelik Diğer Hizmetler: Engelli Kimlik Kartı.....	90
--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL HARCAMALAR

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	100
-------------------------------	------------

KAYNAKÇA	107
-----------------------	------------

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Genel Nüfus İçinde Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre En Az Bir Engeli Olan Nüfus (2011)	15
Tablo 2: Veri Sisteminde Kayıtlı Olup Hayatta Olan Engelli Bireylerin Engel Gruplarına Göre Dağılımı (2023)	16
Tablo 3: Engelli ve Genel Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı (%).....	57
Tablo 4: Kamu Kurum ve Kuruluşları Engelli Kotasında İstihdam Eden Engelli Memur Sayısı (2002-2023 Temmuz).....	59
Tablo 5: EKPSS ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Başvuru Yapan ve Yerleşen Adayların Yıllara Göre Dağılımları (2012-2022)	60
Tablo 6: Engelli Birey Çalıştırmak Zorunda olan İş Yerleri ve Bu İş Yerlerinde İstihdam Eden Engelli Sayısı (2002-2023 Haziran)	62
Tablo 7: Engellilik Oranı %40-%69 Olan Bireyler İçin Engelli Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran)	65
Tablo 8: Engellilik Oranı %70+ Olan Bireyler İçin Bakıma Muhtaç Engelli Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran).....	67
Tablo 9: 18 Yaş Altı Engelli Yakını Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran)	69
Tablo 10: Evde Bakım Desteği İçin Ayrılan Tutarın Yıllara Göre Dağılımı (2007-2023 Temmuz).....	71
Tablo 11: Muhtaç Aylığı İçin Ayrılan Tutarın Yıllara Göre Dağılımı (2015-2021).....	73
Tablo 12: Engelli Gelir Vergisi İndiriminin Yıllara Göre Dağılımı (2010-2023)	75
Tablo 13: Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Temmuz).....	85
Tablo 14: Yatılı Umut Evlerinin Yıllara Göre Dağılımı (2008-2023 Temmuz)	87
Tablo 15: Özel Bakım Merkezleri ve Bu Merkezlere Ayrılan Kaynak Miktarlarının Yıllara Göre Dağılımı (2007-2023 Temmuz).....	90
Tablo 16: Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının (Milyon TL) Yıllara Göre Dağılımı (2000-2022).....	97
Tablo 17: Türkiye’de Engelli/Malul ve Sosyal Koruma Harcamalarının GSYH’ye Oranı (%) (2012-2022)	98

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye’de Sosyal Koruma Yardımlarının Dağılımı (2022) 93

KISALTMALAR LİSTESİ

AÇSHB	:Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ASHB	:Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ASPB	:Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
ÇÖZGER	:Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu
DMK	:Devlet Memurları Kanunu
DP	:Demokrat Parti
EKPSS	:Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı
ESSPROS	:European System of Integrated Protection Statistics (Avrupa Birleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi)
GSYH	:Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GSS	:Genel Sağlık Sigortası
ILO	:International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
İBB	:İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSTKA	:İstanbul Kalkınma Ajansı
İŞKUR	:Türkiye İş Kurumu
KDV	:Katma Değer Vergisi
MTV	:Motorlu Taşıtlar Vergisi
OECD	:Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
ÖSYM	:Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi

ÖTV	:Özel Tüketim Vergisi
SYGM	:Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
TDK	:Türk Dil Kurumu
TOKİ	:Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
UNICEF	:United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Acil Yardım Fonu)
WHO	:World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

GİRİŞ

Dünya nüfusunun yaklaşık %15'inin tekabül ettiği 1 milyarı aşkın kişinin engelli olduğu düşünüldüğünde engellilik kavramının ne kadar iç içe olduğumuz ve olmamız gereken bir konu olduğu görülmektedir. Engellerin üstünde nice engellerin olduğu bir dünyada engellilere yönelik yapılan her uygulamanın gerekli ve değerli olduğu ne kadar tartışmasız bir konu ise yapılan uygulamaların yeterli olup olmadığı o kadar tartışmaya değer bir konudur. Sosyal politika anlamsal, kavramsal ve işlevsel olarak engellilik konusuyla boyutlandırıldığında önemli uzantılara ulaşmaktadır. Bir başka ifade ile, engellilik konusunda sosyal politikanın uzantıları önem arz etmektedir.

Engellilere yönelik sunulan sosyal politika uygulamaları; tarih boyunca dışlanmaya maruz kalmış, ötekileştirilmiş, baskı altında bırakılmış, yalnızlaştırılmış, acıtılmış ve ağılatılmış binlerce, milyonlarca ve hatta milyarlarca engelli bireyin hayata tutunmasına, toplumsal hayata katılım ve uyum sağlamasına, dahası kendini gerçekleştirmesine umut olmuş ve olmaya devam etmektedir. Hızla değişen, değişim ve dönüşümün kaçınılmaz olduğu dünyada sosyal politika uygulamaları da bu hızdan nasibi almaktadır.

Nasıl ki sosyal politika uygulamaları ülkeden ülkeye değişiklik gösteriyorsa engellilik algısı da ülkeden ülkeye değişim göstermektedir. Ülkelerin sosyal politika algısı uygulamalarda farklılığa sebep olurken engellilik boyutu eklendiğinde farklılık daha da çeşitlenmekte ve değişmektedir. Bu çalışmada engellilere yönelik sosyal politika uygulamaları dünya ülkelerinden sadece Türkiye'ye yoğunlaşılması sebebi ile sadece Türkiye örneği ile açıklanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal çerçevede, tarihsel süreçte, Türk kültüründe ve yasal düzenlemelerde engelliğe ek olarak Türkiye'deki engellilik türlerine ve oranlarına yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde kavramsal çerçevede, dünya tarihinde ve Türkiye tarihinde sosyal politikaya değinildikten sonra Cumhuriyet öncesi, Cumhuriyet dönemi ve Cumhuriyet sonrası dönemde sosyal politika uygulamaları incelenmiş ve listelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde yani çalışmanın ana konusunun bahsedildiği bölümde ise Türkiye'de engellilere yönelik sunulan ve sunulmaya devam eden sosyal politika uygulamalarına detaylı şekilde yer verilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de engellilere yönelik sunulan sosyal politika uygulamalarını incelemektir. Genel amaç çerçevesinde engel gruplarını sırasıyla görme, işitme, dil ve konuşma, ortopedik, zihinsel, ruhsal ve duygusal, sürekli hastalık ve diğer oluşturmaktadır. Sekiz sınıfa ayrılmış olan bu engel gruplarına yönelik yapılan sosyal politikalar Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar irdelenmiş ve listelenmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde sosyal politika ve engellilik konusunda devletin ve milletin tutumunu analiz etmek adına Osmanlı Devleti’nde engellilere yönelik uygulanmış sosyal politikalar konusu da bu çalışmada mercek altına alınmıştır.

Geçmişten günümüze engellilik konusunda gerek mevzuatta gerekse uygulamada nelerin değiştiği, nelerin geliştiği ve nelerin gerilediği bu çalışma ile sorgulanmıştır. Bu kapsamda dönemler; Cumhuriyet öncesi, Cumhuriyet dönemi ve Cumhuriyet sonrası şeklinde sınıflandırılmıştır. Yakın tarihteki sosyal politika uygulamaları ise engelli bireylere kılavuzluk etmesi adına detaylandırılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma Türkiye’de engellilere yönelik uygulanmış ve uygulanmaya devam eden sosyal politika uygulamalarını inceleyen ve listeleyen bir yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bu çalışmanın temel amacı kapsamında engellilere yönelik sosyal politika uygulamalarının gelişiminin Türkiye’de ne yönde olduğunu araştıran birbirinden farklı çalışmalara eleştirel anlamda katkı sağlaması beklenmektedir. Her ne kadar Cumhuriyet öncesi, Cumhuriyet dönemi ve sonrası dönem yani yakın tarih öncesi dönemlerde uygulanan ve şu an uygulamadan kalkan sosyal politika uygulamaları sadece eleştirel çalışmalara ya da sosyal politika uygulamalarının gelişiminin analizine katkı sağlıyor gibi gözükse de engellilerin ihtiyaç duyduğu ve duyacağı sosyal politika uygulamalarının oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Bir başka ifade ile, zamana ve o zamanın şartlarına göre mevzuatlar, haklar, ayrıcalıklar ve ihtiyaçlar değişmektedir. Engellilerin sahip olduğu haklar ve ayrıcalıklar beraberinde yeni ihtiyaçları; ihtiyaçlar beraberinde haklar ve ayrıcalıkları gerektirmektedir. Yakın tarihteki sosyal politika uygulamalarının engelli bireylere kılavuzluk etmesi adına detaylandırılmasının sebebi ihtiyaçlarını, haklarını ve ayrıcalıklarını onlara yönelik hazırlanmış mevzuatları takip edebilmeleridir.

Çalışmanın odağını spesifik bir engel grubu yerine tüm engel gruplarının oluşturması, herhangi bir cinsiyet, yaş, bölge vb. sınırlılıklarının olmaması çalışmanın odağını

genişletmiştir. Bir başka ifade ile, çalışmanın odağını kadın, erkek; ocuk, genç, yaşlı; görme engelli, işitme engelli, ortopedik engelli demeksizin Türkiye'nin tüm bölgelerindeki çalışmanın amacında belirtilen 8 engel grubunun (görme, işitme, dil ve konuşma, ortopedik, zihinsel, ruhsal ve duygusal, sürekli hastalık ve diğer) oluşturması sosyal politika uygulamalarını detaylı analiz etmeyi mümkün kılmıştır. Yapılan literatür incelemesinde engelliliğin ve sosyal politikanın ayrı ayrı farklı araştırmacılar ve yazarlar tarafından çeşitli boyutlarla ele alınmış birer araştırma konusu olduğu grlmştir.

Gedikli (2022), yaptığı çalışmada engelli kadınların istihdamda yaşadığı sorunları incelemiştir. İşgücüne katılımda genel nüfus ve engelli nüfusun cinsiyetlere göre oranlarının, işsizlik oranların cinsiyetlere göre dağılımının, eğitim durumuna göre engelli nüfusun cinsiyetlere göre oranlarının verildiği çeşitli tablo ve grafikler üzerinden analizlerin yapılmıştır. Bu analizlerden hareketle; kadınların işgücüne katılımda erkeklere nazaran dezavantajlı oldukları, engellilik durumu eklendiğinde dezavantajlılığın daha da vahim bir hal aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tınar (2020), engelliliği kavramsal olarak ele alıp yasal düzenlemelerde engelliliğin yerini değerlendirdikten sonra engellilere sunulan hizmetlerden istihdamı yerel yönetimler üzerinden İstanbul Byşehir Belediyesi (İBB) Engelliler Müdürlüğü ile örneklendirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda İBB'ye ait istatistiki veriler engel grupları, engelli kişilerin yaş grupları, engelli kişilerin işe yerleşmedeki durumları vb. ile boyutlandırılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ulaşılan sonuç, sadece İstanbul rneği ile sınırlandırmaksızın engel gruplarına bakılmaksızın istihdamda engelli bireylerin yer almasının Türkiye ekonomisine katkı sağlayacağının yadsınamaz oluşudur.

Karaca & Nam (2021), çalışmalarında engelliliği sosyal bir sorun olarak ele alıp engellilere yönelik ayrımcılıkları literatürel şekilde değerlendirmişlerdir. Ulaşılan sonuç, engellilik ile ayrımcılık arasında pozitif bir ilişki olduğudur. Yani engelli bireylerin toplumsal yaşama katılım ve uyum konusundaki engeli sahip oldukları engel türleri değil ayrımcılık türleri oluşturmaktadır. Çalışmanın neticesinde elde edilen diğer sonuç ise engelli bireylerin özellikle bilgiye erişimde, eğitimde ve sağlıkta önemli ölçüde ayrımcılıkla karşılaştıklarıdır.

Yayman & ımat (2012), alışmalarında Türk Vergi Hukukunda engelli bireylere yönelik düzenlenmiş olan vergisel ayrıcalıkları incelemiş ve listelemişlerdir. Vergisel ayrıcalıkların listelendiği çalışmadan hareketle toplumsal yaşama katılım ve uyumları ile yaşam şartlarının daha iyi bir hal alması konusunda engelli bireylere (zel tüketim vergisi, katma değer vergisi,

emlak vergisi vb. ayrıcalıklar) çeşitli istisnalar, muafiyetler tanındığı, indirimler uygulandığı görülmüştür.

Kara (2016), engelli bireylerin sahip olduğu yasal hakları Türkiye örneği ile açıklamıştır. Ek olarak, çalışmada yasal haklarla temellendirilen uygulamalara yer verilmiştir. Engellilik konusunda yapılan yasal düzenlemelerin ve yasal düzenlemeler neticesindeki uygulamaların cumhuriyet döneminden itibaren ele alındığı çalışmada, sadece engelli bireylerin değil toplumun refahı için söz konusu hakların ve uygulamaların ne denli önemli ve gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tellioğlu (2019) yaptığı çalışmada, engellilere yönelik uygulanan politikaların ve sunulan sosyal hizmetlerin tarihçesini Türkiye örneği ile ele almıştır. 1970’li yıllar ila 2010’lu yıllara odaklanılan çalışmadaki analizler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından sunulan veriler doğrultusunda yapılmıştır. Engelli bireylerin sahip olduğu engellilik oranından, cinsiyetlerine; yaşlarından, eğitim durumlarına; yerleşim yerlerinden engel türlerine çeşitli unsurların yer aldığı tablolardan hareketle engellilere yönelik uygulanan politikaların ve sunulan sosyal hizmetlerin belirli dönemlerde yeterli olduğu ancak belirli dönemlerde yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tetik & Korkmaz (2022), çalışmalarında sosyal politika uygulamalarını Osmanlı Dönemi ile sınırlandırarak ve farklı başlıklar altında sınıflandırılarak açıklamayı amaçlamışlardır. Ara ara Avrupa’yla Osmanlı Devleti arasındaki ilişki karşılaştırma yollu dile getirilmiş olsa da çalışma temel amacı kapsamında Osmanlı Devleti ve dönemini mercek altına almıştır. Çalışma sonucunda ulaşılan sonuç, her ne kadar bazı sosyal politika uygulamalarının uygulamaya koyulması görece geç kalmış olsa da Osmanlı dönemi önemli sosyal politika uygulamaların hayata geçirilmesine zemin hazırlamış bir dönemdir.

Dilik (1985), sosyal politikanın anlamını ve işlevini tartıştığı, Atatürk dönemi olarak sınırlandırdığı çalışmasında dönemin önemli sosyal politika uygulamalarını incelemiş ve listelemiştir. Atatürk’ün sözlerine ve ilkelerine yer vererek uygulamaların perde arkasını açıklayan Dilik’in çalışmasından çıkan sonuç, sosyal politika kapsamında Atatürk döneminde kurulan kurumların, çıkarılan kanunların ve başlatılan çalışmaların içinde bulunulan dönemin çok daha ilerisinde olduğudur.

Kara (2020) çalışmasında, engellilere yönelik sosyal politika kapsamında sunulan hizmetleri Çanakkale Belediyesi ile sınırlandırarak ele almıştır. Çalışmada kullanılan araştırma deseni söylem analizi iken kullanılan program MAXQDA Analytics Pro 18’dir. Söz konusu

desen ve program doğrultusunda, veri analizleri ile elde edilen sonuç; engellilerin topluma katılım konusunda desteklenmesi adına yapılan önemli ve çeşitli çalışmaların olduğu ancak bu çalışmaların yeterli düzeyde olmadığıdır.

Başaran & Uçar (2022) çalışmalarında, sosyal politika uygulamalarında belediyelerin rolünü sosyal belediyeçilik kavramı üzerinden ele alarak Manisa ili ile örneklendirmişlerdir. Sosyal belediyeçiliğin kavramsal, anlamsal ve işlevsel olarak ele alındığı; mevzuattaki yerinin incelendiği bu çalışmadan hareketle, sosyal hizmet, sosyal politika ve sosyal belediyeçilik arasındaki dengenin ve uyumun ne denli önemli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Ateş (2020) yaptığı çalışmada sosyal politika ve sosyal refah kavramlarını sosyal inovasyon ve uygulamaları ile ilişkilendirip Türkiye örneği ile açıklamayı amaçlamıştır. Amaçlı örneklem yönteminin kullanıldığı çalışmada elde edilen sonuç, her ne kadar Türkiye’de çeşitli ve önemli sosyal politika inovasyon ve uygulamaları bulunuyor, kullanıyor olsa da toplum yapısında meydana gelen değişimler sebebi ile gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerde eksiklik görüldüğüdür. Bir başka ifade ile sonuç; toplumsal yapıdaki değişimler sosyal politikalarda çeşitli dönüşümleri doğurduğu için, ülkelerin sosyal inovasyon ve uygulama konusunda model, fikir vb. konusunda yeniliklere açık olması gerektiğidir.

Taşçı (2017), Türkiye’de sosyal politikanın değişim ve dönüşümüne sebep olan düşünce yapılarını, modelleri ve uygulamaların temelindeki aktörleri incelediği çalışmasında sunduğu raporu üç aşamadan oluşan politika önermesine dayandırmıştır. Çalışmanın sonucunu açıklayan bu önermeler sırasıyla sosyal politikanın önceliğinin acil kavramıyla bütünleşen konular olduğu, muhtaçlıkla mücadelede kayda değer adımların gerektiği ve atılması gereken adımlar için en iyi zamanlamanın henüz olumsuzluk halinin ortaya çıkmamış olmasıdır.

Bu çalışma Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaları detaylı şekilde ele almayı amaçlayan yüksek lisans tezi olması sebebi ile kavramları geniş kapsamda anlamsal ve işlevsel olarak değerlendirmiştir. Literatürden farklı olarak engelli grubundan sadece bir tanesine karar verilmemiş, dönem herhangi bir tarih aralığı ile kısıtlanmamıştır. Çalışmadaki engelli kavramının öznesi görme, işitme, dil ve konuşma, ortopedik, zihinsel, ruhsal ve duygusal, sürekli hastalık ve diğer olmak üzere 8 engel grubudur. Sosyal politikaları bu 8 engel grubu ile ilişkilendiren çalışma her ne kadar Türkiye örneğini inceliyor olsa da Osmanlı dönemini de ele almıştır. Bunun ardında yatan sebep Cumhuriyet kurulmadan önceki algının, uygulamaların ne yönde olduğunu analiz etmektir. Bu kapsamda, bu çalışma literatürden farklı olarak konuyu daraltmaktansa genişletmeyi tercih etmesi bu çalışmayı farklı kılmıştır.

Yöntem

Engellilere yönelik sosyal politikaların Türkiye örneği ile ele alındığı bu çalışmada literatüre katkı sağlamış yazarların eserleri detaylıca incelenmiştir. Sunulan bilgiler arasında entegrasyon köprüsü kurma ve genellenebilir sonuçlara ulaşmak için bu çalışmada tarihsel, yöntemsel ve kavramsal açıdan alanyazın taraması yapılmıştır. Problem tanımından veri toplama ve değerlendirmeye, analizden yoruma kadar farklı aşamalardan oluşan alanyazın taramasının kullanıldığı çalışmada dönemler arası sosyal politika uygulama farklılıkları sosyolojik, hukuki ve tarihsel açılardan eleştirel biçimde değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet öncesi, cumhuriyet dönemi ve sonrası olarak sınıflara ayrılan bu çalışmada nitel analiz yönteminden tematik analiz tercih edilmiştir. Çalışmada tematik analizin tercih edilmesinin gerekçesi, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikalara yaklaşım konusunda esneklik sağlanması ve geçmişte yapılmış farklı tarzda metodolojik çalışmaların analize katılmasına olanak sağlamasıdır.

Yapılan alanyazın taraması ve tematik analiz ile tarih boyunca engellilere yönelik sosyal politikanın gelişimi, değişimi ve dönüşümü Türkiye örneği ile irdelenerek anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda çalışmada alanyazın taraması ile elde edilenlere ek olarak çalışmanın ilgili bölümlerinde yer verilen tabloların sunduğu verilerden hareketle desteklenen temaların tümevarım yoluyla incelenmesi farklı bir perspektif ile okuyucuya sunulmuştur.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Sosyal konularda dönemler arası karşılaştırma yapmak; gelişim, değişim ve dönüşümü irdelemek güncellemeye açık olması sebebi ile genellikle sosyal çalışmaların sınırlılığını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu gelişim, değişim ve dönüşümün arka planını oluşturan yasal dayanaklar düşünüldüğünde, güncelleme kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bir başka ifade ile, ortaya çıkan değişim vb. söz konusu tüm unsurlar yasal düzenlemelerde bir dönüşüme sebep olmakta ya da yasal dönüşümle gerekçelendirilmektedir.

Sosyal politika uygulamaları ve bu uygulamaların arka planındaki sayısal verilerle açıklanmış niceleri olası güncelleme ile değişime tabidir. Örneğin, 2023 yılı temmuz ayı verilerinin baz alınarak hazırlanmaya başlandığı bu çalışma tamamlanmadan 2023 yılı kasım ayı verilerinin ortaya çıkmış olması bilgide karmaşaya sebep olmaması adına güncellemeyi gerektirmektedir.

Sayısal verilere ek olarak, zaman içindeki değişimin sık yaşandığı bir diğer örneği yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. Sosyal politika uygulamalarının dayanağını oluşturan yasal düzenlemelerdeki değişim, dönemler arası karşılaştırmada ya da yakın zamanın sosyal politika anlayışını değerlendirmede güncelliğini koruması gerektiği için bu çalışmadaki bir diğer sınırlılığı açıklamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK KAVRAMI, TARİHÇESİ VE TÜRKİYE'DE ENGELLİLİK

1.1. Engelli(lik) Kavramı

Engellilik kavramı tarihsel süreçte çeşitli kurum, kuruluşlar ve kişiler tarafından farklı şekilde tanımlana gelmiştir. Örneğin; Türk Dil Kurumu (TDK), doğuştan gelen ya da herhangi bir sebepten dolayı sonradan meydana gelen zihinsel, duyuşsal, bedensel veya ruhsal sosyal yeteneklerini farklı şekillerde ve/veya ölçülerde kaybetmiş kişileri engelli; engelli kişilerin engellerinden dolayı günlük yaşamda çeşitli güçlüklerle karşılaşma durumunu yani engelli olma halini ise engellilik olarak tanımlamaktadır (TDK, 2023).

2005 yılında kabul edilen 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun; zihinsel, duyuşsal, fiziksel ve ruhsal yetilerinden herhangi birinde ya da birkaçında meydana gelen kayıptan kaynaklı toplumsal hayata uyum ve katılımda diğer bireylerin gerisinde kalan kişileri engelli; geride kalan söz konusu engelli bireylerin sahip olduğu engelden dolayı yapılan sınıflandırmalar ve derecelendirmeleri ise engellilik olarak tanımlamaktadır (RG:07.07.2005-25868, m.3).

1975 yılında kabul edilen Engelli Hakları Bildirgesini baz alan Birleşmiş Milletler, doğuştan süregelen veya sonradan meydana gelen noksanlıktan kaynaklı toplumsal hayata uyum ve katılım sağlamada yetersiz kalan ya da başarısız olan kişileri engelli; bu yetersizlik ya da başarısızlığa zemin hazırlayan zihinsel ve/veya fiziksel noksanlığın doğurduğu diğer bireylerle eşit şartlara sahip olamama durumunu ise engellilik olarak tanımlamaktadır (UN [OHCR], 2006).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), iş temini, işte kalım ve mümkünse ilerleme süreci konusundaki beklentileri sahip olunan engelden dolayı karşılama ihtimali düşük bulunan kişileri engelli; zihinsel, fiziksel ve/veya psiko-sosyal engelinden dolayı günlük hayatına ek olarak iş hayatında da beklentileri karşılama konusunda güçlüklerle karşılaşma halini ise engellilik olarak tanımlamaktadır (Sanchez, 2015:10).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) engelliliği tanımlarken diğer tanımlardan farklı olarak engelliliğin sağlık boyutuna vurgu yapmakta ve engellilik tanımını üç farklı kavramla ele almaktadır. Bu üç kavramı noksanlık (impairment), özrürlük (disability) ve engellilik

(handicap) oluşturmaktadır. Bu doğrultuda noksanlık; sağlık açısından anatomik, fizyolojik ve/veya psikolojik sebeplerden kaynaklanan eksiklik ya da anormallik durumunu ifade etmektedir (WHO, 1980:27). Özürlülük ise noksanlıktan kaynaklanan ve bir bütün olarak vücuttan veya kişiden beklenen davranışların yerine getirilmesindeki sınırlılık ya da eksikliktir. Bir başka ifade ile, özürlülük, noksan olma durumunun iş yapma konusunda bireyin diğer bireylere nazaran geri yani yetersiz kalmasına sebebiyet vermesidir (WHO, 1980:28). Engellilik ise noksanlık ya da özürlülük sonucunda normal şartlarda kişinin yapabileceği faaliyetleri yerine getirmesini sınırlayan veya önleyen dezavantajlı durumu ifade etmektedir. Daha geniş bir tanımlama ile engellilik; cinsiyet, yaş, bununla beraber hem sosyal hem de kültürel faktörlere bağlı olarak kişinin bizzat kendisinden beklenen davranışları sergilemesinin önündeki kısıtlamalardır (WHO, 1980:29).

1.2. Engelliliğin Tarihi Süreci

Engelliliğin tarihi süreci incelendiğinde engelli bireylere bakışın toplumdan topluma, zamandan zamana değişiklik gösterdiği görülmektedir. Örneğin, birden fazla tanrıya inanıldığı yani çok tanrılı dinlerin hüküm sürdüğü dönemlerde engelli çocukların Tanrı'nın cezası olarak engelli kişinin ailesine verildiğine, o aileye verilmesinin sebebinin ise aileyi cezalandırılmak olduğuna inanılmaktadır. Diğer bir deyişle, engelli çocukların ailelerin geçmişte işledikleri suçtan dolayı verilmiş birer ceza oldukları görülmektedir. Bu sebeple, bu dönemlerde Tanrı'nın gazabından korunmak adına engellilere yardım edilmeyeceği düşüncesi hakimdir. Engelliler bu dönemde şehir dışlarına sürülerek müthiş bir yalnızlığa mahkûm edilmişlerdir (Öztürk, 2011:16).

Antik Çağlarda Yunan ve Roma Uygarlıklarındaki engellilik algısı incelendiğinde, dönemin ünlü filozofları Aristo ve Platon'un çok büyük etkisinin olduğu görülmektedir. Bir tarafta fiziksel engelli çocukların büyümesine izin verilmemesi gerektiği düşüncesine sahip Yunan filozofu Aristo, bir tarafta hekimlerin iyi olmayacağını düşündüğü hastaları tedavi etmemesi gerektiğini düşünen ve fiziksel engeli bulunan çocukların ortadan kaldırılmasında bir mahsur görmeyen, sadece fiziksel ve ruhsal sağlığı yerinde olan bireylerin evlenmesi gerektiğini savunan Yunan filozofu Platon dönemin engellilik algısının şekillenmesinde büyük rol oynamışlardır (Çetin, 2016:171). Engelliliği hak edilmiş ceza, büyü ve cadılık gibi kavramlarla ilişkilendiren toplumun, dönemin ünlü filozoflarının da etkisi ile engelli bireylere daha önyargılı baktığı ve daha ötekileştirici davrandığı görülmüştür (Çetin, 2016:170).

Orta Çağ'daki engellilik algısının Antik Çağ'dan çok farklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Cadılık ve büyücülükle ilişkilendirilen engelli bireylerin Orta Çağ döneminde de hayatlarının hiçbir önemi olmamış ve bu bireylerin engelli olmaları sebebi ile çocuklukta öldürülmesinde bir mahsur görülmemiştir (Çetin, 2016:176). Öldürülmeyen engelli bireyler içinde bulundukları dönem gereği dışlanmayla, ötekileştirilmeyle mücadele etmişlerdir. Bu dönemde engelli bireylerin çoğu sürgüne gönderilmiş, sürgüne gönderilmeyen ve ailesi tarafından desteklenmeyenler ise dilencilik yaparak yaşam mücadelesi vermiştir (Çetin, 2016:177).

Rönesans ve beraberinde gelen yenilikleri kapsayan Yeni Çağ'da engellilik algısı Orta Çağ ve Antik Çağ'daki engellilik algısı ile benzerlik göstermiştir. Dönemin önce gelen isimlerinden olan John Calvin ve Martin Luther'in engellilere karşı tutumu tıpkı önceki dönemin önde gelen düşünürlerinin ve filozoflarının yaptığı gibi halkın engellilere yönelik tutumunun şekillenmesinde rol oynamıştır. Örneğin, John Calvin ve Martin Luther zihinsel engellilere karşı ön yargılı olmakla beraber onların şeytanın eseri olduğunu savunmuşlardır. Özellikle Luther zihinsel engellilerin birer ceset yığını olduğu düşüncesini gerekçe göstererek zihinsel engellilerin öldürülmesi gerektiğine inanmaktadır (Çetin, 2016:179).

1700'lü yıllardan itibaren ise Avrupa'da toplumun engellilere karşı tutumu farklılaşmaya başlamıştır. Önceleri engellileri şeytanla, cadılıkla, büyüyle ilişkilendirip onların yaşama hakkının olmaması gerektiğini savunan düşünürlerin yerini bu dönemde engellilerin lehine bir şeyler yapmaya çalışan düşünürler almıştır. Bir tarafta duyma engeli olan bireylere iletişimin öğretilmesi için önemli girişimde bulunan Pedro Ponce de Leon bir tarafta ihtiyaç duyan engelli bireylere bakım ve rehabilitasyon hizmeti sunan ilk genel hastaneyi kuran Thomas Bond ve Benjamin Franklin başta yaşama hakkı olmak üzere engellilerin de haklarının olduğunu vurgulamada başarılı olmuşlardır (Jaeger & Bowman, 2005:30).

1.3. Türk Kültüründe Engellilik

1.3.1. Atasözü ve Deyimlerde Engellilik

Atasözü ve deyimler içinde bulunduğu kültürün sosyal yapısına yani önceliğine, bakış açısına, duygu ve düşüncelerine ayna tutmaktadır. Bununla beraber, geçmişten günümüze inanç ve değerleri aktarmada rol alan atasözü ve deyimler kavramları anlamada önemli ipuçları vermektedir. Bu doğrultuda, Türk kültüründe engelliliğin yerini ve boyutunu anlamak için atasözü ve deyimlerin mercek altına alınması çalışmalara önem kazandırmaktadır.

Engellilik üzerinden kurulan atasözlerinden görme engellileri konu alan atasözlerini “Körle yatan şaşşı kalkar”, “kel ölür sırma saçlı olur”, “kör kuşun yuvasını Allah yapar” ve “kör ölür badem gözlü olur” oluştururken zihinsel engellileri konu alan atasözlerini “deli deliyi görünce sopasını saklarmış”, “gördün deli savul geri” oluşturmaktadır (Ünlü, Bağcıvan ve Kara, 2022:114). Ortak özellik olarak olumsuz anlamlar içeren bu atasözlerinin özellikle zihinsel engellilik ve görme engellilik üzerine kurulduğu görülmektedir. Farklı anlamlara gelen atasözleri engelli bireylere yönelik tehlikeli, acınası, ürkütücü ve zavallı profil çizmektedir. İnanç, değer, duygu ve düşünceleri aktarmada önemli bir araç olan atasözlerinden hareketle; toplumun engellilere karşı nasıl kısıtlayıcı ve damgalayıcı olduğu görülmektedir (Yaralı Akkaya, 2022:96).

Atasözlerinde karşımıza çıkan engellilere karşı ötekileştirme durumu deyimlerde de karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı atasözleri gibi deyimler de barındırdığı olumsuz anlamlar ile gelecek nesillere engellilerin uzak durulması gereken, bulundukları topluma ve diğer insanlara zarardan başka bir şey getirmeyen bireyler olduğu aktarılmaktadır. Örneğin; “keli, körü toplamak”, “kör dövüşü”, “aklından zoru olmak”, “kör değneğini beller gibi” deyimlerinde görüldüğü üzere engelliler üzerine olumlu anlam içermeyen ifadeler yer almaktadır. Kısacası, kullanılan atasözleri ve deyimler engellileri; ellerinden bir iş gelmeyen, toplum tarafından kabul görmeyen, başkasına muhtaç ve zavallı olarak lanse etmektedir (Ünlü ve diğer., 2022:114).

1.3.2. Ders Kitaplarında Engellilik

Ders kitapları gerek öğrencilerin eğitimi açısından gerek kişisel gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir ancak ilköğretim ve ortaöğretim ders kitapları kişisel gelişim açısından çok daha farklı yere sahiptir. Bunun sebebi ilköğretim öğrencilerinin daha öğrenmeyi öğrenen, ortaöğretim öğrencilerinin ise öğrenen çocuklar olmasıdır (Ünlü ve diğer., 2022:114).

Engelliliğin ders kitaplarındaki yeri değerlendirilecek olursa, ders kitaplarında engelli bireylerin normal bireylerden farklı olduğu yönünde ciddi bir vurgu olduğu görülmektedir. Türkçe, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Din kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin ders kitaplarında engelliler için kullanılan “eksikliklerine rağmen, kusurlarına rağmen” gibi ifadeler, çocukların gözünde engelli bireylere karşı tutumun acıma, üzülmeye ve ötekileştirme yönünde olması gerektiği mesajını vermektedir (Çayır & Ergün, 2014).

Çayır ve Ergüven (2014)’in Türkçe, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Din kültürü ve Ahlak Bilgisi’nin de içinde yer aldığı çeşitli derslerden oluşan 78 tane ders kitabını engellilik bağlamında incelediği çalışmasında, engelli bireylerin muhtaç kimseler olarak ele alındığı,

engelliliğin eşitlikle ilişkilendirilmediği bunun yerine hastalık ve güçsüzlük gibi kavramlarla ilişkilendirildiği, onlara yönelik güçsüz, yalnız ve düşkün vurgusu yapıldığı görülmektedir.

3.sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında tekerlekli sandalyedeki bir çocuğun akranlarından uzakta bir başına olarak verilmesi engellilerin topluma katılamaması gibi sorunun olduğunu göstermektedir. Bu durum henüz daha 9 yaşında olan bir çocuğa engelli bireylerin toplumsal hayata uyum ve katılım sağlama konusunda yetersiz olduğunu, engeli olan bireylerin toplumdan izole olması gerektiği düşüncesini empoze etmektedir (Çayır & Ergün, 2014:10).

5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer verilen görme engelli bireyin karşıdan karşıya geçerken başkalarından yardım alması; engellilerin başkalarına muhtaç olduğu, karşıdan karşıya geçmek için daima diğer insanlardan yardım alması gerektiği mesajını vermektedir. Her ne kadar bu konuda verilmesi gereken mesaj trafik ışıkları düzenlemesinin engelli bireyler için önemi olması gerekirken verilen mesaj ne yazık ki engelli bireylerin hayatlarını devam ettirmek için diğer insanlara muhtaçlığı olmuştur (Çayır & Ergün, 2014:27).

7.sınıf Türkçe ders kitabında geçen “Sakat kişilerin önlerinden geçerken onların çektiği acının düşünülmesi gerektiği ve sakatlıkları çok tiksindirici olanlarla karşılaşıldığında görmemiş gibi davranılması gerektiği” ifadesinden engeli olan bireylerin ne kadar acınası halde oldukları ve diğer insanları tiksindirdikleri anlaşılmaktadır. Ders kitaplarında empoze edilen duygu ve düşüncenin engelli bireylere karşı acıma ve tikslenme olması bilinçli ve duyarlı nesillerin oluşmasında önemli bir engel oluşturmaktadır (Çayır & Ergün, 2014:12).

1.4. Engellilik Türleri

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) / Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan ve Engelli Sağlık Kurulu Raporlarını esas alan Ulusal Engelli Veri Sistemi’nde engellilik türleri 8 başlık altında ele alınmaktadır. Bu engellilik türlerini sırasıyla görme, işitme, dil ve konuşma, ortopedik, zihinsel, ruhsal ve duygusal, süregelen hastalık ve diğer oluşturmaktadır (ASHB, 2022:17). Söz konusu engellilik türlerine sahip olan engelli bireyler şu şekilde tanımlanmaktadır:

Görme engelliler, tek gözünde ya da iki gözünde tam veya kısmi görme bozukluğu ya da kaybı olan kişiler şeklinde tanımlanmaktadır. Körler, az görenler ve görme yetersizliği olanlar şeklinde üç farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. İki göz baz alındığında görme derecelerine göre 1/10’dan az orana sahip olan görme engelli bireyler körler; 1/10 ile 3/10 arasında orana sahip olan görme engelli bireyler az görenler; kısmi ya da tam yetersizlikten

kaynaklı toplumsal hayata uyum konusunda olumsuz etkilenen görme engelli bireyler; görme yetersizliği olanlar şeklinde tanımlanmaktadır (Yılmaz & Diktaş, 2020:423). Görme engeli doğuştan olabileceği gibi sonradan da meydana gelebilmektedir (Yılmaz & Diktaş, 2020:422). Gece körlüğü, renk körlüğü yaşayan ve protez göz kullanan kişiler görme engelli grubuna dahil edilmektedir (Ünlü ve diğer., 2022:105).

İşitme engelliler, tek kulağın ya da iki kulağın birden işlevini yerine getirememesi sonucu işitememe sorunu yaşayan kişiler şeklinde tanımlanmaktadır (Ünlü ve diğer., 2022:105). İşitme engeli doğuştan olabileceği gibi sonradan da meydana gelebilmektedir. İşitme engelliler engel dereceleri baz alındığında minimal, hafif, orta, orta-ileri, ileri ve çok ileri şeklinde çeşitli sınıflara ayrılmaktadırlar. İşitme derecesi hafif veya orta sınıfında yer alan bireyleri tanımlamada kullanılan ifade kısaca ağır işitenler iken; işitme derecesi çok ileri olup işitme cihazı kullanım zorunluluğu olan bireyleri tanımlamada kullanılan ifade ise kısaca sağırdır (Yılmaz & Diktaş, 2020:423). Sağır sınıfında yer almayıp işitme cihazı kullanan kişiler de işitme engelli grubuna dahil edilmektedir (Yılmaz & Diktaş, 2020:420).

Dil ve konuşma engelliler; konuşmanın sesinde, akıcılığında ve/veya hızında bozukluk olan ya da herhangi bir sebepten kaynaklı konuşamayan kısacası kendini yeterli ifade edemeyen ya da hiç ifade edemeyen kişiler şeklinde tanımlanmaktadır. Dil ve konuşma engeli doğuştan olabileceği gibi sonradan da meydana gelebilmektedir. Kekemeler, işittiği halde konuşamayanlar ve diş, dil, dudak, çene, damak yapısında bozukluk olan kişiler dil ve konuşma engelli grubuna dahil edilmektedir (Ünlü ve diğer., 2022:105 & Yılmaz & Diktaş, 2020:420).

Ortopedik engelliler, kas ve iskelet sisteminde fonksiyon yetersizliği veya kaybına sebebiyet veren birtakım ortopedik engele sahip olan kişiler şeklinde tanımlanmaktadır. Ortopedik engel örneklerini el, parmak, ayak, omurga, kol ve bacaklardaki hareket kısıtlılıkları, kısalık, uzunluk, eksiklik veya fazlalık oluşturmaktadır. Ortopedik engel doğuştan olabileceği gibi sonradan da meydana gelebilmektedir (Ünlü ve diğer., 2022:105& Yılmaz & Diktaş, 2020:420). Felçli kişiler, spina bífida, serebral palsi ve spastik kişiler de ortopedik engelli grubuna dahil edilmektedir (Tınar, 2018:56).

Zihinsel engelliler, farklı derecelerde zihinsel yetersizliğe sahip olan kişiler şeklinde tanımlanmaktadır. Zihinsel engelli bireyler sahip olduğu engellilik derecesine göre günlük hayatını devam ettirmede zorlanabilmekte, toplumsal hayata uyum sağlayamadığı için toplumdan soyutlanabilmekte, başkası olmadan hayatını devam ettirememekte yani başkasına muhtaç hale gelebilmektedir (Ünlü ve diğer., 2022:105). Zihinsel engel doğuştan olabileceği

gibi sonradan da meydana gelebilmektedir. Down Sendromlu kişiler ve zekâ geriliği (Mental Retardasyon) ile ilişkili rahatsızlığa sahip kişiler zihinsel engelli grubuna dahil edilmektedir (Yılmaz & Diktaş, 2020:421).

Ruhsal ve duygusal engelliler; davranış, duygu ve düşüncelerden kaynaklanan anormalliklerden dolayı insanlarla ilişkilerini ve günlük yaşam rutinlerini devam ettirme konusunda sorun yaşayan kişiler şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka ifade ile ruhsal ve duygusal engelli bireyler gerek duygu ve düşüncelerinde gerekse davranışlarında anormalliğe kaçmakta bu sebeple toplumsal hayata uyum ve katılım konusunda başarılı olamamaktadırlar. Şizofreni ve depresyon gibi hastalıklara sahip kişiler ruhsal ve duygusal engelli grubuna dahil edilmektedir (Yılmaz & Diktaş, 2020:421).

Süreğen hastalık diğer adıyla kronik hastalık, tedavisi olmayan veya hasta bireyin iyileştirilmesi için uzun süre bakım, gözetim ve denetim gerektirmesi bakımından zorlu bir tedavi süreci olan engel türü şeklinde tanımlanmaktadır (Çakan & Sezer, 2010:162). Süreğen hastalıklar doğuştan olabileceği gibi sonradan da meydana gelebilmektedir. Süreğen hastalıkların örneklerini genel anlamda kalp-damar hastalıkları, solunum ve sindirim sistemi hastalıkları, endokrin ve metabolik hastalıklar, kan hastalıkları, sinir sistemi hastalıkları vb. oluşturmaktadır (Yılmaz & Diktaş, 2020:421).

Diğer; görme engelli, işitme engelli, dil ve konuşma engelli, ortopedik engelli, zihinsel engelli, ruhsal ve duygusal engelli, sürekli hastalık dışında kalan engellilik türleri diğer başlığı altında toplanmaktadır. Bir başka ifade ile, engel türlerinden diğer; görme engelli, işitme engelli, dil ve konuşma engelli, ortopedik engelli, zihinsel engelli, ruhsal ve duygusal engelli, sürekli hastalık dışında kalan engellilik örnekleri şeklinde tanımlanmaktadır (ASHB, 2023b:46).

1.5. Türkiye’de Engellilik Oranları

2011 yılında yayımlanan Dünya Engelli Raporu’na göre dünyadaki engelli nüfus oranı tüm nüfusun %15’idir. Yani 2011 yılında Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası’nın verilerine göre engelli nüfus oranı tüm nüfusun %15’ini oluşturmaktadır (WHO & World Bank, 2011:29). Türkiye’de engelli nüfusun tüm nüfusun içindeki yeri ise engelli bireylerin tahmini dağılımını iller bazında sunan 2011 Nüfus ve Konut Araştırması ile açıklanmaktadır (ASHB, 2022:4).

2011 Nüfus ve Konut Araştırması kapsamında engelli nüfusun engel gruplarına ayrılmasında ayırt edici sorular yer almaktadır. Bu doğrultuda sorulan soruları; görmede, işitmede, konuşmada, yürüme-merdiven çıkma- inmede, bir şeyler taşımada-tutmada, yaşlılara göre öğrenme-hatırlama-dikkat toplama-basit dört işlemde zorluk yaşanıp yaşanmadığı oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, genel nüfus içindeki engelli nüfus bu altı soru yoluyla engel gruplarına ayrılmaktadır (ASHB, 2022:5).

TÜİK tarafından gerçekleştirilen Nüfus ve Konut Araştırması'nda ele edilen verilerden oluşan "Genel Nüfus İçinde Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre En Az Bir Engeli Olan Nüfus (2011)" tablosu incelendiğinde, en az bir engeli olan 3 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfusun %6.9'unu oluşturduğu, bunun da 4.876.000 kişiye tekabül ettiği görülmektedir. Bu oran kadınlarda %7.9 iken erkeklerde %5.9'dur (ASHB, 2022:6). Genel nüfus içinde en az bir engeli olan nüfus cinsiyet ve yaş bazında incelendiğinde engelli nüfus oranının birkaç istisnai yaş aralığı hariç yaşla beraber arttığı, diğer bir deyişle engellilik ile yaşın doğru orantılı olduğu söylenebilmektedir (ASHB, 2022:5).

Tablo 1: Genel Nüfus İçinde Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre En Az Bir Engeli Olan Nüfus (2011)

Engelli Birey	Nüfus Oranı (%)	Erkek (%)	Kadın (%)
Tüm Yaş Grupları	6,9	5,9	7,9
3-9	2,3	2,5	2,1
10-14	2,1	2,4	1,8
15-19	2,3	2,6	2
20-24	2,7	3,4	2
25-29	2,6	3	2,3
30-34	3,2	3,4	3
35-39	4	4	4,1
40-44	5,1	4,7	5,6
45-49	6,9	5,9	7,8
50-54	8,8	7,1	10,7
55-59	12,1	9,2	15
60-64	16,5	12,3	20,4
65-69	23	18,3	27,2
70-74	31,9	26,3	36,3
75+	46,5	40,9	50,3

Kaynak: TÜİK, 2011

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından Kasım 2023’de hazırlanan Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni’ne göre, güncel olarak Türkiye’deki engelli sayısı 2.511.950 olarak belirlenmiştir. Ağır engelli olan kişi sayısı 775.012’dir. Türkiye’deki engelli bireylerin %44’ünü kadınlar oluştururken %56’sını erkekler oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, engelli nüfusunun 1.097.307’si kadınlar, 1.414.643’ü erkeklerden oluşmaktadır (ASHB, 2023b:16).

Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için başvuruda bulunan kişilerin temel alınmasıyla oluşturulan Ulusal Engelli Veri Sistemi’nin sunduğu engelli sayılarının engellilik türlerine göre dağılımı “Veri Sisteminde Kayıtlı Olup Hayatta Olan Engelli Bireylerin Engel Gruplarına Göre Dağılımı (2023)” tablosunda görülmektedir (ASHB, 2023b:17).

Tablo 2: Veri Sisteminde Kayıtlı Olup Hayatta Olan Engelli Bireylerin Engel Gruplarına Göre Dağılımı (2023)

Engel Grubu	Kişi Sayısı	Oranı (%)
Görme	215.076	9,53
İşitme	179.867	7,97
Dil ve Konuşma	33.686	1,49
Ortopedik	311.131	13,78
Zihinsel	385.313	17,07
Ruhsal ve Duygusal	170.927	7,57
Süreğen Hastalık	917.259	40,63
Diğer	44.248	1,96

Kaynak: ASHB, 2023

Engellilerin engel gruplarına göre dağılımlarının sunulduğu tablo incelendiğinde, engel grupları içindeki en büyük payın %40,63 ile süreğen hastalıklara ait olduğu görülmektedir. Süreğen hastalıktan sonraki en büyük payı %17,07 ile zihinsel engelliler oluşturmaktadır. Zihinsel engelliliği takip eden engel grupları ise sırasıyla; ortopedik (%13,78), görme (%9,53), işitme (%7,97), ruhsal ve duygusal (%7,57), diğer (%1,96), dil ve konuşma (%1,49)’dur (ASHB, 2023b:17).

1.6. Yasal Düzenlemelerde Türkiye’de Engellilik

1.6.1. Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi'nde Engellilik

Türkiye’de yasalar, tüzükler ve yönetmelikler çerçevesinde engelliliğin boyutunu geçmişten günümüze ele almak gerekirse ilk bakılması gereken dönem Cumhuriyet Dönemi’dir. Milletler Cemiyeti (bugünkü Birleşmiş Milletler) tarafından 1924 yılında yayımlanan ancak Türkiye’de imzalanması 1928 yılını bulan Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi diğer adıyla Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi çocukların hangi koşullarda, nasıl yetiştirilmesi gerektiğini birbirinden önemli maddeler ile sunan önemli bir bildirgedir (Güçlü, 2016:9 & Kara, 2016:252).

Mustafa Kemal Atatürk tarafından imzalanan bildirgede; çocuklara öncelik verilmesi, güven içinde sağlıklı büyüebilmeleri için her türlü kötü kötülüklerden, istismardan korunması gerektiğini belirten engellilik vurgusu çocuklar üzerinden yapılmıştır. Bildirgedeki tüm haklardan tüm çocukların din, dil, ırk, cinsiyet, doğumu veya herhangi bir özel durumu var ise bunu gözetmeksizin faydalanması gerektiği maddesi bu bildirgenin engellilik vurgusu başlatma konusunda ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Güçlü, 2016:11).

1.6.2. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Engellilik

Engellilere yönelik uluslararası düzenlemelerin bir diğer örneğini mihenk taşı niteliğindeki İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi oluşturmaktadır. Türkiye’nin de arasında olduğu taraf devletlere engelli bireylerin hakları konusunda çeşitli sorumluluklar yükleyen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilmiştir (Çitil & Üçüncü, 2018:244).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin engellilere yönelik maddelerine örnek vermek gerekirse Madde 2’ye göre: “*Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayrım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir*” (Birleşmiş Milletler, 1948:203). Ayrım yapılmaması gereken birçok faktörün sıralandığı maddede “doğuş veya başka türden statü” ifadesi ile engelli bireylere gönderme yapılmaktadır.

Herhangi bir engel durumunun ayrımcılıkla sonuçlanmaması için bildirgede yer alan bir diğer ifade ise Madde 3’te yer almaktadır: “*Herkesin yaşama hakkı ile kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır*” (Birleşmiş Milletler, 1948:204). Bu madde ile de “herkes” şemsiyesi altında engelli bireylerin yaşama hakları, güvenlikleri ve özgürlükleri güvence altına alınmaktadır.

Bildirgede engellilere yönelik maddelerden en önemlisi ise Madde 25’de yer alan “Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır; bu hak, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar” ifadesidir (Birleşmiş Milletler, 1948:206). Doğrudan sakatlık vurgusunun yapıldığı madde engelli bireylerin engel durumu gözetilmeksizin herkesin yararlandığı haklardan yararlanmasının en doğal hakkı olduğu örneklendirilmiştir (Çitil & Üçüncü, 2018:244).

1.6.3. 1961 Anayasası’nda Engellilik

1961 Anayasası engelli hakları anayasal temellendirmesi açısından önem arz etmektedir. Temel hak ve hürriyetlere kapsamlı şekilde yer veren 1961 Anayasasında farklı kısımlarda, farklı haklara ve ödevlere yer verilmiştir. II. kısmında yer alan Temel Hak ve Ödevler bunlardan birisidir. Temel Hak ve Ödevler kısmında, Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler başlığı altında 3. Bölümde yer alan 50. Madde o dönemin yasal düzenlemelerinde engelliliğe nasıl yaklaşıldığını açıklamaktadır (RG: 20.07.1961-10859, m.50).

1961 Anayasasının 50. Maddesinde yer alan “Devlet, durumları sebebi ile özet eğitime ihtiyacı olanları, topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” ifadesi ile engelli bireylerin öğreniminin sağlanmasında sorumluluğun devlete ait olduğu vurgulanmıştır. Bir başka ifade ile, doğuştan veya sonradan meydana gelen herhangi bir durum neticesinde öğrenimini özel eğitimle sağlayabilecek durumda olan öğrencilerin topluma uyum ve katılım sağlamasında, kendini gerçekleştirmesinde devlet gerekli tedbirleri alacağına dair güvence vermiştir (RG: 20.07.1961-10859, m.50).

Özel Eğitim Yönetmeliğinin çıkarılmasında yasal dayanak oluşturan 1961 Anayasası’nın engellilik üzerine böylesine yasal güvence sağlamış olmasına perde arkasında zemin hazırlayan 1950 yılında kurulan Altı Nokta Körler Derneğı olmuştur (Kara, 2016:253 & Tellioğlu, 2019:821). Engelli bireylerin ortak paydada buluşması ve örgütlenmesi için kurulmuş olan bu dernek ilk aşamada engellilere yönelik atölye kurulmasını sağlamıştır. İkinci aşama olarak ise engellilerin lehine hüküm konulmasına ihtiyaç duymaları sebebiyle 1961 Anayasası’nda özel eğitim vurgusunun yapılmasını sağlamışlardır (Tellioğlu, 2019: 821). 1961 Anayasası’nın önünü açtığı önemli gelişmelerden bir diğeri 1965 yılında Ankara Üniversitesi’nde kurulan Özel Eğitim Bölümü oluşturmaktadır (Kara, 2016:253).

1.6.4. 1982 Anayasası'nda Engellilik

1982 Anayasası engelli haklarının anayasal temellendirmesi açısından en az 1961 Anayasası kadar öneme sahiptir. 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da özel eğitime ihtiyacı olanların topluma yararlı olması adına gereken tedbirlerin devlet tarafından alınması maddesi, özel gereksinimi olan bireylerin eğitim haklarının korunmaya devam ettiğini göstermektedir (Çitil& Üçüncü, 2018:254).

1982 Anayasası'nda yer verilen bazı maddeler engelli bireylere yönelik önemli göndermeler içermekte ve engelli bireylerin birçok hakkının güvence altına alındığını göstermektedir. Bu maddelerin bir örneği 1982 Anayasası'nın 50. Maddesi'dir: *“Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar...”* hükmündeki “bedeni ve ruhi yetersizliği” ifadesi ile kast edilen engelli bireylerin çalışma şartları açısından özel olarak korunması gerektiğidir. Söz konusu maddede böyle bir ifade kullanılması engelli bireylerin çalışma şartları açısından güvence altına alındıklarını göstermektedir (Çitil& Üçüncü, 2018:256).

1982 Anayasası'nın *“Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır”* şeklindeki 61. Maddesi ile engeli bireylerin korunmasında devletin rol üstlendiği ve yasal güvence sağladığı görülmektedir. Ayrıca engelli bireylerin topluma karışmalarında herhangi bir engel hissetmemeleri adına gereken tedbirlerin yine devlet tarafından alınacağı söz konusu madde ile ifade edilmektedir (Tellioğlu, 2019:821).

1982 Anayasası'nın *“Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz”* şeklindeki 10. Maddesi ile toplumsal eşitliğin hiçbir koşulda bozulmayacağına dair engelli bireylere güvence verilmektedir. Bir başka deyişle, engellilerin de arasında bulunduğu gruplara yönelik devlet tarafından alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesiyle sunulacağı ifade edilmektedir (Kara, 2016:253).

1.6.5. 571 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'de Engellilik

1990'lı yıllarda Türkiye'de engellilere yönelik yasal düzenlemeler kapsamında engellilik konusunda çözümler üretilebilmesi adına kurulması gereken kurum ve kuruluşların açılmasına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda atılan ilk adım ise 1997

yılında 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'dır (Tellioglu, 2019:822).

571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın görevleri şu şekildedir:

Özürlülükle ilgili kanun tekliflerini, yönetmelik ve tüzük tasarılarını incelemek ve bu konuda uygun görülmesi halinde teklifler hazırlamak, özürlülük konusunda uluslararası gelişmeleri takip etmek, özürlüğün önlenmesi için çeşitli kurum ve kuruluşlarla iş birliği sağlamaktır. Ek olarak, rehabilitasyon, eğitim vb. konularda özürlü bireylerin topluma uyumunu sağlamak adına kurum ve kuruluşlarla koordinasyonu sağlamak da Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın görevleri arasındadır (Tellioglu, 2019:822).

1.6.6. Özürlüler Şurasında Engellilik

Özürlüler Şurası'nın anayasal temellendirmesini 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 20. Maddesi oluşturmuştur. Söz konusu madde ile Özürlüler Şurası'nın amacı, misyonu ve vizyonu belirlenmiştir. Özürlüler Şurası'nın Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın engellilere yönelik kararlar alınması, alınan kararların kanunlaşması adına çalışmalar yapılması vb. konusunda en yüksek ve önemli danışma kurulu olarak hizmet vermesi 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 20. Maddesi ile mümkün kılınmıştır (Tellioglu, 2019:822).

İki yılda bir kez toplanmak kaydıyla 1999'da ilk kez gerçekleştirilen I. Özürlüler Şurası'nın ikincisi, üçüncüsü, dördüncüsü ve beşincisi sırasıyla 2005, 2007, 2009 ve 2011 yıllarında gerçekleştirilmiştir. I., II., III., IV. ve V. Özürlüler Şurası'nın hepsinde temel amaç engelli bireylerin topluma katılım ve uyum konusunda, kendilerini gerçekleştirmeleri adına yapılan tüm düzenlemeleri, yenilikleri ve kolaylıkları kapsayan kanunların çıkarılması olmuştur (Tellioglu, 2019:822-823).

2011 yılında gerçekleşen V. Özürlüler Şurası'ndan sonra ise Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın bu yıl itibari ile kapatılacağı duyurulmuştur. Engellilere yönelik önemli kararların alınması, alınan kararların kanunlaşması adına çalışmalar yapılması vb. gibi üstlenilen görev ve sorumluluklar kurumun kapatılmasıyla beraber Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Söz konusu görev ve sorumluluklar, 2011 yılı itibari ile Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce üstlenilmeye başlanmıştır (Burcu, 2015:332).

1.6.7. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmede Engellilik

2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye’de Avrupa Birliği sürecine girme girişimlerinden kaynaklanan engellilere yönelik düzenlemelerin daha ciddi ele alındığı ve bu çerçevede farklı politikalar, yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de uluslararası boyuttaki örneği “Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” oluşturmaktadır. 2006 yılında Birleşmiş Milletlerce kabul edilen, 2007 yılında üye devletlere imzaya açılan ve 2008 yılında yürürlüğe giren sözleşme Türkiye’de 2009 yılında onaylanmıştır (Çitil& Üçüncü, 2018:246).

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin 1. Maddesi’ni sözleşmenin amacı oluşturmaktadır: *“Engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmektir”* şeklindeki 1. Maddede engelli bireylerin, engelli olmayan bireylerden herhangi konuda (hak, özgürlük vb.) ayırt edilmemesi, eşitlik ve saygı çerçevesinde temel hak ve özgürlüklerden faydalanılması gerektiği ifade edilmektedir (BM, 2008).

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin 3. Maddesi’ni sözleşmenin dayandığı ilkeler oluşturmaktadır: Bu ilkeler eşitlik, fırsat eşitliği, kadın-erkek eşitliği, yasalar önünde eşitlik, ayrımcılık yapılmaması, erişilebilirlik ve engelli bireylerin toplumun bir üyesi olduğu yönünde bilinçlendirme yapılması, engelli çocukların temel hak olarak kimliklerini korumaları ve gelişim göstermedeki kapasitelerine saygı duyulması ile engelli bireylerin topluma katılım ve uyumunun sağlanmasıdır (BM, 2008).

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Madde 3’de yer alan ilkelerin ve çok daha geniş kapsamda çeşitli başlıklar altında engelliliğin detaylı şekilde ele alınması Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin bilinçlendirme, katılım, koruma, eşitlik konularında engelli bireylere yasal güvence verildiğini göstermektedir. Çalışma ve istihdamdan sağlığa, eğitimden adalet, aile hayatından sosyal korunmaya birçok önemli konunun engellilere yönelik toplumsal bilinci artırma odaklı ele alınması Türkiye’nin de aralarında bulunduğu taraf devletlerin nasıl bilinçlendiği, şekillendirildiği ve güçlendirildiği görülmüştür (BM, 2008).

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI, TARİHÇESİ VE TÜRK TARİHİNDEKİ GELİŞİM SÜRECİ

2.1. Sosyal Politika

Topluma yönelik ve devlete ait politikalar dizisi olan Sosyal Politika kavramını tanımlamak kavramın dinamikliğinden dolayı çok zordur. Sosyal politika tarihte ilk kez Almanya’da Profesör Wilhelm Heinrich Riehl tarafından kullanılmıştır (Öcal & Herad, 2020:151). Türkiye’de ise sosyal politika kavramının ilk kullanımı Siyaset-i İçtimaiye tanımıyla Ziya Gökalp’in eserinde karşımıza çıkmıştır (Tuna & Yalçıntaş, 1994:2).

Koray (2007)’a göre sosyal politika kavramının dinamik olmasının ardında yatan sebep gerek siyasal yapıda gerekse toplumsal yapıda devam eden değişimlerdir. Bu değişimleri ise sırasıyla küreselleşen piyasadan doğan sorunlar, toplumsal yapıdaki değişim ve bu değişimin getirdiği sorunlar, devlet yapısında ve anlayışında oluşan değişimler oluşturmaktadır. Bu sirkülasyon ise kavramsal çerçevede, sosyal politikanın anlayış ve uygulamasındaki dönüşümü ele alınması gereken konu haline getirmektedir (Koray, 2007:19).

Buğra ve Keyder (2006)’e göre sosyal politikanın tanımının yapılması için öncelikle “Anglo Sakson” ve “kıta” konusunda ayırım yapılması gerekmektedir. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi sosyal hizmetlerin sağlanması şeklinde tanımlanan sosyal politikaya karşın işçi hakları, sendikalar ve işverenler çerçevesinde devletin sunduğu hizmetler ve hizmetlere müdahalesi şeklinde tanımlanan sosyal politika tanımı vardır. Yani, İngiliz ampirik geleneğinde ve Avrupa’nın diğer ülkelerinde sosyal politika kavramı farklı şekilde ele alınmakta ve tanımlanmaktadır (Buğra & Keyder, 2006:159). Buna karşın Buğra ve Keyder (2006)’e göre, sosyal politika sadece işçilere yönelik değil; ülke vatandaşı olup olmadığına bakmaksızın toplumun tüm üyelerine yönelik olmalıdır. Bu kapsamda ele alınan sosyal politika kavramı toplumun tüm üyeleri göz önünde bulundurularak belirlenen amaç ve hedefleri gerçekleştirmek için yapılan aktiviteler ve kullanılan mekanizmalar şeklinde tanımlanmaktadır (Buğra & Keyder, 2006:161).

Belirlenen sosyal politika hedefleri şu şekildedir: Devleti güçlendiren harcamaların yapılması, toplum içinde oluşagelen gruplaşmada uyumu ve barışı sağlamak, yeniden dağıtımı sağlamak (sermayeden emeğe, zenginden fakire vb.), belirli değerleri korumak ve geliştirmek, gerekli mal ve hizmetleri topluma sunmaktır. Belirlenen hedeflerin ülkeden ülkeye, aynı ülkede

farklı zamanda değişiklik göstermesi ise kaçınılmazdır. Ülke ve zaman fark etmeksizin sosyal politikanın hedeflerini oluşturmada önemli rol oynayan belli başlı kavramlar sosyal koruma, fırsat eşitliği, çevre koruma, eğitim ve sağlık hizmeti, çalışma koşulları ve kentsel düzenlemeler şeklinde sıralanmaktadır (Koray, 2007).

2.1.1. Dar Anlamda Sosyal Politika

Dar anlamda sosyal politikayı Sanayi Devrimi ve sonrası işçi sınıfını oluşturan bireylerin çalışma hayatında korunması ve iş ilişkilerinin düzenlenmesi gibi konularda devletçe alınan kararlar ve uygulanan uygulamalar oluşturmaktadır (Bedir, 2012:4). Diğer bir deyişle, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Sanayi Devrimi ve beraberinde gelen kapitalist ekonomik sistemin gündeme getirdiği sermaye, işçi, emek, işveren sınıfı ve aralarındaki mücadele dar anlamda sosyal politikayı oluşturan konulardır (Tezgel, 2013:2).

Sanayi Devrimi ve kapitalist ekonomik sistemin beraberindeki bir diğer değişimi sınıflı toplum yapısı oluşturmaktadır. Yani başta ekonomi olmak üzere birçok konuda farklı kutupta yer alan ya da farklılaşmaya meyilli sınıflı toplum yapısı bu dönemde belirginleşmeye başlamıştır. Bu doğrultuda, sınıflı toplum yapısı ve sınıflı toplum yapısından doğan sorunların çözülmeye ve toplumsal bir denge yaratılmaya çalışılması, temelinde adaletli bir düzen ve adil bir gelir dağılımı olması dar anlamda sosyal politikanın amacını oluşturmaktadır (Bedir, 2012:4).

2.1.2. Geniş Anlamda Sosyal Politika

Sanayi Devrimi ile beraber bir disiplin haline gelen sosyal politikanın dar anlamda odaklandığı noktanın sınıf çatışmaları ve işçi sınıfının yaşadığı adaletsizlik, olumsuz çalışma şartları gibi sorunların giderilmesi olması sebebiyle yetersiz görülmeye başlanması üzerine sosyal politikanın kapsamının genişletilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bir başka ifade ile, 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler sosyal politikanın kavram, anlayış ve uygulama açısından dönüşümünü gerektirmiştir (Bedir, 2012:5; İzveren, 1968:5).

Dar anlamda sosyal politikadan geniş anlamda sosyal politikaya geçilmesini sosyal sorunların ve beraberindeki sosyal müdahalelerin çeşitlilik göstermesi açıklamaktadır. Yani, dar anlamdaki sosyal politikanın ele aldığı konu sınıf ve sınıf çatışmaları gibi sorunlar iken geniş anlamdaki sosyal politikanın konusunu çeşitli sosyal sorunlar ve bu sosyal sorunlara yönelik üretilen hizmet, strateji ve politikalar oluşturmaktadır (Bedir, 2012:5; Taşçı, 2017:18).

Sosyal politikanın yeniden kavramsallaştırılmasında yani geniş anlamda sosyal politikanın tanımlanmasında temel hedefler önemli rol oynamaktadır. Bu çerçevede; yaşlı, çocuk, kadın ve engellilerin dahil olduğu dezavantajlı grupların yaşadığı sosyal sorunlara yönelik hizmet, strateji ve politikaların bütünü geniş anlamda sosyal politikanın temel hedefleri arasında yer almaktadır. Diğer temel hedefleri; önemli bir sosyal sorun olan yoksullukla mücadele kapsamında sunulan hizmetler, strateji ve politikalar, ekonomik risklerle mücadele etme yolunda yapılan stratejiler, sağlık ve eğitim alanı gibi çeşitli alanlarda uygulanan stratejiler oluşturmaktadır (Taşçı, 2017:18-19).

Özellikle 20. Yüzyıldan itibaren geniş anlamda sosyal politika anlayışında sosyal adalet, sosyal vatandaşlık ve sosyal eşitlik gibi kavramların da barınması ihtiyacı doğmuştur. Bu kapsamda geniş anlamda sosyal politikayı, toplumların refahını korumak ve sosyal adaleti sağlamak için sınıf farkı gözetmeksizin toplumun tamamının karşılaştığı sorunlarla ve olası risklerle mücadele eden kamusal politikalar şeklinde tanımlamak mümkündür (Bedir, 2012:6).

2.2. Sosyal Politikanın Dünyadaki Tarihsel Gelişimi

Sosyal politikanın ortaya çıkmasını sağlayan düşünce ortamını her ne kadar yalnızca Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu bilinse de ortaya çıkışını sağlayan, birbirini tamamlama niteliği taşıyan Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali olmuştur (Bedir, 2012:6). Sosyal politikanın dünyadaki tarihsel gelişim serüveninin Sanayi Devrimi ile başlamış olma düşüncesi, sosyal politikanın Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan sorunlarla mücadele etmek için baş göstermiş olmasıdır. Ancak Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali'ni birbirleri ve sosyal politikayla olan ilişkilerini iç içe değerlendirmemek mümkün değildir. Bu iki gelişme beraberinde birçok değişim ve dönüşümü getirmiştir (Bedir, 2012:7; Taşçı, 2017:7).

Sanayi Devrimi sonrası kapitalist ekonomik sistemin daha fazla kar etmek için işverenlerin işçileri olumsuz çalışma şartlarıyla (daha az ücret & daha uzun iş) karşı karşıya bırakması, Fransız İhtilali sonrası loncaların yıkılmasının çalışma ve iş ortamlarında çeşitli boyutlarda hasarlar bırakması sosyal politikanın dünyadaki tarihsel gelişimini başlatmıştır. Bu durum emek ve sermaye sınıfları arasında gerginlik oluşmasına, devletin bu duruma sessiz kalınması ise oluşan gerginliğin derinleşmesine yol açmıştır (Bedir, 2012:23; Tezgel, 2013:9).

Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali sonucunda ekonomik yönden güçlü sınıfın zayıf sınıfı istismar etmesi, sınıflı toplumsal yapının oluşması ve sınıfsal ayırmadan kaynaklı oluşan sosyal sorunlar devletin müdahalesini gerektirecek boyuta ulaşmıştır. Bu kapsamda istismar edilen sınıfın haklarının korunması ve oluşan sosyal sorunların çözülmesi adına koruyucu

düzenlemelerin oluşturulması ihtiyacı devlet tarafından sosyal politikaların inşa edilmesiyle sonuçlanmıştır (Özaydın, 2016:38).

Sosyal politikanın ilk örneğini 1802 yılında İngiltere’de sanayide çalışan çocuk işçilerin çalışma sürelerini sınırlayan düzenleme oluşturmuştur. Bu düzenleme ile çocuk işçilerin 12 saatten fazla çalıştırılmasının önüne geçilmiş yani çocuklar için çalışma süresi maksimum 12 saat olarak belirlenmiştir (Tezgel, 2013:9-10). Olumsuz çalışma şartlarına yönelik oluşturulan sosyal politika önlemleri ve düzenlemeleri başta çocuklara ve kadınlara yönelik hazırlanmıştır. Bir başka ifade ile, sosyal politikanın ilk örneklerinin öznelerinde yer alan dezavantajlı grup çocuklar ve kadınlar iken konu iş ve iş koşulları olmuştur (Tezgel, 2013:10).

19. yüzyıl sonları 20. yüzyıl başlarında ise sosyal politikaların yöneldiği anlayışta dünyada yaşanan gelişmelerden dolayı değişim yaşanmaya başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeleri ekonomik bunalımlar, savaşlar ve refah devleti uygulamaları oluşturmaktadır. Bu gelişmeler doğrultusunda sosyal politikanın ilgilendiği konular artık ücret politikaları, yoksulluk ve işsizlikle mücadele politikaları ve dezavantajlı gruplara (çocuklar, kadınlar, yaşlılar, eski hükümlüler, gençler, kadınlar ve sakatlar) yönelik politikalar olmuştur (Tezgel, 2013:10).

2.3. Sosyal Politikanın Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de sosyal politikanın tarihsel gelişimini dönemsel olarak incelemeden önce devlet anlayışını yansıtan ve sosyal politikanın gelişimini boyutlandıran önemli iki konu açıklanmalıdır:

Bunlardan ilki Türk devlet anlayışındaki “devlet baba” kavramıdır. Devlet yöneticilerine kutsallık atfedilmesi üzerine kullanılan bu kavram sosyal politika çerçevesinde değerlendirildiğinde; toplumun devletten temel hak, istek ve ihtiyaçlarını isteyebileceği, devletin de halkın bu hak, istek ve ihtiyaçlarına karşılık vereceği anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, devleti temsil eden yöneticilerin yönettiği halkın istediklerini babalık vazifesiymişçesine yerine getirmesi halkta güven, saygı ve sevgi oluşturmakta bu durum ise devletin gücünü sağlamlaştırmaktadır (Özaydın, 2016:60).

Bahsedilmesi gereken bir diğer konu ise ilk Türkçe metin olması sebebiyle Türk devleti için hayli önem arz eden Orhun Abideleridir. Halk ile devlet arasındaki ilişkiye yer verilen ve sözleşme niteliği taşıyan bu anıtta geçen devlet var olduğunca çıplak milletin giydirileceği, yoksulların zenginleştirileceği, hastaların iyileştirileceği ifadeleri Türk devlet anlayışında devletin rolünün ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bu iki konu ortak özellik olarak

sosyal devlet ve sosyal politika kavramlarının üstünü çizmekte, sosyal politikanın tarihsel gelişiminde dönem fark etmeksizin devlet anlayışını yorumlamada yardımcı olmaktadır (Özaydın, 2016:60).

Türkiye’de sosyal politikanın tarihsel gelişimini incelemek için belirli bir baz yılı seçip öncesi ve sonrası olarak ele almak gerekmektedir. Diğer bir deyişle, her dönemi o dönemin koşulları ile ele almak ve değerlendirmek daha sağlıklı olacağı için kritik bir dönem belirlenmelidir. Sosyal politika açısından ise bu dönem Cumhuriyet Dönemidir. Yani değişen sadece rejim ya da dönem değil, değişen sosyal politika anlayışı olduğu Cumhuriyet Dönemi sosyal politika uzantısını anlamada önem taşımaktadır (Özaydın, 2016:61).

Bu çalışma sosyal politikanın tarihsel gelişimini sırasıyla Cumhuriyet dönemi öncesi sosyal politika, Cumhuriyet dönemi ve sonrası sosyal politika olarak ele alacaktır. Sosyal politikanın tarihsel gelişimini açıklamada Cumhuriyet Türkiye’sini anlamak için Osmanlı-Türkiye değişiminin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Osmanlı Dönemi’nde sosyal politikanın gelişimi Cumhuriyet öncesi dönemde sosyal politikanın gelişimi başlığı altında incelenecektir.

2.3.1 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Sosyal Politikanın Gelişimi

Osmanlı Devleti’nin sosyal politikalara yaklaşımı; devletin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve özellikle dini yapısından etkilenmiştir. Dini yaklaşımı Kur’an çizgisiyle hareket etmek olan Osmanlı Devleti kimsesizleri, yetimleri, yoksulları, çocukları, yaşlıları, acizleri koruyup kollamak amaçlı sosyal politikalar geliştirmiştir. Bu sosyal politikaları geliştirmek istemesinin ardında yatan örnekleri *"Hayır! Doğrusu siz, Allah'tan ikram bekliyorsunuz ama kendiniz yetime değer vermiyor, ona ikram etmiyorsunuz"* (Fecr-17), *"Güçsüzlere, yaşlılara, küçüklere ve hastalara merhamet ediniz"* (Şir’a) ve *"...Artık ondan hem kendiniz yiyin hem de yoksula, fakire yediniz"* (El-Hac, 28) gibi ayetler oluşturmaktadır (Aktaran: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023).

Sosyal politikaların düzenlenmesinde bahsedilen dini boyuta ek olarak; siyasi, sosyal ve ekonomik dönüşümün Osmanlı Devleti’nde ne yönde olduğunu bilmek modern sosyal devletin oluşumu açısından önem arz etmektedir (Özbek, 2002:9). Tarıma dayalı üretim yapısına sahip olan Osmanlı Devleti’nde ekonomik kazancın temelini köylülerin işledikleri topraklarda kiracı olarak çalışması ve üretilen ürünlerin bir kısmının devlete verilmesi olarak tanımlanan tımar sistemi oluşturmaktadır. Tımar sistemi her ne kadar 16. yüzyıla kadar sürmüş olsa da sistemi kötüye kullanan araçlar sebebiyle devlet ile köylü arasındaki ilişkinin zedelenmesine yol açmış

ve coğrafi keşifler sonucunda ticaret yollarının değişmesiyle bu sistem ortadan kalkmıştır (Özaydın, 2016:62).

Dönem itibariyle ekonomik yapısı bu şekilde olan Osmanlı Devleti'nin sosyal politikaya dönüşümü uzunca bir süre insanların kendi arasında yardımlaşması ile kısıtlı kalmıştır. Bu yardımların arasında kurban, zekat, sadaka, fitre gibi dini boyut temelli yardımlar da yer almaktadır (Özaydın, 2016:62). Başlangıçta bu şekilde sürdürülen sosyal politika uygulamaları Osmanlı Devleti'nde Batı ülkeleriyle kıyaslandığında sanayileşmedeki gecikmeden kaynaklı geriden gelmiş olsa da kurumsallaşmaya Tanzimat Fermanı ile başlamıştır (Tetik & Korkmaz, 2022:425).

Özbek (2002) Osmanlı Dönemi'nde sosyal vatandaşlık, sosyal devlet gibi sosyal politikayı tamamlamakta önemli rol oynayan kavramların üzerinde en çok II. Abdülhamid döneminde durulduğu ve o dönemde bu yönde birçok önemli adıma imza atıldığını belirtmektedir. Bu önemli adımlardan bazıları, sosyal yardım kapsamında devletin ayırdığı fonun ve kapsamının artması, farklı şehirlerde devlet hastanelerinin açılması, eğitim olanaklarının daha geniş ölçeğe yayılması olmuştur (Özbek, 2002:16).

Osmanlı Devleti'nde genel çerçevede sosyal politikaya yönelik uygulamalar incelendiğinde; ahilik teşkilatı ve loncalar, mecelle ve nizamnameler, çalışma yaşamına yönelik politikaları; sadaka-i seniyye ve muhtacin maaşı ve sosyal yardımları; darülaceze, darüleytamlar, Fukaraperver cemiyetleri, Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti (Kızılay), avarız vakıfları, yetimhaneler, ve müessesat-ı hayriye-i sıhhiye idaresi sosyal politikalara yönelik sosyal kurumları oluşturmaktadır. Ek olarak, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve Hamidiye Eftal Hastanesi halk sağlığına yönelik uygulamaları oluştururken teavün sandıkları, tekaüd sandıkları ile eytam idaresi ve eytam sandıkları sosyal güvenlik uygulamalarını oluşturmaktadır (Tetik & Korkmaz, 2022:425).

2.3.1.1. Ahilik Teşkilatı ve Loncalar

Çalışma yaşamına yönelik uygulamalardan ilki olan ahilik teşkilatı ve loncalar ele alındığında, 13. Yüzyılda Ahi Evran -gerçek adı ile Nasirüddin Mahmud- tarafından halkın ekonomi, sanat ve ticaret gibi alanlarda yetişmesini sağlamak, usta-çırak-kalfalık gibi hiyerarşi doğrultusunda mesleki becerilerin öğretmek ve geliştirmek amacıyla kurulduğu görülmektedir. Türkçe “ahi” den gelen, akı kelimesinden türetilen ve eli bol, cömert anlamlarına gelen bu kelimenin getirdiği anlayış ahilik teşkilatının hiyerarşiler doğrultusunda çeşitli alanlarda mesleki beceriler kazandırmanın ötesinde dayanışma ruhu oluşturma, dürüstlüğü

yardımsaverliğin, adaletin ön planda tutulması gerektiğinin öğretildiği bir nesil yetiştirmektir (Tetik & Korkmaz, 2022:433). 19. Yüzyıla kadar varlığını sürdüren ahilik teşkilatına bir yeni sistem olan lonca sistemi eklenmiştir. Müslim-gayrimüslim farkı olmadan dahil olunabilen lonca sisteminin ahilik ile bir diğer farkı ahiliğin içtimaiyatı baz alması sebebiyle daha katı kurallara; lonca sisteminin ise görece esnek kurallara sahip olduğu ve iktisadiyeti baz aldığı görülmektedir. Temel prensip olarak iki anlayış da esnaf ve sanatkarların teşkilatlanması olarak ortaya çıkmıştır (Özaydın, 2016:64).

2.3.1.2. Mecelle ve Nizamname

Çalışma yaşamına yönelik uygulamalardan diğer ikisi mecelle ve nizamnamedir. Sultan Abdulhamit tarafından 1877 yılında uygulanmaya konulan ve ilk Türk Medeni Kanunu olma özelliği taşıyan mecelle, 1926 yılına kadar yani Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Medeni Kanunu'nun kabul edildiği yıla kadar yürürlükte kalmıştır (Özaydın, 2016:65). Mecellede çalışma sürelerinin, koşullarının, ücretlerinin vb. belirtildiği maddeler yer almaktadır. İçerisinde bulunduğu kapitalist döneme karşın Osmanlı Devleti'nin çalışma yaşamına yönelik bu konuları kapsayan maddelere sahip mecellesinin olması Osmanlı Devleti'nin sosyal politikaya karşı pozitif tutumunu göstermektedir (Tetik & Korkmaz, 2022:433).

Türkçe tüzük anlamına gelen nizamnameler tıpkı mecelle gibi Osmanlı Devleti'nin sosyal kimliğini vurgulamasında önemli rol oynamıştır. Mecellede olduğu gibi nizamnamelerde de çalışanı korumak adına önemli maddeler eklenmiştir. Dönemin önemli nizamnamelerinden ilk akla gelen 1865 yılında Ereğli Kömür Havzasına yönelik 100 maddeyi kapsayan Dilaver Paşa Nizamnamesidir. Kömür madeni işçilerinin karşı karşıya kaldığı olumsuz şartlardan kaynaklanan ve üretimi yavaşlama seviyesine getiren işçilerde görülen akciğer rahatsızlığı sebebiyle tedbir alınması şart haline gelmiştir ve bu tedbirler düzenlenerek nizamnamelerin maddelerini oluşturmuştur. İşçilerin ücretlerini alması yönünde öncelik sağlayan, günlük çalışma sürelerini işçi sağlığını korumak adına 10 saat ile sınırlandıran, işçilerin hastalık durumlarında uygun görülen izin ve tedavinin şeklini belirten maddelerin yer aldığı Dilaver Paşa Nizamnamesi işçi sağlığını koruyucu maddelere sahip olması açısından çalışma yaşamına yönelik sosyal politika uygulamalarının önemli bir örneğidir (Tetik & Korkmaz, 2022:434).

2.3.1.3. Sadaka-i Seniyye ve Muhtacin Maaşı

Osmanlı Devleti'nde sosyal politika kapsamında yapılan sosyal yardımlardan bir başkası sadaka-i seniyye -yoksullukla mücadelede yoksullara dağıtılan kıymetli, yüksek değerli sadaka-dir. II. Abdulhamit döneminde yaygın olarak kullanılan bu uygulama bölge, mahalle

fark etmeksizin tüm halkın faydalanmasını amaçlamıştır. Bu doğrultuda yardım alanları her hafta farklı bölgelerde yapılmıştır (Tetik & Korkmaz, 2022:426).

Sadaka-i seniyye gibi muhtacın maaşı da dönemin sosyal politikayı şekillendirmesinde büyük rolü olan sosyal yardım çeşitlerinden birisidir. Muhtacın kelimesi muhtaçtan türetilmekte ve bir şeye ihtiyaç duyan, ihtiyaç sahibi anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda bu dönemde geçimini sağlamak için desteğe ihtiyacı olan ve geçimini sağlayamayan kişilerin, bir dilekçe vererek devletin resmi kurumuna başvuru yapması ve başvuru belgeleriyle maaş almaya ihtiyacının olduğunu kanıtlaması gerekmektedir (Tetik & Korkmaz, 2022:426).

2.3.1.4. Darülacezeler-Darüleytamlar ve Fukaraperver Cemiyetleri

Sosyal kurumlar sosyal devlet olma yolunda önemli bir göstergedir. Osmanlı Devleti'nde sosyal yardımlardan sonra sosyal kurum olarak hayata geçirilen tüm önemli adımlar sosyal politikayı şekillendirmede önemli rol oynamıştır. Bu adımlardan ilki II. Abdulhamit döneminde 1896 yılında faaliyete başlayan düşkünler evi, acizlerin yeri anlamlarına gelen darülacezedir. Sözlük anlamı sadece düşkün ve acizleri kapsıyor gibi görülse de darülacezeler birçok kesime farklı yönlerden katkı sağlamayı ve sosyal devlet vurgusu yapmayı başarmıştır. Örneğin, darülacezelerde yaş göz önünde bulundurularak düzenlenen kreş sınıflarında yetim çocuklara bakım ve eğitim hizmeti sunulmaktadır (Tetik & Korkmaz, 2022:426).

Darülaceze eğitim yuvası olmanın yanı sıra işsizlerin işgücü piyasasına katılmalarını sağlamak adına işsizleri eğitme ve onlara mesleki beceri kazandırma gibi hizmetler sunmaktadır. Yoksulluğu önlemek için yoksul halkın ihtiyaçlarını karşılayan, işsizliği önlemek için iş imkanları sunan, nesilleri eğitimden mahrum bırakmamak adına bakım ve eğitim hizmeti sunan; içerisinde kreşlerden okullara, hastanelerden ibadethanelere ve atölyelere kadar çeşitli sosyal tesis bulunduran darülaceze dönemin sosyal devlet olma yolunda attığı kayda değer adımlardan birisidir (Tetik & Korkmaz, 2022:426).

Darülacezelerin üzerinde çok fazla yük olması sebebi ile meşrutiyet döneminde açılan ve çoğu sosyal kurum gibi belirli bir ömrü olmadan günümüze kadar varlığını korumuş nadir kurumlardan birisi darüleytamlardır. Balkan Savaşı neticesinde Balkanlar'dan gelen göç hareketliliği, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı sonrası yetim kalan çocuklar, şehit yakınlarının mağdur olması darüleytamların açılmasını ve bir an önce faaliyetlerine başlamasını zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, şehit yakınlarına, kimsesiz ve yetim çocuklara bakım ve mesleki

eğitim hizmeti sunması için darüleytamlar faaliyetlerine başlamıştır (Tetik & Korkmaz, 2022:428).

Fukaraperver Cemiyetleri, sosyal devlet olma yolunda kurulan sosyal kurumlardan bir diğer örneği oluşturmaktadır. Fukaraperver Cemiyetleri, dönemin önemli sorunlarından birisi olan dilencilik ile mücadele kapsamında faaliyetler yürütmek, yoksul, kimsesiz ve yetim çocuklara eğitim hizmeti sunmak, yaşlı, hasta ve düşkünlere sosyal yardımda bulunmak amacıyla 1908 yılında kurulmuş, 1913 yılında ise kapatılmıştır (Özbek, 2002:17).

2.3.1.5. Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti ve Avarız Vakıfları

Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti bugünkü adı ile Türkiye Kızılay Derneği, 1868 yılında Osmanlı Devleti'ndeki kurulan önemli sosyal kurumlardan birisidir. Başlangıçta cemiyetin kuruluş amacı her ne kadar savaşta yaralananların bakımını üstlenmek olsa da süren savaşlar (Balkan Savaşı & I. Dünya Savaşı) sebebiyle Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin amaçlarına salgın hastalıklarla, açlıkla, göç ile, yoksullukla ve doğal afetle mücadele eklenmiştir. Sırasıyla Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1877), Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1923), Türkiye Kızılay Cemiyeti (1935) adını alan bugünkü Türkiye Kızılay Derneği (1947) kurulduğu tarihten itibaren sosyal yardım ve sosyal hizmet konusunda önemli görev ve sorumluluklar üstlenen sivil toplum örgütü olmuştur (Tetik & Korkmaz, 2022:428).

Avarız Vakıfları da belirli bir amaç için kurulan fakat sonrasında savaş sebebi ile başka amaçlara hizmet etmeye başlayan sosyal kurumlardan birisi olmuştur. Engel, sakatlık ve arıza anlamına gelen avarız kelimesinden türetilen Avarız Vakfı'nın sosyal kurum olma süreci halktan olağanüstü durumlar için toplanan vergiler ile başlamıştır. Yoksullukla mücadele edilen bu dönemlerde yoksulların vergi ödeyememesi üzerine Avarız Vakfı hizmet alanlarını genişletmiştir. Bu kapsamda Avarız Vakfı kılık-kıyafet yardımından kimsesizlerin evlendirilmesine, iş hayatına girecek kişilere sağlanan teşviklerden doğal afetle ve salgın hastalıklarla mücadeleye kadar çeşitli hizmetler sunmuştur (Tetik & Korkmaz, 2022:427).

2.3.1.6. Yetimhaneler ve Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi

Planlanması 1850'lerden yaygınlaşması ise 1900'lü yılların ortalarından itibaren olan bir diğer sosyal kurum örneğini yetimhaneler oluşturmuştur. Dezavantajlı gruplardan kimsesiz çocukları topluma kazandırmak için sosyal devlet olma yolunda önemli bir adım olarak 1903 yılında açılmıştır. Müslim-gayrimüslim ayırt etmeksizin bütün kimsesiz çocukları topluma kazandırmak, bakım ve eğitim hizmeti vermek amacıyla açılan ilk yetimhane (Darülhayr-i Ali)

sadece Müslüman kimsesiz çocuklar için hizmet vermiştir. 1900’lü yılların sonlarına doğru gelindiğinde, sayısındaki artışın da etkisi ile yetimhanelerin sosyal devlet olma yolunda farklı kesimleri kucaklayan bir sosyal kurum haline geldiği görülmüştür (Tetik & Korkmaz, 2022:427).

Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi, sosyal yardımların ve sosyal kurumların çalışma prensibinin dağınık olması, söz konusu sosyal yardımların tek bir çatı altından koordine edilmesi sebebiyle meşrutiyet döneminde kurulmuştur. Kuruluş amacı doğrultusunda, sosyal refah kurumları ile hastanelerin birleştirilmesini sağlamış olsa da Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi’nin ömrü mali sorunlardan dolayı birkaç yılda dolmuştur. Hizmet verdiği birkaç yılda Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye İdaresi sosyal yardım uygulamaları gibi birçok konuda gönüllü faaliyetlerde bulunmuştur (Tetik & Korkmaz, 2022:427).

2.3.1.7. Tebhirhane ve Telkihaneler

Halk sağlığına yönelik uygulamalardan birincisi bulaşıcı hastalıklarla mücadeledir. Osmanlı Dönemi’nde halk sağlığına yönelik oluşturulan bu uygulamalar sosyal devletin oluşturduğu sağlık politikalarıdır. Diğer bir deyişle, dönemin sağlık politikası dönemin sağlık sorunu olan bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmeyi gerektirmiştir. Yani, halkını sosyal refaha ulaştırmak isteyen sosyal devletin içinde bulunduğu dönemde sosyal sorunlarla mücadele etmesi gerekmiştir (Özaydın, 2016:43).

Osmanlı Devleti’nin bulunduğu dönemin bulaşıcı hastalıklarını verem, çiçek, zührevi hastalıklar, frengi, kolera gibi hastalıklar oluşturmuştur. Bu hastalıklarla mücadele etmek amacıyla farklı metot ve yöntemler deneyen ve geliştiren Osmanlı Devleti dönemin sağlık yapılanmasını güçlendirmiş ve dolaylı yoldan sağlık politikalarına katkı sağlamıştır (Özaydın, 2016:43). Örneğin, Osmanlı tarihinde ilk karantina meclisi kolera ile mücadele sonucunda kurulmuştur (Tetik & Korkmaz, 2022:431).

Günümüz Türkçesi ile buhar evi anlamına gelen tebhirhaneler de bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek amacıyla kurulmuştur. İlki 1893 yılında Gedikpaşa’da olmak üzere İstanbul’un farklı semtlerinde sırasıyla açılan tebhirhanelerde eşyalar dezenfekte edilmek amacıyla yüksek derecede buhara maruz bırakılmıştır. Bulaşıcı hastalıkların görüldüğü mekanların bu yöntemle dezenfekte edilmesi dönemin önemli sağlık politikalarından birisi olmuştur. Tebhirhane gibi hastalıkla mücadelede kurulan kuruluşlar ve sağlık örgütleri mevcuttur. Örneğin, 1893 yılında bakteriyoloji laboratuvarının açılması kolera ile mücadeleden kaynaklanmıştır. 1872 yılında

açılan aşı laboratuvarı, 1892 yılında kurulan çiçek aşısı üretim merkezi ise çiçek hastalığı ile mücadele kapsamında kurulmuştur (Tetik & Korkmaz, 2022:431).

Kolera ve çiçek hastalığı haricindeki bulaşıcı hastalıklar için de birçok önlem alınmış ve bu kapsamda telkhhaneler yani aşı evleri kurulmuş ve zaman içinde yaygınlaşmıştır. Dönemin sağlık politikaları sadece hastalıklarla mücadele kapsamında yeni yerler açmakla yetinmemiş, bünyesinde çalışmak üzere işe alınan veteriner ve virologların mesleki beceri kazandırılması ve bu sağlık örgütlerinde yetiştirilmesi konularında olanak sağlamıştır (Tetik & Korkmaz, 2022:431). Bu çerçevede Osmanlı Devleti bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda sosyal devlet olma yolunda kayda değer adımlar atmıştır.

2.3.1.8. Çocuk Hastanesi: Hamidiye Etfal Hastanesi

Metin (2018) bulaşıcı hastalıkların yaygınlığının o coğrafyanın ekonomik kimliğini de ele verdiğini iddia etmiştir. Diğer bir deyişle, düşük milli gelire sahip bir devletin bulaşıcı hastalık gibi sosyal sorunlara müdahale edebilme gücü yüksek milli gelirli devletlere göre zayıf kalmaktadır. Temiz su kaynaklarına erişilememesinden, barınma ve eğitim olanaklarının yetersiz kalmasından kaynaklanan bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşması, o devletin sosyal devlet olma yolunda atmaya çalıştığı adımlara engel teşkil etmektedir (Metin, 2018:151).

Bu çerçevede Osmanlı Devleti değerlendirildiğinde kurulan kurumlar ve geliştirilen sağlık politikalarından anlaşılacağı üzere içerisinde bulunduğu dönemin oldukça ilerisindedir. Osmanlı Devleti'nin halk sağlığına yönelik uygulamalarından bir diğeri II. Abdulhamit tarafından 1899 yılında kurulan Hamidiye Etfal Hastanesi'dir. Bir çocuk hastanesi olan Hamidiye Etfal Hastanesi'nin, Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu dönemle kıyaslandığında oldukça geniş kapasiteye sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, bünyesinde çeşitli dillerde bilimsel çalışmaların yapıldığı ve tam donanımlı bir hastane olan Hamidiye Etfal Hastanesi Avrupa hastanelerinin içerisinde yalnızca bir bölümün bulunduğu bu dönemlerde sağlık alanında dönemin ne kadar ilerisinde olduğunu göstermektedir (Tetik & Korkmaz, 2022:432).

2.3.1.9. Tevâün ve Tekaüd Sandıkları

Sosyal devlet olma yolunda yapılan sosyal güvenlik uygulamaları devleti sosyal refaha kavuşturmak ve sosyal sorunları çözmek adına önem arz etmektedir (Bedir, 2018:14). İlk sosyal güvenlik kurumu olma özelliği taşıyan teavün sandıkları bu kapsamda oluşturulan sosyal güvenlik uygulamalarından birisidir. Sosyal yardımlaşma amaçlı kurulan teavün sandıklarının

temel prensibinde yatan sebep kaza, hastalık, ölüm vb. den dolayı mağdur olan ailelere yardım etmektir.

Bir diğer sosyal güvenlik uygulaması ise tekaüd sandıklarıdır. Her ne kadar cumhuriyetin ilanından sonra Emekli Sandığı ve Sosyal Sigortalar Kurumu'na zemin hazırlayan iki temel kurum olsalar da teavün ve tekaüd sandıkları Osmanlı Dönemi'nde farklı amaçlara hizmet eden sosyal uygulamalar olmuşlardır (Tetik & Korkmaz, 2022:430). Sosyal güvenlik uygulamaları denilince akla gelen emeklilik ve sosyal güvenlik hakkı olarak bireysel emekliliğin güvence altına alınması tekaüd sandıklarının kurulmasına zemin hazırlamıştır (Bedir, 2018:14). Kelime anlamı olarak emekli sandıkları anlamına gelen tekaüd sandıkları ile emekli maaş sisteminin düzenlenmesi sınıflandırma (ilmiye, askeriye ve mülkiye) yoluyla yapılmıştır. Emeklilik sandığı ile 1866 yılında başlayan bu sandık süreci 1874 yılına gelindiğinde kapsamını genişleterek yetimlere ve dulları da dahil etmiştir (Tetik & Korkmaz, 2022:429).

2.3.1.10. Eytam İdaresi ve Eytam Sandıkları

Tevaüd ve tekaüd sandıklarına ek olarak Osmanlı Devleti'nin bulunduğu dönemde uyguladığı sosyal güvenlik kurumlarından bir diğeri eytam idaresi ve eytam sandıklarıdır. Arapça yetimler anlamına gelen eytam kelimesinden türetilen ve 1851 yılında kurulan eytam idaresinin temel amacı yetimlere maddi manevi koruma sağlamaktır. Kurulduğu yıldan itibaren ilk yirmi üç sene temel amacı kapsamında aktif rol oynamayan eytam idareleri eytam sandıklarının kurulması ile aktif rol oynamaya başlamıştır. Bu çerçevede eytam idaresi ve eytam sandıklarının koordineli şekilde çalışma sürecinin 1874 yılından itibaren başladığı söylenebilmektedir (Tetik & Korkmaz, 2022:430).

2.3.2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası Sosyal Politikanın Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhuriyet dönemi sonrasını ele almak için cumhuriyet sürecinin sosyal politika ile boyutlandırılmasının Türkiye'de ne gibi dönüşümlere yol açtığı iyi analiz edilmelidir. Cumhuriyetin ilanından önce Kurtuluş Savaşı ve I. Dünya Savaşı'ndan kaynaklı nüfusun azalması, nüfus azalmasına bağlı olarak işgünün azalması, nüfustaki etnik yapının değişime uğraması ve şehirleşmenin gerilemesi gibi sorunlarla burun buruna kalınmıştır. Diğer bir deyişle, cumhuriyet rejimi ile kaldığı yerden devam eden Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel yapısında bu değişimlerin sosyal politika dönüşümüne yansımaları zamanla görülecektir (Özaydın, 2016:65).

2.3.2.1. İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat- 4 Mart 1923)

Cumhuriyetin ilk yıllarının sosyal politika gelişimi açısından değerlendirilmesi yapılmadan önce, 17 Şubat 1923 ve 4 Mart 1923 tarihleri arasında süren İzmir İktisat Kongresi'nin değerlendirilmesi yapılmalıdır. Sosyal politika açısından önem arz eden kongre ekonomik kalkınma başlığı altında birçok sorunu çözüme kavuşturmayı amaçlamıştır. Her ilçeden farklı meslek mensupları olmak üzere 1135 delegenin; çiftçiden tüccara, sanatkardan işçiye çeşitli meslek grubundan temsilcilerin katılım sağlaması farklı sorunların ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin, işçi grubu temsilcilerinin dile getirdiği talepleri minimum çalışma yaşı ve saati sınırının koyulması, amele tanımlamasının yerini işçi tanımlamasının alması, izin ve çalışma koşulları vb. hakkında düzenlemelerin gerekliliği oluşturmaktadır. Her ne kadar farklı meslek grupları temsilciliklerine sorunlarını ve taleplerini dile getirme şansı verilmiş olsa da bu yönde kayda değer adımlar atılmamıştır. Bunun ardında yatan sebep ise dönem itibari ile esas olarak sanayileşme üzerine yoğunlaşmış olmasıdır (Şişman, 2017:7).

2.3.2.2. Köylülere Destek Uygulamaları (1924-1929)

Cumhuriyet ilanından önce Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmalarından birinde -sınıfsal farklılıkların olduğu ve ekonomik olarak güçlü olan sınıfın kazandığı dönemlere karşın- Atatürk tarafından yapılan köylünün milletin efendisi olduğu vurgusu sosyal politika gelişimi açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede refahın en çok köylüler tarafından hak edildiğine değinen Atatürk, köylülerin refaha kavuşması yönünde sosyal politika uygulamalarının önünü açmıştır (Dilik, 1985:100).

Sosyal politika uygulamaların ardında yatan sebepleri emeğinin karşılığını alamayan köylünün emeğinin karşılığını hak ettiği şekilde alabilmesi, makineleşmeyi yaygınlaştırmak amacıyla çiftçinin teşvik edilmesi ve kanunlarla köylünün haklarının güvence altına alınması oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çiftçilerin kooperatifleşmesini sağlamak amacıyla 1924 yılında Tarımsal Kredi Birlikleri adında kanun çıkarılmıştır. 1925 yılında ise çiftçilerin emeklerinin karşılığını alabilmesi ve ürünler açısından fiyat istikrarı sağlanması adına İstanbul Zahire Borsası kurulmuştur (Dilik, 1985:101).

Bunlara ek olarak, tarım konusunda köylüyü refaha kavuşturmayı hedefleyen devlet çiftçiye tarımsal üretimi arttırmak amacıyla fide ve tohum dağıtımında bulunmuş, çeşitli bölgelerde tarım okulları açmıştır. Bu bağlamda ekonomik sorunlarla mücadele içerisinde olan köylünün elinden tutulmuş ve sosyal politika kapsamında olumlu sonuçlar doğuran çeşitli ekonomik kalkındırma uygulamaları sunulmuştur (Dilik, 1985:101).

2.3.2.3. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası

1929'da başlayıp 1930'lu yıllara kadar devam eden 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sadece ekonomik değil; sosyal, siyasal, kültürel vb. olmak üzere birçok alanda Türkiye'yi ve dünyayı etkilemiştir. Etkisini tüm dünyada hissettiren böylesine bir krizden sosyal politikanın etkilenmemesi mümkün değildir. Başta devletin tutumu olmak üzere birçok konunun ve kavramın ele alış şekli değişmiştir (Güleç, 2008:50).

Değişen konu ve kavramlar devletin ekonomiye karşı tutumunun değişmesi ile patlak vermiştir. Ekonomiye müdahalesi olmayan devlet, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte ekonomide devletçiliği benimseyerek bu doğrultuda müdahaleler yapmıştır (Güleç, 2008:50). Farklı kurum kuruluşlar (Etibank & Sümerbank) ve fabrikaların (kağıt, şeker, dokuma vb.) kurulması uygulanan ekonomi politikasının devletçi rolünü gösterdiğinin örneklerini oluşturmuştur (Şişman, 2017:9).

Yeni gelişmeler bazen yeni sorunları da beraberinde getirebilmektedir tıpkı yeni çalışma yerleri sunulmasıyla beraber çalışma koşullarında ve çalışanlara sunulan imkanlarda (ücret, barınma vb.) adaletsizlik görülmesi gibi. Ortaya çıkan sorun ise var olmayan bir çözümün üretilmesini sağlamaktadır tıpkı çalışma hayatındaki koşul ve imkan adaletsizliğin önlenmesine yönelik hazırlanan iş kanunu tasarısı gibi (Şişman, 2017:9). Bu kapsamda 1929 bunalımından sonra hayata geçirilen gelişmeler sırasıyla; Umumî Hıfzıssıhha Kanunu'nun yürürlüğe girmesi (1930), Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) üye olması (1932), İskan Kanunu'nun çıkarılması (1934), Tarım Satış Birlikleri, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri kurulması (1935), Devlet Su Teşkilatı'nın (1937) ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin (1938) kurulmasıdır (Dilik, 1985:102).

2.3.2.4. Çok Partili Hayata Geçiş Öncesi Dönem

Çok partili hayata geçiş için Demokrat Parti'nin (DP) atakları başlamadan Türkiye'nin içinde bulunduğu dönemin kritiği yapıldığında, II. Dünya Savaşı'nın geride bıraktığı izlerden etkilenen Türkiye'nin bu dönemde sosyal ve iktisadi gelişmelere gösterdiği kırılganlığın arttığı görülmüştür (Türkoğlu, 2013:291). Gelir dağılımının alt üst olduğu, reel ücretlerin çok keskin şekilde gerilediği savaş sonrası dönemde halk birçok yönden olumsuz etkilenmiştir (Şişman, 2017:10).

Getirilen vergi sistemleri (Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi vb.), devletin kararı ile çiftçinin yok pahasına elden ürün çıkarmak durumunda kalması, ürünlerin satışında

belirlenen maksimum fiyat sınırı savaştan en büyük zararı görenin halk olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda kötüye giden ekonominin toparlanması adına yasal çerçevede atılan adım ise yirmi yıl yürürlükte kalan ve 1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu olmuştur. Bu kanun kapsamında; maden işlerinde çalışan erkekler için minimum çalışma yaşı 16 olarak belirlenirken, dokuma alanında vardiyaya bakılmaksızın kız ve erkek çocukları için belirlenen minimum yaş ise 12'dir. Üretimin artması yönünde kanunda yer alan bu maddelere ek olarak, belli başlı bölgeler -özellikle kömür ve linyit havzaları- başta olmak üzere, çalışması uygun olan her vatandaş için çalışma zorunluluğu getirilmiştir (Şişman, 2017:10).

Çok partili hayata geçiş öncesi dönemde sosyal politikanın gelişimi açısından önem arz eden bir diğer uygulaması ise 1940 yılında açılan Köy Enstitüleri'dir. Her ne kadar kuruluş amacı köy okullarında eğitim vermesi için öğretmen yetiştirmek olsa da Köy Enstitüleri sosyal politika yönünden birçok amaca yıllarca hizmet etmiştir. Sosyal politikanın ele aldığı konulardan birisi olan çeşitli konularda eşitsizlik (sosyal-ekonomik vb.), sosyal-güncel sorunlar ve çözümleri Köy Enstitüleri bünyesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda Köy Enstitülerinin içerisinde bulunduğu döneme rağmen çok kapsamlı hizmet eden önemli bir sosyal politika uygulaması olduğu görülmektedir (Şişman, 2017:11).

Çok partili hayata geçiş öncesi dönemin devlet modeli Türkiye'nin sosyal politika kavramlarını ele alış şeklini ve sosyal politikanın gelişimini yorumlamak açısından önem arz etmektedir. Özbek (2002)'e göre, savaş sonrası dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni biçimini şekillendiren modern devletin adı Keynesyen refah devletidir. Bu kapsamda refah devletin kavramsal olarak tanımlanmasında dikkate alınan husus bazı araştırmacılara göre milli gelir üzerinden sosyal harcamalara ayrılan orandır. Yani, sosyal harcamaların milli gelirin yüzde kaçını oluşturduğu sadece yüzdelik bir oran vermemekte aynı zamanda o devletin refah devleti olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı hakkında bilgi de vermektedir. Bu oran %10'un üzerinde ise yani bir ülkede sosyal harcamalara ayrılan ayrılan oran milli gelirin %10'unda fazla ise o devlet refah devletidir (Özbek, 2002:20).

İlk kez 18. Yüzyılın sonlarında Almanya'da güvenlik uygulamalarında kullanılmaya başlanan refah devleti, sosyal harcama/milli gelir oranlamasından farklı boyutlarda da ele alınmıştır. Örneğin, İngiliz toplumbilimci Anthony Giddens'a göre refah devleti; toplumun refah düzeyini arttırmak, toplumda eşitliğin ve adaletin hüküm sürmesi adına devletin ekonomiye müdahale etmesidir. Bir başka refah devleti tanımında ise Giddens'ın tanımında esas aldığı ekonomiye müdahaleye ek olarak, devletin müdahaleciliği ve düzenleyiciliği ile birçok alanda eşitliği ve adaleti sağlaması şart koşulmuştur (Güleç, 2008:48).

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile devletin müdahalecilik durumunun farklı boyutlarda ele alınması Keynesyen ekonomi politikalarına gerekçe hazırlamıştır. Yani, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile başlayıp 1970’li yıllara kadar devam eden Keynesyen ekonomi modeli, devletin ekonomiye müdahalede geri durmaması ve sadece ekonomik alanda değil birçok alanda aktif rol alması gerektiğini savunmuştur. Bu çerçevede Güleç (2008)’e göre devletin anlayışı jandarma devlet -eğitim, sağlık, güvenlik ve adalet gibi alanlarla kendini kısıtlayan ve piyasaya müdahalede geri kalan devlet- anlayışından çıkarak artık piyasaya da müdahale eden sosyal ve mücadeleci refah devleti anlayışına geçiş yapmıştır (Güleç, 2008:50).

2.3.2.5. Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi (1946-1960)

Toplumun tamamını temsil eden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin yerini çok partili hayata geçişle birlikte DP’ye bırakması sosyal politikanın ele alış şeklinin değişimi için uygun ortamı sağlamıştır. Diğer bir deyişle, bu geçiş sadece tek partili dönemden çok partili döneme geçiş olarak tanımlanan siyasi dönüşüm değil, sosyal politikaya ait temel kavramların, tutumların, sorunların, çözümlerin ve beklentilerin etkilendiği sosyolojik de bir dönüşümdür (Güleç, 2008:49).

Her ne kadar DP’nin kurulmasından önce çok partili hayata geçiş için farklı partilerin çalışmaları sürse de başarılı olunamamış ve 1946 yılında kurulan DP bu başarıyı Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Celal Bayar önderliğinde kuruluşundan dört yıl sonra %53,3 oy oranı ile yakalamıştır (Güleç, 2008:49). Gelir dağılımının bozulması, reel ücretlerin çok keskin şekilde gerilemesi savaş sonrası dönemde halkın birçok yönden olumsuz etkilenmesi; Varlık Vergisi gibi vergilendirme sistemlerinin, halkın aleyhine kararları barındıran maddelere sahip Milli Korunma Kanunu gibi kanunların uygulamaya koyulması tek parti iktidarına karşı artık eski desteğin kalmadığını o dönemde göstermiştir. Tüm bu göstergeler ışığında dönemin muhalefet partisinin güç kazandığı görülmüştür (Şişman, 2017:10).

Sosyal politika uygulamaları açısından bu dönem spesifik olarak incelendiğinde ise nelerin vaat edildiğine ve bu vaatlerin ne oranda yapıldığına dikkat edilmelidir. Bu kapsamda değerlendirme yapıldığında, 1946 yılında DP tarafından yayımlanan sosyal politika hükümleri demokrasinin ve saygının toplumun geneline yayılacak boyutta esas alınması gereken kavramlar olduğu, vatandaşların sahip olduğu hak ve özgürlüklerin korunacağı ve sağlanacağı, ailenin toplum en önemli yapıtaşı olması sebebiyle üzerinde durulması gereken bir konu olduğu

bununla beraber devletin hastalık, sakatlık ve yaşlılıktan kaynaklı özel durumu olan bireylerin her zaman tüm gücüyle yanında olduğunu belirten maddeler oluşturmaktadır (Kanca, 2012:50).

Sınıfsal fark vb. gözetilmeksizin vatandaşların uyum içerisinde hayatlarını devam ettirebilmeleri; vatandaşların onurunun, hakkının korunabilmesi için yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğu ve bu ihtiyacın devlet tarafından vatandaşlara eşit haklar sunularak sağlanacağı yine çeşitli maddelerle belirtilmiştir. Eğitim ve öğretimden yoksun kalmayan iyi yetişmiş bireylerin oluşturacağı gelecek nesillerin devletin koruması altında olduğu vurgusu yapılmıştır. Eğitimde olduğu gibi ekonomide de devletin aktif rol alacağını belirten maddeler, refahın artırılması için çaba sarf edilmesiyle milli kalkınma hedefinin önem arz ettiği görülmüştür (Kanca, 2012:48).

Tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlayan vatandaşların toplumun %80'ini oluşturması sebebi ile devletin tarımsal alana karşı ve çiftçilere yönelik uyguladığı politikalar dönemin sosyal politikalara karşı tutumunu önemli ölçüde yansıtmaktadır. Bu çerçevede hazırlanan bazı maddeler şu şekildedir: köylülerin ihtiyacı olan kömür, odun vb. devlet tarafından ivedi şekilde uygun fiyatlara sağlanmalı, herhangi bir olumsuzluğa (kuraklık, sel vb.) karşı çiftçileri korumacı ve destekleyici önlemler almalıdır (Kanca, 2012:50-51). DP döneminin sosyal politikalara ilişkin yasal düzenlemelerini iş mahkemeleri yasası, deniz iş yasası, hastalık ve analık sigortası yasası, öğle dinlencesi yasası vb. oluşturmaktadır (Kanca, 2012:53).

DP'nin vermiş olduğu vaatler ışığında sosyal politikanın dönemsel gelişimi incelendiğinde; tarım ülkesi olan Türkiye'de tarımsal politikalara yer verilmesiyle hem ekonomik hem sosyal hem siyasal anlamda birçok gelişme yaşanmıştır. Diğer bir deyişle, DP'nin tarım konusunda yaptığı her hamle sosyal politika uzantısıyla farklı alanlarda topluma ve hükümete kazandırmıştır. Örneğin, devletin köylülere dağıttığı toprakla tarımsal alanların genişlemesi sonucu geniş tarımsal alanlar işsizlikle mücadelede önemli bir kapı açmıştır. Bununla beraber halkın sorunlarıyla mücadele edilmesi kapsamında yapılan düzenlemeler ve alınan tedbirler doğrultusunda ürünlerin hak ettiği fiyattan satılmaya başlanması, makineleşmeye gidilmesi ile hem ürün hem emek veriminin maksimize edilmesi, halkın kredi ihtiyaçlarına karşılık verilmesi tarım alanında başarılı sosyal politikalar uygulandığının göstergeleridir.

Eğitim alanında ise hem okuryazarlık oranının hem de eğitime ayrılan bütçenin 1950'den 1960'a gelindiğinde arttığı görülmektedir. 1950 yılında %33,6 olan okuryazarlık oranı 10 yılda %6,5 artarak %40,1'e ulaşırken, 1950 yılında 1.616.626 olan öğrenci sayısı 10

yılda artarak 2.866.501'e ulaşmıştır (Minkari, 1992:27). Sosyal politikanın önemli bir uzantısı olan eğitimin dezavantajlı grupla kesişimini örneklendiren gelişme ise bu dönemde Sağır ve Dilsiz Körler Okulu'nun 1951 yılı itibariyle Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na değil; Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış olmasıdır (Tangülü, 2012:400).

Eğitim gibi sağlık alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler sadece sağlık alanına ayrılan bütçenin artışıyla sınırlı kalmamış, Türkiye'nin UNICEF, WHO gibi uluslararası kuruluşlar ile iş birliğine kadar uzanmıştır (Şişman, 2017:12). DP döneminin ekonomi analizi her ne kadar başta pozitif yönde seyretmiş gibi olsa da durum sonradan farklılaşmıştır. Diğer bir deyişle, köylü kesimine can alıcı vaatlerde bulunan ve bu vaatler doğrultusunda köylüye yönelik krediler sunarak, köylünün ürün satışındaki mağduriyetini önleyerek, ihtiyaç duyulan traktör sayısını artırarak, içme suları, köprüler ve barajların yapımı gibi hizmetler sunarak bulunduğu vaatleri yerine getirmiştir. Tarımsal alana yapılan bu yatırımlar ise sayısal veriler ile karşılığını vermiş, 1947 ve 1953 yılları arasında tarımsal üretim artışı yılda %10'un üzerine çıktığı kayda geçmiştir. Ancak ekonomi analizini yapmada sahne önünden çok perde arkası önem arz etmektedir. Perde arkasında kayda geçen ekonomik veriler ise şu şekildedir: 1950 yılında 22,3 milyon \$ olan dış ticaret açığı iki yılda 193 milyon \$'a ulaşmış ve dış ticaret açığı her geçen yıl daha da artmıştır. 1950-1952 yılları arasında kayda geçen bir diğer veriye göre, ihracat %37 oranında artış gösterirken ithalat %100 oranında bir artış göstermiştir (Kanca, 2012:55-56).

Bununla beraber Maliye Bakanlığı Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri 1950-1960 yılları arasında yayımlanan veriler ve TÜİK İstatistik Göstergeler 1950-1960 yılları baz alındığında gerek dış ticaret açığı, gerek enflasyon oranı gerek sektörlerin (tarım, sanayi, hizmet) yıllar bazındaki hareketliliği ekonomi alanında patlak veren DP döneminin sosyal politika uygulamalarının gelişimini de olumsuz etkilemiştir (Kanca, 2012:57-58). Kısacası, özel sektöre karşı desteğin sağlandığı, devletçi anlayışın hüküm sürmeye devam ettiği ve 1950 yılı başta olmak üzere birçok yılda liberal politikanın izlendiği DP dönemi 1957-1960 yılları arasında artık başarılı sosyal politika uygulamaları sunan bir hükümet dönemi olmaktan çıkmıştır (Güleç, 2008:52; Emiroğlu-Koçyiğit-Kesici, 2012:87).

2.3.2.6. Çok Partili Dönem Sonrası (1960-1980)

1960 ve 1980 yılları arasında sosyal politikanın gelişimi incelendiğinde, öncelikle 1960 darbesi ve 1961 Anayasası dönemin analizinde üzerinde durulması gereken önemli gelişmelerdir. 27 Mayıs 1960 yılında yapılan darbenin üzerinden bir yıl geçmesiyle ortaya çıkan

1961 Anayasası sosyal politikanın ele alış şeklinde önemli değişimlere yol açmıştır. Birçok kavrama ilk kez yer vermesiyle bilinen 1961 Anayasası darbeden sonra sadece hukuki düzene değil sosyal düzene de yön vermeyi amaçlamıştır. Sosyal politikanın gelişimi açısından önemli bir dönüm noktası olan 1961 Anayasası ilk defa sosyal hukuk devleti ilkesine yer vermiştir. Bununla beraber devletin nitelendirilmesinde laik, demokratik ve ulusal kelimeleri kullanılmıştır (Karagöz, 2020:152).

Sosyal ve iktisadi hak ve ödevlere yönelik maddelerin içerilmesi de yine ilk kez 1961 Anayasası ile olmuştur (Şişman, 2017:12). Bu haklara ek olarak sosyal politikanın gelişimi açısından ilköğretimin parasız olması, çalışma koşulları ve sosyal güvenlik gibi konularda düzenlemeler yapılması ve önemli uygulamaların hayata geçirilmesi, 1961 Anayasası'nın *“Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir”* ifadesiyle 2. Maddede yer verilen sosyal devlet vurgusunun sadece hükümde kalmadığını göstermektedir (Karagöz, 2020:152).

Anayasa temellendirmesi ile devam eden yıllarda sosyal politika gelişimini örneklendiren bazı uygulamalar ise şu şekildedir:

- 1961 yılından 1966 yılına gelindiğinde sendika sayısının 511'den 704'e; üye işçi sayısının ise 298 binden 374 bine ulaşması
- 1963 yılında Toplu İş Sözleşmesi Grev Lokavt Kanunu'nun yürürlüğe girmesi
- 1964 yılında tasarlanıp 1967 yılında yürürlüğe giren ve 3 yıl sonra şekil yönünden iptal edilen İş Kanunu'dur (Şişman, 2017:13).

İçeriğinde birçok önemli düzenlemeye yer veren İş Kanunu engellilerin ve eski hükümlülerin istihdamına da yer vermesi sebebiyle sosyal politika gelişmesi açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamdaki bir diğer gelişme ise, sözü geçen 931 sayılı İş Kanunu'nun fark edilemeyecek kadar az değişime uğraması ile tekrar yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Kanunu'dur. 1971 yılında kabul edilmiş olan bu İş Kanunu her ne kadar üzerinde ufak tefek değişimler yapılırsa da 2003 yılına kadar varlığını sürdürmüştür (Şişman, 2017:13).

2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun 1976 yılında yürürlüğe girerek dönemin önemli sosyal yardım düzenlemesi örneğini oluşturmuştur. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca belirli şart ve kriterlere uygunluk gösteren bireylere aylık verilmesi kararı, 2022 sayılı kanunun amacını oluşturmaktadır. Ancak söz konusu kanunun bir maddesinde belirtilen ifadeden

kaynaklı olarak 2005 yılında eleştirilerek 2013 yılında maddesel dönüşüme uğramıştır (Şişman, 2017:14). Bu durum zaman içinde meydana gelen değişim ve dönüşümlerin sosyal politikaya yönelik düzenlemelere yansıdığını göstermektedir. Bir başka ifade ile, sosyal politika uzantıları yıllar içinde çeşitli değişim ve dönüşümlere zemin hazırlamaktadır (Bedir, 2012:12).

1978 yılında imzalanan ve birçok sosyal politikacı tarafından sosyal politika tarihi için mihenk taşı niteliğinde görülen Toplumsal Anlaşma; toplumsal barışı sağlamak, refahı sınıfsal ayırım gözetmeksizin toplumun her kesimine yaymak, ekonomiyi güçlendirmek için dengeli kalkınma planları yapmak gibi amaçları gütmektedir. Ecevit Hükümeti ile Türk-İş arasında imzalanan Toplumsal Anlaşma sosyal devlet olma yolunda uygulanacak olan sosyal politikalara zemin hazırlamıştır (Şişman, 2017:14).

Her ne kadar sosyal politikanın gelişimini hızlandıran çeşitli uygulamalar hayata geçirilse de gelişimi sekteye uğratan ve tüm dünyayı etkisi altına alan petrol krizinin etkisi diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de net şekilde hissedilmiştir (Balkanlı, 2002:24 & Taşçı, 2017:9). Bütçe açıkları, yükselen enflasyon ile kötüye giden ekonomi hükümetin önlem almada yetersizliğe ile birleşince sosyal devlet anlayışının tabiri caiz ise erozyona uğradığı görülmüştür. Darbe ile açılan bir dönem yine darbe ile kapatılmış, Silahlı Kuvvetler devlet yönetimine 12 Eylül 1980’de el koymuştur (Şişman, 2017:14).

2.3.2.7. 1980- 2001 Yılları Arası

1980-2001 yılları arasındaki sosyal politika gelişimi incelendiğinde, ilk olarak 1981 yılının önemli gelişmesi olan 1982 Anayasası mercek altına alınmalıdır. Sosyal politikanın yıllar içerisinde ele alış şeklinin dönüşümünü incelemede ise 1961 Anayasası ile 1982 Anayasasının karşılaştırılması önem arz etmektedir. Sosyal devlet anlayışının hüküm sürdüğü yıllardan güçlü iktidar anlayışının hüküm sürdüğü yıllara geçiş 1982 Anayasası ile mümkün kılınmıştır (Özaydın, 2016:72). Diğer bir deyişle, özellikle siyasal ve sosyal alanda otoriter devlet anlayışına geçiş 1980 darbesinden sonra hazırlanan kurucu anayasa ile olmuştur (Karagöz, 2020:152).

Devam eden askeri vesayet ile beraber çoğulcu değil çoğunlukçu anayasanın hakim kılınması kamusal düzeyde gerçekleştirilen sosyal politika alanlarını sınırlandırmıştır (Özaydın, 2016:72). Örneğin, grev yasaklarının kapsamı genişletilmiş, sendika hakları daraltılmış, Uluslararası Çalışma Örgütü’yle yapılan anlaşmalar tam uygulanmayarak ILO ile ilişkiler gerilemiştir (Şişman, 2017:15). Yani, haklar ve özgürlükleri güvence altına alıp genişlemesine olanak sunan 1961 Anayasası’ndan sonra genişletmek bir yana sınırlandırmayı amaçlayan 1982

Anayasası sosyal politikanın gelişimini çokta olumlu etkileyememiştir (Özaydın, 2016:72). Devletin sosyal politikayı ele alış şekli 1980 yılında değişmeye başlamış ve bu değişime 1990'a kadar sürmüştür (Karagöz, 2020:152).

Bahsi geçen dönemde yapılan sosyal politika uygulamalarını örneklendirmek gerekirse; 1986 yılında sosyal yardımlaşma ve dayanışma amacıyla kurulan Fak Fuk Fon ismindeki fon ve muhtaçlara, ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak amacıyla kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları dönemin önemli sosyal politika uygulamalarındandır. 1992 yılında hayata geçirilen ve herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan faydalanamayan yoksul kişilerin kullanımına sunulan Yeşil Kart uygulaması, birçok hastanın ilaç giderleri ve tetkikinin üniversite hastanelerinde ücretsiz yapılmasını sağlamıştır (Şişman, 2017:16). Kısacası bu dönem dünyada uygulanan neo-liberal iktisat politikalarının etkisinde kalan Türkiye'nin uyguladığı politikalarda ekonomide serbestleştirme, yerelleştirme ve özellikle özelleştirme gibi yeniliklere gidilmiştir (Karagöz, 2020:152).

1998 yılından itibaren özelleştirmenin çok fazla yaygınlaşmaya başlaması ilerleyen yıllarda büyük sorunlara zemin hazırlamıştır. Bu sorunlardan başlıcası özelleştirmeden kaynaklı taşeron ve kayıt dışı işçiliğin sebep olduğu işsizlik problemidir. Sendikalaşma oranlarının çok keskin şekilde düşmesi ve işsizliğin özellikle 2000-2002 yıllarında iki katına çıkmasından hareketle 1980-2001 yıllarının sosyal politika uygulamaları açısından büyük yeniliklere zemin hazırlamayan ve sorunlarla biten dönem olduğu söylenebilmektedir (Şişman, 2017:17).

2.3.2.8. 2001 ve Sonrası

2001 yılı ve sonrası dönem sosyal politika gelişimi açısından değerlendirildiğinde farklı yıllarda ve periyotlarda sosyal devlet ve sosyal politikanın ele alış şeklinin değişiklik gösterdiği görülmektedir. Öncelikle 2001 yılında ortaya çıkan kriz dönem değerlendirmesinde sadece ekonomik değil sosyal alanda da birçok problemin ortaya çıkmasına sebep olması açısından kritik bir öneme sahiptir. Krizin doğurduğu gelişmelerin ise ilerleyen yıllarda sosyal devlet & sosyal politika ilişkisine yansıdığı görülmüştür (Karagöz, 2020:152; Şişman, 2017:17).

2001 krizinin ekonomik sonucunun sosyal politika ile boyutlandırılması, bir ulusun veya topluluğun gelir eşitsizliğini göstermede kullanılan istatistiksel dağılım ölçüsü olan Gini katsayısı ile yapıldığında, 2001 yılında 0.44 olan Gini katsayısının 2003'de 0.42'ye, 2004'de 0.40'a, 2005'de ise 0.38'e gerilediği görülmüştür. 2006 yılında ise 2001'den 2005'e kadar gerileyen Gini kat sayısı artarak 0.43 çıkmış, 2007 yılında 0.41'e düşmüş ve 2008, 2009

yıllarında sabitliğini korumuştur. 2010 yılında 0.40 olarak kayda geçen Gini katsayısı 2011 yılında da sabit kalarak 0.40 olarak kayda geçmiştir (Eğilmez, 2019).

2001-2011 yılları arasında Gini kat sayısının sunduğu verilere göre, Dünya Gini katsayısı ortalaması 0.25-0.50 arasında seyretmekte ve bahsi geçen yıllarda Türkiye'nin ortalaması 0.41 düzeyinde yer almaktadır. OECD ülkeleri içinde Türkiye'nin konumu değerlendirildiğinde ise en kötü Gini katsayısına sahip ülkelerden birisi olduğu, Şili (0.50) ve Meksika (0.48)'dan ileri olduğu ancak İngiltere (0.34) ve Almanya (0.28)'nin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Kısacası Türkiye gelir dağılımı eşitsizliği konusunda 2001-2011 yılları arasında belirli yıllar artıp azalıp sabit kalsa da OECD ülkeleri arasında ve dünya ülkeleri ortalamasında geride kalan bir ülke olarak kayda geçmiştir (Türkoğlu, 2013:299).

Sosyal politikanın gelişimini göstermede önemli ölçütlerden bir diğerini yapılan sosyal harcamalar oluşturmaktadır. Bu kapsamda 2001 krizinden sonra yapılan sosyal harcamaların karşılaştırılması yapıldığında, 2002 yılında sosyal harcamalara ayrılan miktar 1.376 Milyon TL iken 2012 yılında bu oranın 18.219 Milyon TL artarak 19.595 Milyon TL'ye ulaştığı görülmüştür. GSYH oranlaması ile sosyal harcamalara yapılan oran karşılaştırıldığında ise 2002 yılında GSYH'nin %0.5'ine denk gelen sosyal harcamalar on yıl içerisinde neredeyse üç katına çıkarak 2012 yılında GSYH'nin %1.43'üne denk gelmiştir (Türkoğlu, 2013:297).

TÜİK'in sunduğu verilere göre, 2002-2012 yılları arasında hükümetin yaptığı kamu harcamalarının içinde sosyal yardımların büyük orana sahip olduğu görülmektedir. Tıpkı sosyal harcamaların GSYH içinde payının yaklaşık üç katına çıktığı gibi kimsesiz, ihtiyaç sahibi ve muhtaç kimseler için yapılan sosyal yardımlar da diğer kamu harcamalarının neredeyse üç katından fazla olması sosyal devlet olma ilkesine bu dönemde önem verildiğini göstermektedir (Türkoğlu, 2013:298-299).

Dönemin hükümeti olan Ak Parti tarafından sosyal devlet olma yolunda yapılan sosyal politika uygulamalarının en önemli örneklerini oluşturan gelişmelerin ana başlıklarını sağlık, eğitim ve aile yardımları oluşturmaktadır (Koytak, 2014:79):

Sağlık yardımlarının temel prensibinde yoksul, ihtiyaç sahibi ve dezavantajlı kişilerin toplumun gerisinde kalmasını engellemek ve toplumla bütünleşmesi için sosyal devlet ilkesi gereği dönemin hükümeti olarak sosyal uygulamalar sunmaktır. Bu prensipte oluşturulan sağlık yardımlarının ilkinin nakdi sosyal yardım örneği olan şartlı sağlık yardımları oluşturmaktadır (Koytak, 2014:81). Yoksul kişilerin sağlık hizmetlerinden mahrum kalmaması adına

oluşturulan bu program aynı zamanda hamile kişilerin de sağlık hizmetlerinden faydalanmasına olanak sunmuştur (Tiyek & Doğan, 2018:1051).

Dezavantajlı gruplardan engellilerin baz alınması ile ortaya çıkan bir diğer sağlık yardımı ise engelli ihtiyaç yardımıdır (Koytak, 2014:79). Engelli ihtiyaç yardımı herhangi bir engeli olan ve yoksullukla mücadele eden kişilerin toplumla bütünleşmesinde herhangi bir uyum problemi yaşamaması adına engelli arabası, el protezi, ayak protezi gibi ihtiyaç duyulan araç ve gereçlerin karşılandığı programdır (Tiyek & Doğan, 2018:1051).

Sağlık yardımları kapsamındaki bir diğer programı ise tedavi destekli yardımlar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda geçmiş yıllarda uygulamaya konulan Yeşil Kart Uygulaması yerine yoksul ve aynı zamanda sosyal güvencesi olmayan kişilerin aldığı sağlık hizmetlerinin bedellerinin 3294 sayılı Kanun olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu hükmüne dayanarak karşılanmıştır (Tiyek & Doğan, 2018:1051).

İkinci olarak eğitim yardımları incelendiğinde, payı 2002 yılında %23 olan ve 2015 yılında %9 artarak %32 olan eğitim yardımlarının tıpkı sağlık yardımları gibi önem verilen sosyal politika uygulamalarından birisi olduğu görülmektedir (Tiyek & Doğan, 2018:1051). Bu bağlamda eğitim yardımlarının söz konusu yıllardaki örneklerinden birisi ücretsiz ders kitabıdır (Türkoğlu, 2013:287). Milli Eğitim Bakanlığı, önemli bir eğitim yardım türü olarak, 2003-2004 Eğitim-Öğretim yılından itibaren okul kitaplarının ilköğretim öğrencilerine ücretsiz verilmesini sağlamıştır. Bununla beraber eğitim yılı süresince ihtiyaç duyulan okul araç ve gereçlerini almakta güçlük çeken öğrenciler için kırtasiye malzemesi yardımı yapılmıştır (Tiyek & Doğan, 2018:1051).

Eğitim yardımları başlığı altında sunulan diğer yardım türlerini Öğle Yemeği Yardımı, Öğrenci Taşıma Barınma ve İaşe Yardımı ve Şartlı Eğitim Yardımı oluşturmaktadır (Türkoğlu, 2013:287). Yoksulluk sınırı altında kalan ailelerin çocuklarının eğitim ve öğretimden mahrum kalmaması amacı kapsamında uygulanan bir diğer yardım türünü Şartlı Eğitim Yardımı oluşturmaktadır. Şartlı Eğitim Yardımı maddi imkansızlıkların gelecek nesilleri eğitim hakkında yoksun bırakmaması adına 2003 yılında başlatılan önemli bir programdır. Bu kapsamda ailesinin maddi yetersizliği sebebi ile okula gidemeyecek durumda olan öğrencilerin eğer ailesi bulunduğu nüfusun yoksulluk sınıflandırmasında %6'lık kesimin içerisinde yer alırsa Şartlı Nakit Transferi adı altında her ay nakdi ödemeli olan bu eğitim yardımından faydalanabilmektedir (Tiyek & Doğan, 2018:1051).

Sosyal uygulamalardan üçüncüsü olan aile yardımı başlığı altında yer alan yardım türlerinden ilkinin barınma yardımları oluşturmaktadır (Türkoğlu, 2013:287). Barınma yardımında amaç, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının desteği ile insan onuruna yakışır şekilde yaşama ilkesi göz önünde bulundurularak yaşanması sağlıklı olan, bakımsız ve eski evlerde yaşayan kişiler için bakım ve onarım yapması adına ayni ve nakdi yardım yapmaktır (Tiyek & Doğan, 2018:1050).

Aile yardım türlerinden bir diğeri olan ve sosyal devlet ilkesiyle doğrudan ilişkili olan Sosyal Konut Projesi, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ile Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM)'nin iş birliği ile ortaya koyulan, yoksullukla mücadele kapsamında sosyal güvencesi olmayan, ihtiyaç sahiplerine sosyal konut yapmayı amaçlamaktadır. Yapılan sosyal konutların ödemesinde ise ödenilen tutar düşük tutulmakta bu şekilde sosyal konut ile ihtiyaç sahibi vatandaşların mağduriyeti önlenmektedir (Koytak, 2014:79; Tiyek & Doğan, 2018:1050).

Eşi vefat eden kadınlar için 2012 de hazırlanmaya başlanan yardım programı aile yardım türlerinden bir diğeri oluşturmaktadır. Eşi vefat eden kadınlara ekonomik destek olmak adına uygulamaya konulan bu yardım desteği ile aylık 250 TL olarak ödenecek nakdi yardımın ikişer aylık dönemlerde yapılması kararlaştırılmış ve bu doğrultuda uygulanmıştır (Koytak, 2014:79; Tiyek & Doğan, 2018:1050).

2013 yılında aile yardım türlerine bir yeni program olan Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar eklenmiştir. Vatandaşlık görevi olan askerliği yapmak için evli ise eşinden evli değil ise anne ve babasından ayrı kalması sebebiyle eş ya da anne & babanın ekonomik zorluk yaşaması durumunda aileye aylık 250 TL ve 2 aylık periyotta 500 TL olarak belirlenen desteğin sağlanması Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımların temel prensibini oluşturmaktadır (Tiyek & Doğan, 2018:1050).

Aile yardım türlerinden bir diğeri doğum yardımı oluşturmaktadır (Koytak, 2014:79). 2015 yılı itibari ile uygulamaya konulan bu yardım doğrultusunda, doğan ilk çocuk için yapılan doğum yardımı 300 TL, ikinci çocuk için 500 TL, üçüncü çocuk ve üçüncü çocuktan sonraki çocuklar için ise 600 TL olarak belirlenmiştir (Tiyek & Doğan, 2018:1050).

Yetim, Öksüz ve Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı aile yardım türleri kapsamında uygulamaya konulan son ama önemli bir programdır. Yetim, Öksüz ve Muhtaç Asker Çocuğu Yardımının amacı, annesi ve babasından birisi veya ikisi vefat etmiş ya da ihtiyaç sahibi ve

babası askerde olan 18 yaşından küçük çocuklar için aylık 100 TL olarak belirlenen ödemenin yapılmasıdır (Tiyek & Doğan, 2018:1050).

2001 ve sonrası dönemde sosyal politika kapsamındaki kurum, kuruluş ve kanunlar incelendiğinde, dönemin hükümeti olan Ak Parti tarafından sosyal politika uygulamalarını geliştirmek amacıyla yürürlüğe giren kanun, kurulan kamu kurum ve kuruluşları açısından bir değerlendirme yapıldığında; sosyal yardımlaşmayı teşvik etmek, yoksullukla mücadele etmek ve ihtiyaç sahibi, muhtaç, kimsesizleri farklı plan, program ve stratejiler geliştirerek, topluma kazandırmak amacıyla 2004 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün kurulduğu görülmüştür. (Türkoğlu, 2013:287).

Sosyal yardımlara yönelik özel hükümlerle hazırlanan yardım programının 2004 yılındaki konusunu yüksek öğrenim öğrencileri, içeriğini ise Yüksek Öğrenim Öğrencilerine yönelik olarak Burs Kredi Verilmesine İlişkin 5102 sayılı Kanun oluşturmaktadır (Karagöz, 2020:159). 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu sosyal belediyeciliğin gelişimi açısından önem arz eden kanunlardır. Temel amacında belediyelerin ve büyükşehir belediyelerinin organları, görev ve sorumlulukları yer alan kanunların temel prensibinde sosyal devlet olma yolunda sosyal hizmetler sunmak vardır. Şehir, büyükşehir, il, ilçe, köy, kasaba ayrımı yapılmaksızın toplumun tüm kesimine hizmet edilmesi ve sorunlarının çözülmesi için sosyal belediyecilik vurgusu ile hazırlanan bu kanunlar sosyal politika uygulama alanlarının gelişmesini sağlamıştır (Özer & Çiftçi, 2023:36).

Yapılan sosyal yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasında ortaya çıkan sorunların engellenmesi ve yardımların dağınık olmayan bir mevzuat çerçevesinde uygulanması amacıyla 2006 yılında kabul edilen Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu'nu çıkarılmıştır (Karagöz, 2020:152). 2006 yılında uygulamaya koyulan E-Devlet Kapısı her ne kadar başlangıçta sunduğu hizmetler açısından ilerleyen yıllara göre sınırlı kalmış olsa da bulunduğu dönemde sunduğu elektronik hizmetlerle önemli bir gelişmeye imza atmıştır (Ateş, 2020:457).

2004 yılında sosyal belediyecilik uygulaması doğrultusunda oluşturulan Yardım Sandığı, 2007 yılında kapsamı genişletilerek Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür. Temel prensip ise yardımlaşma sandığı, kıyafet mağazası ve aşevi hizmeti sunan sosyal politika uygulaması olarak sosyal belediyecilik vurgusu ile hizmet vermektir (Özer & Çiftçi, 2023:37).

Sosyal yardımlara yönelik özel hükümlerle hazırlanan yardım programının 2008 yılındaki konusunu başarılı sporcular, içeriğini ise Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması ve Devlet Sporcusu Unvanı Verilmesi Hakkında 5774 sayılı Kanun oluşturmaktadır (Karagöz, 2020:159). 2008 yılının önemli bir diğer gelişmesi ise önemli bir sosyal güvenlik uygulaması olan Genel Sağlık Sigortası'nın (GSS) yasallaştırılmasıdır. Her ne kadar uygulamaya geçiş süresi 2012 yılını bulsa da GSS, sağlık hizmeti ve sigorta konusunda eşitlik ilkesine dayalı bir sistemle hiçbir güvencesi olmayan kişilerin de unutulmadığı, milyonlarca insanın sağlık sigortası çatısında toplanmasını sağlayan önemli bir uygulamadır (Koytak, 2014:84).

Dönemin hükümetinin sosyal politika gelişiminde eğitimin büyük rolünün olduğunu hükümet planlarına dahil etmesi üzerine şehirlerdeki üniversite sayısında artış yaşanması amaçlanmış ve bu doğrultuda 2002'de 76 (özel ve devlet) olan üniversite sayısı 2006- 2011 yılları arasında üniversite sayısı toplam 126'ya ulaşmıştır (Koytak, 2014:82).

2011 yılında 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) sosyal hizmetler ve sosyal yardımlara yönelik plan, program, politika ve strateji geliştirmede ve oluşturulan bu plan, program, politika ve stratejilerin uygulanmasında görev almak, sosyal politika ile ilgili birçok kamu kurum ve kuruluşlarıyla, dernekler ve vakıflarla iş birliği sağlamak gibi önemli ve temel görevlere sahiptir. Bu kapsamda ASPB, sosyal politikanın gelişimine içinde bulunduğu dönemde kuruluş tarihi itibari ile; ilgili kamu kurum, kuruluşlar, dernekler ve vakıfları tek çatı altında toplayarak görev yetki ve sorumluluklarını yerine getirerek önemli katkı sağlamış ve yön vermiştir (Türkoğlu, 2013:287).

Kurulan önemli bir çağrı merkezi ve sosyal yardım hattı olan ALO 144 Sosyal Yardım Hattı, faaliyete geçtiği 2012 yılından itibaren insanların gıda, yakacak, sağlık yardımı vb. konusunda bilgilendirme sağlamış ve yönlendirme yapmıştır (Tiyek & Doğan, 2018:1049).

2012 yılında kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) Türkiye'nin sosyal bir hukuk devleti olduğunu göstermesi sebebiyle sosyal politika gelişimine katkı sağlamıştır. Temel amacı kapsamında Kamu Denetçiliği Kurumu'nun varlığı ile, vatandaşların şikayetlerini dile getirebilecekleri, haklarını savunabilecekleri; idarelerin ise hesap verilebilirlik, şeffaflık gibi ilkeleri göz önüne alarak hizmet vereceği bir mekanizma hayata geçirilmiştir (Ateş, 2020:458).

2013 yılında dezavantajlı gruplardan kadınlara yönelik hazırlanan Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Yönetmeliği doğrultusunda açılması planlanan konukevlerinin; kadınların şiddet ve istismara karşı korunduğu, karşılaştıkları ekonomik,

psikolojik ve sosyal sorunlarının çözüme kavuşturulduğu ve dezavantajlı grup olarak nitelendirmeye sebep olan birçok başka problemin ve güçlüğün aşıldığı, kadınların eğer çocuk sahibi ise çocukları ile beraber refah içinde yaşamaları için gereken desteğin sağlandığı sosyal hizmet kurumu olması amaçlanmıştır (Tooper, Aslan ve Özpolat, 2023:140).

2014 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından -önemli bir sorun haline gelmeye başlayan çocukların kaybolması ile- hayata geçirilen Kayıp Alarmı, ailelerin ilgili ekiple iletişime geçtikten hemen sonra kayıp ihbarı verilen çocuğun bulunması için gerekli bilgilerin (son görüldüğü yer, fotoğraf ve eşkal) çocuğun son görüldüğü semtteki kişilere multimedya ve kısa mesajla iletim sonucu bulunmasını amaçlamaktadır. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 2016 yılında sunduğu verilere göre, 2 yılda milyonlarca kişiye mesaj iletimi yapılırken yüzlerce kayıp çocuğun bulunması sağlanmıştır (Ateş, 2020:460).

2015 yılında yardıma muhtaç, ihtiyaç sahibi kimseleri; yardımda bulunmak isteyen kişilerle buluşturmak üzere faaliyete geçen "ihtiyaçharitası.org" platformu önemli bir sosyal inovasyon örneğini oluşturmaktadır (Ateş, 2020:452). Bir diğer sosyal inovasyon örneğini 2015 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından hayata geçirilen "Genç Gönüllüler Projesi" oluşturmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve kişilerin; afet ve acil durumlarda, sosyal hizmetlerde, eğitim ve sağlık gibi birçok alanda gönüllü kişilere ihtiyaç duyması halinde Genç Gönüllüler Projesi gerekli koordinasyonu sağlamaktadır (Ateş, 2020:463).

Dezavantajlı gruplardan kadınlara yönelik hazırlanan bir başka yönetmelik ise 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik, 2013 yılında kurulan Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri'nin desteğiyle; kadına yönelik şiddetin önlenmesi, kadınların hukuki, psikolojik, ekonomik ve sosyal alanlarda güçlenmesi, bir bakıma dezavantajlı konumundan çıkması gibi hedeflere sahip olan bir yönetmeliktir (Tooper ve diğer., 2023:141).

2017 yılının sosyal politika uygulamalarını geliştirme yönünde yapılan hamlesi çocuklara yönelik olmuştur. Yatılı sosyal hizmet sunması amacıyla inşa edilen çocuk evlerinin ve yetiştirme yurtlarının; çocukların korunması ve gerekli bakımlarının yapılmasının yanı sıra çocukların hayata hazırlanması, psikolojik ve sosyal birçok yönden desteklenmesi gibi hedefleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, çocuklara bu hizmetlerin verilmesini amaçlayan bu kuruluşların ev ortamına dönüşmesi yolunda alınan radikal kararlar doğrultusunda kapatılmasına; yerine bir odada daha az çocuğun kaldığı, yetkili bir kişinin bir çocukla daha fazla vakit geçirdiği,

yaşanılan ortamın çocuğun sosyal, psikolojik ve bilişsel gelişimine katkı sağlayacak şekilde tasarlandığı yeni ve modern kuruluşların açılmasına karar verilmiştir (Toper ve diğer., 2023:134-135).

2018 yılı sosyal politika gelişimine yön vermede önemli role sahip olan ASPB'nin yeniden yapılanmasına zemin hazırlayan yıl olması açısından kritik bir yıldır. Kurulumu 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ne dayanan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) kurulumundan itibaren sosyal politikaya yönelik uygulamaların kapsamını genişletmiştir (Toper ve diğer., 2023:134).

Örneğin, AÇSHB yeniden yapıldığı yıl olan 2018 yılında bile, yapılan sosyal yardım türlerini genişletmiştir. 2002 yılında 4 kalemde toplanan yardım türleri 2018 yılında 42 kaleme çıkartılmıştır. Yapılan sosyal yardımların sistematik şekilde gruplandırması yapılarak 42 kalem 6 farklı yardım türüne göre dağıtılmıştır. Bu 6 farklı yardım türünün ana başlıklarını sırasıyla Aile Yardımları, Eğitim Yardımları, Sağlık Yardımları, Özel Amaçlı Yardımlar, Yaşlı ve Engelli Yardımları ve Proje Destekleri ve İstihdam Yardımları oluşturmuştur. AÇSHB'nin 2019 yılında sunduğu Faaliyet Raporu'na göre 2018 yılında söz konusu yardımlardan faydalanan hane sayısı 3.494.932'dir (Karagöz, 2020:155).

2021 yılına gelindiğinde; 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile AÇSHB olarak hizmet veren kurumun, 31461 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile ASHB olarak hizmet vermeye başladığı görülmüştür. Belirlenen temel amaç ve hedefler doğrultusunda söz konusu kurum ve kuruluşların isimlerinde ve temel prensiplerinde yapılan değişiklikler, sosyal politikayı geliştirmek yönünde yaşanan gelişmelere bağlı olarak yenilenen hizmet modellerinin baz alınarak güncellenmesinden kaynaklanmaktadır (Toper ve diğer., 2023:134).

ASHB, 2021 yılı itibari ile sosyal yardımların, sosyal hizmetlerin ve sosyal politikaların geliştirilmesinde, uygulanmasında görev ve yetkileri doğrultusunda şehit yakınları, kadınlar, engelliler ve çocuklar başta olmak üzere birçok alanda farklı gelişmelere imza atılmasına olanak sağlamıştır. Çocuklara ve yaşlılara yönelik uygulamalar üzerinden örnek vermek gerekirse, çocukların yaşları, gelişimleri, aile durumları göz önünde bulundurularak sunulan sosyal hizmetler doğrultusunda edinilen bilgilere göre, 2021 yılı sonu itibari ile; 5.649 çocuğa hizmet veren çocuk evi sayısı 1.193'e, 6.160 çocuğa hizmet veren Çocuk Evleri Site sayısı 112'ye ulaşmıştır (Toper ve diğer., 2023:135).

ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 2021 Mayıs Bülteni doğrultusunda edinilen bilgilere göre, yaşlılara yönelik sunulan hizmetlerin sayısal verilerle

değerlendirilişı şu şekildedir: yaşıly yatılı bakım hizmetinden faydalanan yaşıly sayısı 13.687 iken, huzurevi sayısı 168 ve 168 huzurevinin yaşıllara sunduğu kapasite 17.499'dur. Yaşıly yaşam evi sayısı ise 8'dir. Her ne kadar 35 kişilik kota açılmış olsa da kota dolmamış ve 25 yaşıly, yaşıly yaşam evi hizmetinden faydalanmıştır. Bununla beraber 17.000 kapasiteye sahip 261 özel huzurevi bulunmaktadır. ASHB, hizmetini sadece çocuklara, yaşıllara vb. yönelik kamu kurum ve kuruluşları açarak değil; bu kişilere ve kurumlara ilişkin yönetmelikler, stratejiler ve politikalar sunarak göstermektedir (Toper ve diğer., 2023:150).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA

UYGULAMALARI

3.1. Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam

Tarih boyunca önemli bir sosyal olgu olan engellilik, engelli bireylerin toplumdan dışlanması, kendini gerçekleştirememesi gibi birçok sorunla karşılaşmasına sebep olmuştur. Engellilerin topluma kazandırılması, başkalarına muhtaç olmadan yaşayabilmeleri ve özgüvenlerinin zedelenmemesi amacıyla engellilere yönelik istihdam politikaları oluşturma ihtiyacı 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Yıllar içinde yürürlüğe giren kanunlar ve kanun hükmünde kararnameler ile engelli bireylerin çalışma hakkı, insan hakları çerçevesinde boyutlandırılmıştır (Şen, 2018:129).

3.1.1. Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdamın Ardındaki Yasal Düzenlemeler

Engellilere yönelik istihdam politikaları oluşturulmasının ardındaki önemli yasal düzenlemeler incelendiğinde, 1986 yılında alınan Avrupa Topluluğu Düzeyinde Engellilerin İstihdamına İlişkin Konsey Tavsiye Kararı’nın birçok yönden ilk olması açısından önem arz ettiği görülmektedir. Engelli bireylerin topluma sosyo-ekonomik açıdan entegrasyonunun sağlanması ve istihdam edilmesine yönelik stratejilerin, çalışmaların ve uygulamaların gerekliliğine ilk kez vurgu yapan Konsey Tavsiye Kararı, engellilere yönelik istihdam politikalarının oluşturulmasında yol gösterici olmuştur (Tınar, 2020:438).

Anayasal bir hak olarak istihdamın güvence altına alınmasının İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde yer alan örneğini; *“herkesin çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır”* hükmüne yer veren 23. Madde oluştururken, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda bu örneği, *“çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir”* hükmüne yer veren 49. Madde oluşturmaktadır (Şen, 2018:137-138). Söz konusu maddelerde herhangi bir engelli ifadesi yer almamasına rağmen herkes kelimesiyle engelli bireylere atıfta bulunulmuş ve istihdam yönünde engelli olmayan bireylerle engelli bireylerin eşit tutulduğunun vurgusu yapılmıştır (Gedikli, 2022:9; Şen, 2018:138).

Kabul tarihi 2005 yılı olan Engelliler Hakkında Kanunun 14. Maddesi istihdam başlığı altında yer alan birçok madde ile önemli yasal düzenleme olma niteliği taşımaktadır.

Engellilerin istihdam edilmesine yönelik olarak her türlü ayrımcılığı reddeden kanun maddesi ile engellilerin önündeki engellerin kaldırılması amaçlanmaktadır. İşe başvuru sürecinden, alıma ve istihdama kadar tüm periyotlarda engelli bireylere karşı ötekileştirici ve zorlaştırıcı muamele gösterilmesini yasaklamış olan madde, engellilerin istihdam sürecinde gerekli görülen fiziksel düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda yapılan ve yapılacak olan birçok düzenlemenin zeminini oluşturan Engelliler Hakkında Kanun ve ilgili maddesi istihdam açısından önem arz etmektedir (RG:07.07.2005-25868, m.14).

3.1.2 Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam Türleri

Yasal düzenlemelerin yürürlüğe girmesiyle birlikte engelli istihdamında uygun görülen çalışma şekilleri, şartları vb. konulara yönelik çeşitli plan, program yapılmasıyla beraber farklı istihdam türleri ortaya çıkmıştır (Tınar, 2020:442). Engellilerin istihdamına yönelik ortaya çıkan bu istihdam türleri 7 başlık altında ele alınmaktadır. Bu istihdam türlerini sırasıyla kota sistemi, korumalı iş yerleri yöntemi, kişisel çalışma yöntemi, evde çalışma yöntemi, sadece engellilerin çalıştırıldığı seçilmiş işlerde istihdam yöntemi, işverenlerin zorunluluk olmadan engelli istihdamı yöntemi ve kooperatif çalışma yöntemidir (Şen, 2018:138).

3.1.2.1. Kota Sistemi

İlk kez Almanya’da 1919 yılında uygulamaya geçen ve temel amacı iş yerlerinde belirli oranda engelli personel çalıştırma zorunluluğu olan bu sistemin Avrupa’da artışı her ne kadar I. Dünya Savaşı’ndan sonra yaşansa da II. Dünya Savaşı’ndan sonra esas olarak kullanımı yaygınlaşmıştır (Gedikli, 2022:90; Tınar, 2020:442).

Kamu ya da özel sektör çalışanı olup olmadığını gözetmeksizin engellilerin istihdamını teşvik eden bu sistemin Türkiye’de varlığını göstermesi 1971 yılında yürürlüğe giren İş Kanunu ile mümkün olmuştur (Tınar, 2020:443). 1475 sayılı İş Kanunu ile yapılan düzenlemeler neticesinde iş yerlerinde çalıştırılması zorunlu olan engellilik oranı %2 iken zamanla bu oran farklı yasal düzenlemeler ile değişime uğramıştır. 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 1997 yılında yürürlüğe girmesi ve 13. Maddesinin baz alınması ile %2 olarak belirlenen oran %3’e çıkartılmıştır (RG:06.06.1997-23011, m.13).

4857 sayılı İş Kanunun 2003 yılında yapılan düzenlemesi ile bu oran özel sektör için %3, kamu iş yerleri için %4 olarak belirlenmiş ve bu şekilde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Bu doğrultuda kullanılan kota sisteminin güncel halini, 50 veya daha fazla çalışanın bulunduğu

iş yerlerinde özel iş yerleri için engelli istihdam oranının %3, kamu iş yerleri için bu oranın %4 olması zorunluluğu oluşturmaktadır (RG:10.06.2003-25134, m.30).

Kamu ve özel kurum ayrımı yapılmaksızın iş yerlerinde belirtilen oranda engelli çalışana yer ver verilmemesi durumunda engelli çalıştırma zorunluluğuna aykırılık gerekçesi ile idari para cezası verilmektedir. Kabul tarihi 2003 yılı olan 4875 sayılı İş Kanunu Madde 101 gereğince çalıştırılması gerekip çalıştırılmayan her engelli ve her ay için belirlenen idari para cezası 1700 TL'dir (RG:10.06.2003-25134, m.101). 2023 yılı için belirlenmiş olan idari para cezası tutarı 13 bin 191 TL'dir (Yaman, 2023:128).

3.1.2.2. Korumalı İş Yerleri Yöntemi

İşgücüne dahil olmak isteyen ancak engelinden dolayı dahil olamayan bireylerin işgücüne dahil edilmesi için ilgili mevzuatları baz alarak devletin teknik ve mali desteğini sağlayarak iş yerleri düzenlemesini yapması korumalı iş yerleri yönteminin temel prensibini oluşturmaktadır (Gedikli, 2022:90).

Engelli bireylerin korumalı iş yerlerinde istihdam edilebilmeleri için Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik'in yer verdiği belli başlı şartları taşımaları gerekmektedir. Bu şartlar sırasıyla şu şekildedir:

- Davranışsal, zihinsel veya ruhsal-duyusal engeli olan bireylerin engel oranlarının %40 ya da daha fazla olması;
- Davranışsal, zihinsel veya ruhsal-duyusal engel grupları haricinde engele sahip olan bireylerin ise oranlarının %60 ya da daha fazla olması gerekmektedir.
- Bu iki şarttan birini sağlayan bireyler 15 yaş üstünde olmaları ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)'a kayıtlı olmaları halinde korumalı iş yerlerinde istihdam edebileceklerdir (Şen, 2018:138).

2006 yılında Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik'e göre korumalı iş yerleri yöntemi yoluyla istihdam edilebilme şartları bu şekilde iken 2013 yılında başka bir yönetmelik ile değişime uğramıştır. 2013 Yönetmeliğindeki bu değişimi "Korumalı İş Yerleri Yöntemiyle İstihdam Edilebilecek Olan Engelli Bireylerin Sadece Ruhsal ve Zihinsel Engelli Bireylerden Oluşacağı" maddesi oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, iki yönetmelik arasındaki tek fark güncel yönetmenliğin söz konusu istihdam yönteminden faydalanan engelli bireylerin engel sınıflarını davranışsal, zihinsel, ruhsal-duyusal değil sadece ruhsal ve zihinsel sınıfların oluşturacağıdır (Şen, 2018:138-139).

3.1.2.3. Kişisel Çalışma Yöntemi

Engelli bireylerin yetenek ve becerilerinin farkına varmalarına, yetenek ve becerilerini geliştirmelerine olanak sağlayan kişisel çalışma yöntemi, engelli bireylerin kendi iş yerlerini kurarak çalışma hayatına dahil olmalarını sağlamaktadır. Kendine yetebilme, kendine güvenme, toplumdan izole olmak bir yana toplumla bütünleşebilme gibi birçok kazanım sağlayan bu engelli istihdam yöntemi, engelli bireylerin kimseye muhtaç olmadan hayatlarını sürdürmeleri ve kendi geçimlerini sağlayabilmelerini mümkün kılmaktadır (Gedikli, 2022:90; Tınar, 2020:443).

Kişisel Çalışma Yönteminden faydalanmak isteyen engelli bireyler iş yerleri kurmada kendi imkanlarından faydalanabilecekleri gibi devletin imkanından da faydalanabilmektedirler. Devlet imkanından faydalanılabilmesi için gerekli şartları:

- Engelli bireyin sahip olduğu engellilik oranının %40 ve üzerinde olması,
- Engelli bireyin kurulacak iş yerinin hizmet edeceği alana dair mesleki eğitim sertifikasına sahip olması,
- Hizmet edeceği alana dair mesleki eğitim sertifikasına sahip olmayan engelli bireyler için İŞKUR tarafından düzenlenen programa yani Girişimcilik Eğitim Programı'na ait sertifika gerekmektedir.

Söz konusu istihdam yönteminde devlet imkanı doğrultusunda sağlanacak desteği oluşturan fon, 3.1.2.1.'de bahsedilen kota sisteminde belirtilen oranda engelli çalıştırmayan iş yerlerine kesilen idari ceza paralarından karşılanmaktadır (Şen, 2018:139).

3.1.2.4. Evde Çalışma Yöntemi

Evde Çalışma Yöntemi ile iş gücüne dahil olmak isteyen ancak engelinden dolayı evde çalışması uygun görülen engelli bireylerin; danışmanlık, aracılık ve çevirmenlik gibi çeşitli alanlarda hizmet verebilmesi yönünde gerekli çalışma ortamının evde oluşturulması amaçlanmaktadır (Şen, 2018:140; Tınar, 2020:444).

Engelli bireylerin evde çalışma yönteminden yararlanabilmesi, farklı alanlarda gerekli eğitim programları sunarak istihdam yaratması adına hayata geçirilen önemli projelerden bir tanesini “İşte Engel Yok” – Engelli Gençler İstihdam Projesi” örneklendirmektedir (Tınar, 2020:444). Engelli bireylerin çalışma hayatına atılmış olmalarının sosyo-kültürel hayata adaptasyonlarında büyük rolünün olduğu bilinci ile oluşturulmuş bu proje doğrultusunda birbirinden farklı eğitim programları engelli bireylere sunulmuştur (İBB, 2015).

2012 yılında İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)’nın desteği ile İBB tarafından hayata geçirilen “İşte Engel Yok – Engelli Gençler İstihdam Projesi” doğrultusunda engelli bireylere web tasarımı, ipek halıcılığına, muhasebeden aşçı çırağına kadar çeşitli alanlarda farklı kurslar verilmiştir. Gerekli mesleki eğitimi vermek adına düzenlenen bu kurslar 2012 yılından itibaren artarak devam etmiştir. 19 farklı branşta verilen çeşitli dallardaki eğitimden faydalanan engelli sayısı 371 iken 371 engelli bireye verilen mesleki eğitimin saati 8 bin 512 saattir (İBB, 2015 & İSTKA, 2012:212).

“İşte Engel Yok – Engelli Gençler İstihdam Projesi” kapsamında santral, tekstil, montaj, temizlik, büro ve satış elemanı gibi birbirinden farklı alanda istihdam edilen engelli birey sayısı Kasım 2013 itibarı ile 1333 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Süreğen hastalıktan ortopedik engele, işitme engelden görme engele ve hatta zihinsel engele kadar birbirinden farklı engele sahip olan 1333 engelli projenin hayata geçirilmesinin ardından hızla bireyin istihdam edilmesi engelli bireylerin kendilerine yetebilme konusunda önemli desteğin sağlandığını göstermektedir (Tiyek, 2014:119-120).

3.1.2.5. Sadece Engellilerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam Yöntemi

Bir diğer adı Tahsis Yöntemi olan bu yöntemde amaç belirli mesleklerde istihdam edilme özelliğinin yalnızca engelli bireylere tanınmasıdır. Bir başka ifade ile, bazı istihdam alanlarında sadece engelli bireylere yönelik istihdam alanı yaratılması ve engelli bireylerin istihdam edilmesi bu yöntemin amacını oluşturmaktadır (Genç & Çat, 2013:376).

Her ne kadar sadece engellilerin çalıştırıldığı seçilmiş işlerde istihdam yönteminin oluşturulmasında temel amaç, engelli bireylerin engel durumları göz önüne bulundurularak farklı iş kollarında istihdam edilmesini mümkün kılmak olsa da engellilere yönelik dışlanma algısı oluşturmaya sebebi ile eleştirilmekte ve tercih edilmemektedir. Yani engelli bireylerin ötekileştirilmesinde engelli olmayan bireylerle aynı iş kollarında çalışmıyor ya da çalışmıyor olması bu yöntemin engelli bireyler tarafından benimsenememesine yol açmaktadır (Genç & Çat, 2013:376-377).

3.1.2.6. İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Engelli İstihdamı Yöntemi

İşverenlerin korumalı iş yerleri yöntemi ya da kota sistemi gibi engellilere yönelik istihdam türlerinden farklı olarak herhangi bir zorunluluk hissetmeden yalnızca gönüllülük esaslı gerçekleştirdikleri istihdam türüdür. Engellilerin iş bulma sürecinde zorlukla karşılaşmasını önleyerek kendi kendilerine yetebilirlikleri konusunda destek sağlamayı

hedefleyen bu yöntem tamamen işverenlerin gönüllülük esasına dayanmaktadır (Genç & Çat, 2013:376).

İşverenlerin zorunluluk olmadan engelli istihdamı ile gerçekleştirdiği bu yöntemde, 4857 sayılı İş Kanunu Madde 30 gereğince, devlet tarafından prim teşviki sağlanmaktadır. Söz konusu madde ile zorunluluk dışında çalıştırılan her engelli birey için belirli bir alt sınır belirlenerek hesaplanan pay Hazine ve Maliye Bakanlığınca karşılanmaktadır (RG:10.06.2003-25134, m.30).

3.1.2.7. Kooperatif Çalışma Yöntemi

Kooperatif çalışma yönteminin temel amacı istihdam edilmek isteyip istihdam edilmeyen engelli bireylerin oluşturdukları kooperatifler ile kendilerine çalışma imkanı yaratmalarıdır. Bu kooperatifler devlet desteği ile kurulabileceği gibi engelli bireylerin kendi imkanları ile de kurulabilmektedir. Söz konusu istihdam yöntemi ile engelli bireylerin sadece iş gücü piyasasına dahil olması değil ilgi, alaka, yetenek ve kapasiteleri ölçüsünde bir iş gücü piyasasına dahil olması hedeflenmektedir (Tınar, 2020:444).

3.1.3. Türkiye’de Engellilerin İstihdama ve İş Gücüne Katılımına Bakış

Türkiye’de engellilerin iş gücüne katılım ve istihdam oranları değerlendirilmeden önce engellilik durumunun istihdam üzerindeki etkisi, gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye’nin bu etkiyi ne yönde ele aldığı ve boyutlandığı analiz edilmelidir.

Çondur, Yenipazarlı ve Cömertler (2020), yaptıkları çalışmada engelli bireylerin istihdamına yönelik istatistiki verilerle yaptıkları karşılaştırmalarla, gelişmekte olan ülkelerin engelliler içi işsizlik oranlarının %80- %90 gibi çok yüksek oranlara sahip olduğu görülmüştür. Çalışmada 2002 yılının verileri kullanılarak seçilmiş ülkelerle yapılan karşılaştırmada, Türkiye’de genel istihdamın %48.7, engelli istihdamının %21.7 olduğu görülmüştür. Yani, 2002 yılında Türkiye’de genel istihdam oranı, engelli istihdam oranının 2 katından daha fazladır. Engelli bireylerin istihdam edilme konusunda engelli olmayan bireylerin ne kadar gerisinde kaldığı çalışmada sayısal verilerle gözler önüne serilmiştir.

Öncel ve Karaoğlu (2016), çalışmalarında Türkiye’de engelli olma durumunun iş gücüne katılıma etkisini analiz etmişlerdir. Cinsiyet durumunun iş gücüne katılım ve engellilik konusunda farklılıklar yaratmaması adına çalışma grubunu sadece erkekler oluşturmuştur. 25-64 yaş aralığındaki erkeklerden oluşan çalışma grubundan yola çıkarak yapılan çalışmada,

genç, yaşlı fark etmeksizin aralıktaki tüm yaşlarda engelli bireylerin engelsiz bireylerden iş gücüne katılımda geri kaldığı görülmüştür.

Gedikli (2022), yaptığı çalışmada engelli bireylerin iş gücüne ve istihdama katılımında cinsiyet faktörünün etkili olup olmadığını, etkili ise ne oranda etkili olduğunu istatistiki verilerle analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, iş gücüne ve istihdama katılımda engelli bireyler engelli olmayan bireylerin, kadınlar erkeklerin gerisinde kalmıştır. Bu durumu, kesişimsel ayrımcılık kavramı açıklanmaktadır. Yani, engelli olmak ve kadın olmak bireye dezavantaj yaşatırken engelli kadın olmak bireye çifte dezavantaj yaşatmakta, iş gücüne katılım ve istihdam konularında ayrımcılığa uğramaktadır.

3.1.3.1 Türkiye’de Engellilerin İş Gücüne Katılım Oranı

TÜİK verileri ile engelli nüfusun iş gücüne katılımının genel nüfus içindeki payını güncel verilerle karşılaştırmalı olarak paylaşan “Engelli ve Genel Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı (%)” tablosu engellilerin iş gücüne katılım oranında engelli olup olmamanın ve cinsiyetin kayda değer etkisinin olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2023).

Tablo 3: Engelli ve Genel Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı (%)

İşgücüne Katılım Oranı	Erkek	Kadın	Toplam
Engelli Nüfus	35,4	12,5	22,1
Genel Nüfus (Mayıs, 2023)	71,5	36,1	53,6

Kaynak: TÜİK, 2011- Mayıs 2023

Engelli nüfusun iş gücüne katılım oranına yer veren üst satırdaki veriler 2011 yılından alınmış bir veya daha fazla engeli olan bireylerin cinsiyet dağılımını göstermektedir. En az bir engeli olan erkek nüfusun işgücüne katılım oranı %35.4 iken en az bir engeli olan kadın nüfusun işgücüne katılım oranı %12.5’dir. Tablodan işgücüne katılımda engelli erkeklerin engelli kadınların neredeyse 3 katını oluşturduğu görülmektedir (TÜİK, 2023).

TÜİK’in 2023 yılının mayıs ayı verileriyle hazırladığı genel nüfus oranlarına yer veren alt satırdaki verilere göre, erkekler işgücüne katılımda %71.5’lik bir pay oluştururken kadınlar %36.5’lik bir pay oluşturmuştur. Tablodan işgücüne katılımda engelli erkeklerin engelli kadınların neredeyse 2 katını oluşturduğu görülmektedir (TÜİK, 2023).

Cinsiyet ve engellilik boyutlandırmasının işgücüne katılıma etkisini sayısal verilerle açıklayan tablodan anlaşıldığı üzere, işgücüne katılımda erkek nüfus kadın nüfusunun

neredeyse 2 katı iken engellilik durumu eklendiğinde bu oran artmakta ve oran en az 3 katına çıkmaktadır. Bir başka ifade ile, işgücüne katılımda engelli nüfus engelli olmayan nüfusa göre dezavantajlı hale gelirken; kadın engelli nüfus, erkek engelli nüfusa göre bir kat daha dezavantajlı hale gelmektedir (TÜİK, 2023).

3.1.4. Türkiye’de Engellilerin İstihdamına İmkan Sağlayan Kadrolar

3.1.4.1. Engellilerin Memur Kadrosuna İstihdamı

Kamu kurum ve kuruluşlarında bulunan toplam kadro sayısının %3’ü oranında engelli birey çalıştırma zorunluluğunun yasal dayanağını 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu (DMK) oluşturmaktadır. Engelli bireylerin kanun maddesinde belirtilen oranda memur kadrosuna istihdam edilmesi DMK ile güvence altına alınmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarının söz konusu madde gereğince %3 oranda engelli memura istihdam sağlanıp sağlanmadığının denetimi ve engelli bireylerin engelli kontenjanlarına yerleştirilmesi sürecinin takibini yapması için Devlet Personel Başkanlığı sorumlu kılınmıştır (RG:23.07.1965-12056, m.53).

657 sayılı DMK’nın 53. Maddesi doğrultusunda kamu kurum ve kuruluşlarında memur kadrosunda istihdam edilen engelli memur sayısı şu şekilde değişim göstermiştir: 2002 yılında 5.777 olan engelli memur sayısı 2003 yılında 6.727, 2004 ve 2005 yılında 8.717, 2006 yılında 8.915, 2007 yılında 9.193, 2008 yılında 9.966, 2009 yılında 10.357 ve 2010 yılında 18.787 olmuştur. 2004 ve 2005 yılları arasındaki sabit kalış dışında 2002 yılından 2023 yılına kadar engelli memur sayısı sürekli artış göstermiştir. 2011 yılında 20 binlere çıkan engelli memur sayısı 2013 yılında 30 binlere 2015 yılında 40 binlere 2018 yılında 50 binlere 2021 yılında 60 binlere çıkmıştır. Son 3 yılda engelli kotasında istihdam eden engelli memur sayısı 2020 yılında 57.408, 2021 yılında 62.356, 2022 yılında 65.662 ve 2023 yılı temmuz ayına kadarki süreçte 67.986 olmuştur (ASHB, 2023a:29).

Tablo 4: Kamu Kurum ve Kuruluşları Engelli Kotasında İstihdam Eden Engelli Memur Sayısı (2002-2023 Temmuz)

Yıllar	Engelli Memur Sayısı
2002	5.777
2003	6.727
2004	8.717
2005	8.717
2006	8.915
2007	9.193
2008	9.966
2009	10.357
2010	18.787
2011	20.829
2012	27.314
2013	32.787
2014	34.078
2015	40.655
2016	48.134
2017	49.873
2018	51.814
2019	55.196
2020	57.408
2021	62.356
2022	65.662
2023 (Temmuz)	67.986

Kaynak: ASHB, 2023

Engellilerin memur kadrosuna istihdamına yönelik atılan önemli bir adım olan Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPSS); Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) ile ASHB ve Sağlık Bakanlığı iş birliği ile var olan hükümlerin gerekleriyle, soruların ÖSYM tarafından hazırlandığı sınav sistemidir (ÖSYM, 2023).

EKPSS sürecine ait usul ve esasların bir yönetmelikle yürürlüğe girmesi, 2013 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının teşviği ile 2014 yılında Bakanlar kurulu tarafından kararlaştırılmıştır. EKPSS ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında oluşturulan bu Yönetmelik, 657 sayılı DMK'nın 53. Maddesini göz önünde bulunduran amaç, kapsam ve dayanağa sahiptir (RG:07.02.2014-28906).

EKPSS ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik gereğince EKPSS ile engelli bireylerin merkezi sistem ya da kura yoluyla devlet memuru olmalarının yolu açılmıştır. Bu süreçleri farklı maddeler ile açıklayan yönetmeliğin temel amacı, engelli adayların eğitim ve engel durumları göz önünde bulundurularak engelli bireyleri EKPSS sürecine dahil etmek ve uygun görülmesi halinde memur olarak istihdam etmektir (RG:07.02.2014-28906).

Kamu kurum ve kuruluşlarına yapılan EKPSS başvuruları ve başvuru neticesinde bu kurumlara yerleştirilmeye hak kazanan engelli memur adaylarının sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5: EKPSS ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Başvuru Yapan ve Yerleşen Adayların Yıllara Göre Dağılımları (2012-2022)

Yıllar	Dönem	EKPSS Başvuruları		Yerleşen Aday Sayısı
		EKPSS	EKPSS Kura	
2012	2	65.800	60.374	11.180
2014	4	65.795	65.927	11.838
2016	1	44.961	74.425	8.175
2018	2	44.184	88.833	4.451
2020	2	27.621	97.644	4.714
2022	1	25.100	95.015	2.218

Kaynak: ASHB, 2023

EKPSS her ne kadar 2 yılda yapılan bir sınav olsa da bir yılda farklı dönemlerle engelli memur adaylarına yerleştirme şansı vermesi açısından önem arz eden bir sosyal politika uygulamasıdır. Başvurusu ve yerleştirmesi 2012 yılında başlayan EKPSS, 2023 yılına kadar 6 kez yapılmıştır. 10 yılda 6 kez uygulanan sınava toplam başvuru 755 bin 679 iken başvuruları neticesinde yerleşmeye hak kazanan engelli memur sayısı 42 bin 576'dır (ASHB, 2023a:32-33).

3.1.4.2. Engellilerin İşçi Kadrosuna İstihdamı

Engelli bireylerin işçi kadrosu altında istihdam edilmesinde yasal güvenceyi 4857 sayılı İş Kanunun 30. Maddesi sağlamaktadır. Söz konusu madde ile 50 veya daha fazla işçinin çalıştırıldığı iş yerlerinde belirli oranda engelli işçi çalıştırma zorunluluğu olduğu ifade edilmiştir. Bu oran özel sektör iş yerlerinde %3 iken kamu iş yerlerinde %4'tür (RG:10.06.2003-25134, m.30).

Kanun maddesinde belirtilen oranda engelli işçi çalıştırmak zorunda olan kamu ve özel sektör iş yerlerinin sayısı ve bu iş yerlerinde istihdam eden engelli sayısı İŞKUR'un sunduğu veriler doğrultusunda "Engelli Birey Çalıştırmak Zorunda olan İş Yerleri ve Bu İş Yerlerinde İstihdam Eden Engelli Sayısı (2002-2023 Haziran)" başlıklı tabloya yer verilmiştir (İŞKUR, 2023).

2002-2023 (haziran) yılları verilerini sunan tablo incelendiğinde, engelli işçi çalıştırmakla yükümlü olan toplam iş yeri sayısının 2002 yılında 9 binlerde olduğu görülmektedir. 2002 yılından 2023 yılına kadarki dağılım baz alındığında, her ne kadar yıllar geçtikçe engelli işçi çalıştırmakla yükümlü olan toplam iş yeri sayısında artış gözlemlense de 2007-2008, 2008-2009, 2014-2015, 2017-2018, 2019-2020 ve 2022-2023 (haziran) yılları arasında belirli oranlarda azalış gerçekleşmiştir. Bu azalışlara rağmen 2002 yılında 9 bin 730 olan toplam iş yeri sayısı 2023 yılı haziran ayında 21 bin 447 olmuştur (İŞKUR, 2023).

Kamu ve özel sektör iş yeri ayrımı yapılmaksızın engelli işçi çalıştırmakla yükümlü olan işyerlerinde çalışan engelli bireylerin sayısının 2011- 2023 (haziran) yılları arasındaki dağılımı incelendiğinde, 2012-2013, 2014-2015, 2017-2018, 2019-2020 yılları arasında kayda değmeyecek kadar azalış yaşanmış olsa da engelli birey sayısı 12 yılda artış göstermiştir. 2011 yılından 2023 yılına kadarki dağılım baz alındığında, 2011 yılında 97 bin 103 olan engelli çalışan sayısı 2023 haziran ayında 147 bin 764 olarak kayıtlara geçmiştir (İŞKUR, 2023).

Tablo 6: Engelli Birey Çalıştırmak Zorunda olan İş Yerleri ve Bu İş Yerlerinde İstihdam Eden Engelli Sayısı (2002-2023 Haziran)

Engelli Birey Çalıştırmak Zorunda olan İş Yerleri				İstihdam Eden Engelli Sayısı		
Yıllar	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
2002	1.609	8.121	9.730	-	-	-
2003	1.593	8.427	10.020	-	-	-
2004	1.674	10.145	11.819	-	-	-
2005	1.567	11.517	13.084	-	-	-
2006	1.507	13.593	15.100	-	-	-
2007	1.613	17.864	19.477	-	-	-
2008	1.126	13.268	14.394	-	-	-
2009	1.096	12.847	13.943	-	-	-
2010	1.084	14.511	15.595	-	-	-
2011	1.004	15.118	16.122	10.496	86.607	97.103
2012	979	16.980	17.959	10.246	97.322	107.568
2013	890	17.596	18.486	9.514	97.689	107.203
2014	809	17.773	18.582	8.417	101.823	110.240
2015	844	17.144	17.988	8.432	99.262	107.694
2016	806	18.332	19.138	8.206	104.966	113.172
2017	782	19.957	20.739	7.801	117.687	125.488
2018	1.352	17.826	19.178	16.157	107.373	123.530
2019	1.320	18.029	19.349	16.664	126.238	142.902
2020	1.167	15.266	16.433	17.011	95.617	112.628
2021	1.440	18.695	20.135	20.792	115.662	136.454
2022	1.443	20.175	21.618	21.793	125.361	147.154
2023 (Haziran)	1.352	20.095	21.447	21.078	126.686	147.764

Kaynak: İŞKUR, 2023

3.2.Türkiye’de Engellilere Yönelik Yardımlar

3.2.1. Türkiye’de Engellilere Yönelik Maddi Yardımlar

Türkiye’de engellilere yönelik yapılan maddi yardımların yasal dayanağını 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun oluşturmaktadır (RG:10.07.1976-15642, m.3). Her ne kadar başlangıçta yaşlıların muhtaçlık durumu kanunun kapsamını oluştursa da 6704 sayılı kanun çerçevesinde yapılan düzenleme ile kapsam genişletilmiş ve söz konusu kanun ile yaşlılar, muhtaçlar, engelliler ve hatta engelli yakınları ele alınmıştır. Bu çerçevede, 2016 yılında birtakım değişikliklere uğrayan kanun, engellilere yönelik hangi şartlarda hangi yardım türünden faydalanacağını açıklamaktadır (RG:10.07.1976-15642).

3.2.1.1. Engelli Aylığı

Türkiye’de engellilere yönelik yapılan maddi yardımlardan birincisi engelli aylığıdır. 2022 sayılı Kanun doğrultusunda engelli bireylere engelli aylığı bağlanması için gerekli şartlar şu şekildedir:

- 18 yaşını doldurmuş bir Türk vatandaşı olmak,
- Sağlık kurulu raporu yoluyla %40-%69 arası engele sahip olduğunu kanıtlamak,
- İşe yerleşme talebi olmasına rağmen İŞKUR tarafından işe yerleştirilememiş olmak.

Bu şartlara ek olarak, engelli bireyin engelli aylığından yararlanabilmesi için sosyal güvenlik kuruluşu gibi kurum ve kuruluşlardan gelir elde edici herhangi bir aylıktan yararlanmaması ve kendisine bakmak zorunda olan kimse ve kimselerin bulunmaması gerekmektedir. Tüm bu şartların sağlanması sonucunda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının engelli bireyin muhtaç olduğuna dair karar vermesi ile engelli birey engelli aylığı alabilmektedir (Şen, 2023:235).

2022 sayılı Kanun doğrultusunda engelli bireylere yapılan aylık ödemesi yıllık bazda memur maaşlarına yapılan zam oranlarına paralellik göstermektedir. Diğer bir deyişle, engelli aylığı memurlara yapılan zam ile aynı oranda her yıl artmaktadır. 2023 yılının temmuz ayı itibari ile engellilik oranı %40 ile %69 arasında olan söz konusu engelli bireylere verilen engelli aylığı 1.874TL’dir (Muyan, 2023:1439).

ASHB SYGM tarafından sunulan verilerin baz alınmasıyla hazırlanan “Engellilik Oranı %40-%69 Olan Bireyler İçin Engelli Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran)” tablosu incelendiğinde, 2002 yılında 193 bin 780 kişinin engelli aylığı aldığı görülmektedir. 10

yıl sonra engelli aylığı alan engelli birey sayısının 298 bin 617 kişiye 20 yıl sonra 348 bin 289 kişiye yükseldiği yine tablo üzerinden görülmektedir. 2023 yılının yarım dönemlik (haziran) verilerine göre 309 bin 235 engelli birey engelli aylığı almaktadır (ASHB, 2023a:44).

Engellilik oranı %40-%69 olan engelli bireylerin engelli aylıklarını ödemek için ayrılan tutarlar değerlendirildiğinde, 2002 yılında 56 Milyon TL olan tutarın 2012 yılında 848 Milyon TL, 2022 yılında 3.832 Milyon TL olduğu görülmektedir. Yani engelli aylığı tutarları 10 yılda yaklaşık 15 katına, 20 yılda yaklaşık 68 katına çıkmıştır. 2023 yılının yarım dönemlik (haziran) verilerine göre ise engelli aylığı için ayrılan tutar 498,8 Milyon TL'dir (ASHB, 2023a:44).

Tablo 7: Engellilik Oranı %40-%69 Olan Bireyler İçin Engelli Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran)

Yıllar	Engelli Sayısı (%40 -%69)	Ayrılan Tutar (Milyon TL)
2002	193.780	56
2003	204.332	136
2004	220.600	149
2005	243.519	251
2006	233.910	377
2007	239.110	516
2008	255.990	581
2009	275.028	632
2010	290.558	728
2011	293.141	753
2012	298.617	848
2013	300.242	984
2014	332.432	1.069
2015	338.588	1.142
2016	338.814	1.278
2017	335.769	1.399
2018	341.825	1.341
2019	352.125	1.855
2020	346.752	2.104
2021	351.998	2.350
2022	348.289	3.832
2023 (Haziran)	309.235	498,8

Kaynak: SYGM, 2023

3.2.1.2. Bakıma Muhtaç Engelli Aylığı

Türkiye’de engellilere yönelik yapılan maddi yardımlardan ikincisi bakıma muhtaç engelli aylığıdır. 2022 sayılı Kanun doğrultusunda engelli bireylere engelli aylığı bağlanması için gerekli şartlara benzer olarak,

- Bakıma muhtaç engelli bireyin 18 yaşını doldurmuş Türk vatandaşı olmak,

- Sosyal güvenlik kuruluğu gibi kurum ve kuruluşlardan gelir elde edici herhangi bir aylıktan yararlanmamak,
- Kendisine bakmak zorunda olan kimse ve kimselerin bulunmaması ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuına karar verilmesi gerekmektedir.

Bakıma muhtaç engelli aylığının, engelli aylığından farkı aylıktan faydalanan bireylerin engel oranlarının %40 ila %69 arasında değil %70 ve üzerinde olmasıdır. Sağlık kurulu raporunca kanıtlanmış olan %70 ve üzeri engellilikten dolayı hayatını bir başkasının yardımı ve desteği olmadan devam ettiremeyen engelli bireylere bakıma muhtaç engelli aylığı bağlanmaktadır (ASHB, 2023a:43 & şen, 2023:234).

2022 sayılı Kanun doğrultusunda %70 ve üzeri engeli olan söz konusu engelli bireylere verilen bakıma muhtaç engelli aylığı 2023 yılının temmuz ayı itibari ile 2.811 TL'dir (Muyan, 2023:1439). ASHB SYGM tarafından sunulan veriler baz alınarak hazırlanan "Engellilik Oranı %70+ Olan Bireyler İçin Bakıma Muhtaç Engelli Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran)" tablosu incelendiğinde, 2002 yılında 68 bin 598 kişinin bakıma muhtaç engelli aylığı aldığı görölmektedir. 10 yıl sonra engelli aylığı alan engelli birey sayısının 201 bin 670 kişiye, 20 yıl sonra 279 bin 816 kişiye yükseldiği yine tablo üzerinden görölmektedir. 2023 yılının yarım dönemlik (haziran) verilerine göre 251 bin 166 engelli birey bakıma muhtaç engelli aylığı almaktadır (ASHB, 2023a:44).

Engellilik oranı %70 ve üzeri olan engelli bireylerin engelli aylıklarını ödemek için ayrılan tutarlar değerlendirildiğinde, 2002 yılında 19 Milyon TL olan tutarın 2012 yılında 847 Milyon TL, 2022 yılında 4.633 Milyon TL olduğu görölmektedir. Yani bakıma muhtaç engelli aylığı tutarları 10 yılda yaklaşık 44 katına, 20 yılda yaklaşık 243 katına çıkmıştır. 2023 yılının yarım dönemlik (haziran) verilerine göre ise engelli aylığı için ayrılan tutar 606,8 Milyon TL'dir (ASHB, 2023a:44).

Tablo 8: Engellilik Oranı %70+ Olan Bireyler İçin Bakıma Muhtaç Engelli Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran)

Yıllar	Engelli Sayısı (%70+)	Ayrılan Tutar (Milyon TL)
2002	68.598	19
2003	72.805	48
2004	79.811	53
2005	84.072	88
2006	82.891	159
2007	92.904	299
2008	114.518	396
2009	142.288	565
2010	168.559	616
2011	187.711	689
2012	201.670	847
2013	225.457	1.089
2014	268.038	1.259
2015	280.288	1.383
2016	284.951	1.577
2017	284.625	1.748
2018	287.726	1.681
2019	287.820	2.287
2020	277.553	2.516
2021	279.757	2.800
2022	279.816	4.633
2023 (Haziran)	251.166	606,8

Kaynak: SYGM, 2023

3.2.1.3. Engelli Yakını Aylığı

Türkiye’de engellilere yönelik yapılan maddi yardımlardan üçüncüsü engelli yakını aylığıdır. 2022 sayılı Kanun doğrultusunda engelli yakınına aylık bağlanması için gerekli şartlar engelli birey ve engelli bireyin yakını için şu şekildedir:

Engelli birey için;

- Sağlık kurulu raporu yoluyla %40 ve üzeri engele sahip olduğunu kanıtlamak
- 18 yaşını doldurmamış Türk vatandaşı olmaktır.

Engelli bireyin bakımını üstlenecek olan engelli yakını için;

- Tüm gelirlerin baz alınarak hesaplanması sonucu ortaya çıkan aylık gelirin hane içinde kişi başına düşen aylık gelirin, 16 yaşından büyük olanlar için belirlenen asgari ücretin 1/3’ünden az olmasıdır.

Tüm bu şartların sağlanması sonucunda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının engelli bireyin muhtaç olduğuna dair karar vermesi ile engelli birey engelli aylığı alabilmektedir (RG:10.07.1976-15642, m.2). 2022 sayılı Kanun doğrultusunda 18 yaşını tamamlamamış, %40 ve üzeri engeli olan bireylerin yakınına verilen söz konusu engelli yakını aylığı 2023 yılının temmuz ayı itibari ile 1.874 TL’dir (Muyan, 2023:1439).

ASHB SYGM tarafından sunulan veriler baz alınarak hazırlanan “18 Yaş Altı Engelli Yakını Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran)” tablosu incelendiğinde, 2007 yılında 8 bin 877 kişinin engelli yakını aylığı aldığı görülmektedir. 10 yıl sonra engelli aylığı alan engelli birey sayısının 94 bin 268 kişiye, 15 yıl sonra 100 bin 812 kişiye yükseldiği yine tablo üzerinden görülmektedir. 2023 yılının yarım dönemlik (haziran) verilerine göre 82 bin 94 engelli birey engelli yakını aylığı almaktadır (ASHB, 2023a:44).

Engellilik oranı %40 ve üzeri 18 yaşını tamamlamamış olan engelli bireylerin engelli yakını aylıklarını ödemek için ayrılan tutarlar değerlendirildiğinde, 2007 yılında 26 Milyon TL olan tutarın 2017 yılında 366 Milyon TL, 2022 yılında 1.046 Milyon TL olduğu görülmektedir. Yani bakıma muhtaç engelli aylığı tutarları 10 yılda yaklaşık 14 katına, 15 yılda yaklaşık 40 katına çıkmıştır. 2023 yılının yarım dönemlik (haziran) verilerine göre ise engelli yakını aylığı için ayrılan tutar 133 Milyon TL’dir (ASHB, 2023a:44).

Tablo 9: 18 Yaş Altı Engelli Yakını Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran)

Yıllar	Engelli Yakını Aylığı	Ayrılan Tutar (Milyon TL)
2007	8.877	26
2008	28.631	91
2009	44.541	141
2010	55.727	151
2011	59.558	145
2012	59.517	167
2013	64.445	241
2014	87.084	262
2015	89.631	281
2016	91.478	327
2017	94.268	366
2018	93.003	345
2019	96.210	471
2020	95.540	548
2021	98.116	620
2022	100.812	1.046
2023 (Haziran)	82.094	133

Kaynak: SYGM, 2023

3.2.1.4. Evde Bakım Desteği

Türkiye’de engellilere yönelik yapılan maddi yardımlardan dördüncüsü evde bakım desteğidir. Yasal dayanağını 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu’nun 7. Maddesinden alan evde bakım desteği 2006 yılından beri uygulanmaktadır. Engellilerin evde bakımının sağlanması gerekçesiyle verilen evde bakım desteği engelliye değil engellinin bakımını üstlenen üçüncü kişilere verilmektedir. Söz konusu üçüncü kişiler üvey-öz fark etmeksizin engelli bireyin annesi, babası, kardeşleri, çocukları, torunları, eşi, eşinin annesi/babası/kardeşleri vb. olabilir (Şen, 2023:236-237).

Evde bakım desteğinden faydalanılması için gerekli iki şarttan biri, engelli bireyin bakıma muhtaç olduğunu aldığı bakım heyeti raporu ile kanıtlamasıdır. Diğer şart ise, hane

içindeki tüm gelirlerin baz alınarak hesaplanması sonucu ortaya çıkan hane içinde kişi başına düşen aylık gelirin, asgari ücretin 2/3'ünden az olmasıdır (Özdamar & Çakar, 2015:178-179). Şartların yerine getirilmesi halinde verilen evde bakım desteği hesaplanırken, memur aylık katsayısı ile (10.000) gösterge rakamının çarpımından faydalanılmaktadır (RG:27.05.1983-18059, m.7).

2007-2023 (temmuz) yılları arasında evde bakım desteğinden yararlanan engelli birey sayısını ve evde bakım desteği için ayrılan tutarı gösteren “Evde Bakım Desteği İçin Ayrılan Tutarın Yıllara Göre Dağılımı (2007-2023 Temmuz)” tablosu incelendiğinde, 2007 yılında 28 bin 583 engelli bireyin evde bakım desteğinden yararlandığı görülmektedir. 10 yıl sonra evde bakım desteğinden yararlanan engelli birey sayısının 499 bin 130'a, 15 yıl sonra 560 bin 812'ye yükseldiği yine tablo üzerinden görülmektedir. 2023 yılının temmuz verilerine göre 568 bin 286 engelli birey evde bakım desteğinden faydalanmaktadır.

Evde bakım desteği için ayrılan tutarlar değerlendirildiğinde, 2007 yılında 35,4 Milyon TL olan tutarın 2017 yılında 5.832,7 Milyon TL, 2022 yılında 17.536,2 Milyon TL olduğu görülmektedir. Yani evde bakım desteği için ayrılan tutar 10 yılda yaklaşık 164 katına, 15 yılda yaklaşık 495 katına çıkmıştır. 2023 yılının temmuz verilerine göre ise engelli yakını aylığı için ayrılan tutar 17.461 Milyon TL'dir. 2023 temmuz ayı itibari ile evde bakım desteğinden yararlanan engelli bireylere aylık yapılan ödeme 5.097 TL'dir (ASHB, 2023a:45).

Tablo 10: Evde Bakım Desteği İçin Ayrılan Tutarın Yıllara Göre Dağılımı (2007-2023 Temmuz)

Yıllar	Engelli Sayısı	Ayrılan Tutar (Milyon TL)
2007	28.583	35,4
2008	113.000	417,6
2009	204.652	964,4
2010	279.580	1.580,8
2011	347.756	2.214,8
2012	398.335	2.944,1
2013	425.928	3.544
2014	450.036	4.056,3
2015	464.741	4.470,8
2016	478.711	5.135,4
2017	499.130	5.832,7
2018	506.725	6.820,3
2019	514.158	8.158,7
2020	535.805	9.474,0
2021	535.700	10.956,9
2022	560.693	17.536,2
2023 (Temmuz)	568.286	17.461

Kaynak: ASHB, 2023

3.2.1.5. Muhtaç Aylığı

Türkiye’de engellilere yönelik yapılan maddi yardımlardan beşincisi muhtaç aylığıdır. Yasal dayanağını Vakıflar Yönetmeliği hükümlerinden alan muhtaç aylığı, %40 ve üzerinde engele sahip olan bireylere, annesi veya babası olmayan muhtaç çocuklara bağlanmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğünce verilen muhtaç aylığı için gerekli şartlar;

- Aylıktan yararlanmak isteyen kişinin herhangi bir gelirin, aylığının, sosyal güvencesinin ve gelir elde edici taşınır/taşınmaz malının olmaması gerekmektedir.
- Muhtaç aylığından yararlanmak isteyen kişinin taşınır/taşınmaz mala sahip olması durumunda bu mal veya mallardan elde ettiği gelirin muhtaç aylığından daha az olması gerekmektedir.
- Muhtaç aylığından yararlanmak için gerekli şartlardan son bir diğeri ise herhangi bir yasal gerekçe ile (mahkeme kararı, kanun vb.) bakım altına alınmamış olmaktır.

Bahsedilen şartların sağlanmasıyla %40 ve üzerinde engele sahip olan bireylere, annesi veya babası olmayan muhtaç çocuklara 2023 yılı temmuz ayı itibari ile verilen muhtaç aylığı 3.191 TL’dir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

2015-2021 yılları arasında muhtaç aylığından yararlanan kişilerin sayısının ve bu kişilere ayrılan toplam tutarın yer aldığı “Muhtaç Aylığı İçin Ayrılan Tutarın Yıllara Göre Dağılımı (2015-2021)” tablosu incelendiğinde, 2015 yılında 3 bin 626 kişinin muhtaç aylığından yararlandığı görülmektedir. Kişi sayısı 2017 yılında 4 bin 653’e, 2019 yılında 4 bin 956’ya yükselirken 2021 yılında 4 bin 486’ya gerilemiştir (Şen, 2023:241).

Muhtaç aylığı için ayrılan tutarlar değerlendirildiğinde; 2015 yılında 21,5 Milyon TL olan tutarın 2017 yılında 29,9 Milyon TL, 2019 yılında 44,2 Milyon TL, 2021 yılında 58,8 Milyon TL olduğu görülmektedir. Yani muhtaç aylığı alan engelli sayısı artış eğiliminde olmakla beraber azalsa bile aylık için ayrılan tutar 6 yıl boyunca her geçen yıl artmıştır (Şen, 2023:241).

Tablo 11: Muhtaç Aylığı İçin Ayrılan Tutarın Yıllara Göre Dağılımı (2015-2021)

Yıllar	Muhtaç Aylığı Alanlar	Ayrılan Tutar (Milyon TL)
2015	3.626	21,5
2016	3.734	24,7
2017	4.653	29,9
2018	4.869	36,2
2019	4.956	44,2
2020	4.598	50,9
2021	4.486	58,8

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023

3.3. Türkiye’de Engellilere Yönelik Muafiyet, İstisna ve İndirimler

3.3.1. Vergi

Vergi, temel prensibinde ekonomik olarak güçsüz olanı korumak olan, sosyal devletin önemli amaç ve ödevlerinin örneğini oluşturmaktadır (Çağan, 1980:144-145). 1982 Anayasasının Vergi Ödevi başlıklı 73. Maddesi ile herkesin vergi ödemekle yükümlü olduğu, bu yükümlülükte herkesin mali gücünün esas alınacağı ve bu yükümlülüğü kamu giderlerini karşılamak amacıyla vatandaşların yerine getirmesi gerektiği belirtilmektedir (RG: 09.11.1982-17863, m.73). Yasal dayanağı bu şekilde olan vergilendirme sistemi, kurduğu sosyal denge ve barış üzerine hizmet eden sosyal devlet gerçeğini göstermektedir (Çağan, 1980:146).

Sosyal devlet olmanın önemli bir gerekliliği toplumun bütünleşmesini herhangi bir ayırım, ayrımcılık olmadan sağlamaktır. Bu doğrultuda toplumsal dengeyi sağlamaya çalışan sosyal devletin önemli yükümlülüklerinden birisi dezavantajlı grupların toplumsal yaşama uyumunu sağlamada destek olmaktır. Türkiye’nin sosyal devlet anlayışına göre, ihtiyaç duyulan bu desteğin sağlanmasından önce mali desteğin sağlanmasında fayda vardır. Bir başka deyişle, mali desteğin ardından gelen sosyal destek, vergi konusunda Türkiye’nin sosyal devlet modelini yansıtmaktadır (Arıkan, İnneci ve Gürbüz, 2018:132).

Vergi açısından sosyal devlet modelinin ardındaki yasal dayanağı 1982 Anayasası’nın Sosyal Güvenlik Bakımından Özel Olarak Korunması Gerekenler başlığı ile 61. Madde

oluşturmaktadır. Söz konusu madde ile engellilerin topluma uyum sağlaması için alınması gereken tedbirlerin ve sağlanması gereken imkanların devletin sorumluluğunda olduğu vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda engellilerin de dahil olduğu özel olarak korunması gereken sınıfların insana yaraşır şekilde yaşam sürmeleri kanunun temel amacını oluşturmaktadır (RG: 09.11.1982- 17863, m.61).

Engellilere yönelik vergilerde indirim ve/veya muafiyete gidilmesinin gerekçeleri engelli bireylerin insana yaraşır şekilde hayatlarını devam ettirmelerini mümkün kılmak ve engelli olmayan bireylerin gerisinde kalmalarının önüne geçmektir (Arıkan ve diğer., 2018:132-133). Bu kapsamda indirim ve muafiyet açısından engellilere avantaj sağlayan vergileri sırasıyla gelir vergisi, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, emlak vergisi, gümrük vergisi oluşturmaktadır (Arıkan ve diğer., 2018:132).

3.3.1.1 Gelir Vergisi

Engellilere yönelik yapılan gelir vergisi indiriminin yasal dayanağını 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunun 31. Maddesi oluşturmaktadır. Madde 31'e göre, engelli bireylerin çalışma gücündeki kayıpların yüzdelik oranlarına bağlı olarak gelir vergisi indirimi yapılmaktadır. Örneğin, çalışma gücünün asgari %40'ını kaybeden ve III. Derece engelli sınıfına giren hizmet erbablarına 1.100 TL; çalışma gücünün asgari %60'ını kaybeden ve II. Derece engelli sınıfına giren hizmet erbablarına 2.600 TL ve çalışma gücünün asgari %80'ini kaybeden ve I. Derece engelli sınıfına giren hizmet erbablarına 4.400 TL indirim uygulanmaktadır. Farklı engel oranlarına sahip olan bireylerin engellilik dereceleri ve uygulanması planlanan gelir vergisi indirimi Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Maliye Bakanlığınca koordine edilmektedir (RG: 06.01.1961-10700, m.31).

Gelir vergisi matrahından düşülerek uygulanan engelli vergi indiriminin 2010-2023 yılları arasında dağılımının yer aldığı "Engelli Gelir Vergisi İndiriminin Yıllara Göre Dağılımı (2010-2023)" tablosu incelendiğinde, 2010 yılında I. Derece Engelli Bireyler için 680 TL olan gelir vergisi indirimi, II. Derece Engelli Bireyler için 330 TL, III. Derece Engelli Bireyler için 160 TL olduğu görülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde ise derecelere göre gelir vergisi indirimleri I. Derece Engelli Bireyler için 880 TL, II. Derece Engelli Bireyler için 440 TL, III. Derece Engelli Bireyler için 200 TL olmuştur. 2020 yılında I. Derece Engelli Bireyler için 1400 TL, II. Derece Engelli Bireyler için 790 TL, III. Derece Engelli Bireyler için 350 TL olan gelir vergisi indirimleri 2023 yılında yükselerek 4.400 TL (I. Derece Engelli), 2.600 TL (II. Derece Engelli) ve 1.100 TL (III. Derece Engelli)'ye yükselmiştir. Her ne kadar yıllar geçtikçe gelir

vergisi indiriminde artış yaşanmış olsa da engel derecelerine yapılan indirim oranları neredeyse aynı kalmıştır. Bir başka ifade ile 2010-2023 yılları arasında I. Derece Engelli Bireylere yapılan gelir vergisi indirimi II. Derece Engelli Bireylere yapılan indirimin yaklaşık 2 katı iken III. Derece Engelli Bireylere yapılan indirimin yaklaşık 4 katıdır (Engelli.com, 2023).

Tablo 12: Engelli Gelir Vergisi İndiriminin Yıllara Göre Dağılımı (2010-2023)

Yıllar	I. Derece Engelli	II. Derece Engelli	III. Derece Engelli
2010	680 TL	330 TL	160 TL
2011	700 TL	350 TL	170 TL
2012	770 TL	380 TL	180 TL
2013	800 TL	400 TL	190 TL
2014	800 TL	400 TL	190 TL
2015	880 TL	440 TL	200 TL
2016	900 TL	460 TL	210 TL
2017	900 TL	470 TL	210 TL
2018	1.000 TL	530 TL	240 TL
2019	1.200 TL	650 TL	290 TL
2020	1.400 TL	790 TL	350 TL
2021	1.500 TL	860 TL	380 TL
2022	2.000 TL	1.170 TL	500 TL
2023	4.400 TL	2.600 TL	1.100 TL

Kaynak: Engelli.com, 2023

Hazine ve Maliye Bakanlığının verilerine göre, gelir vergisi indiriminden faydalanmak üzere rapor alan engelli bireylerin sayısının 2012-2017 yılları arasında engel derecelerine göre dağılımı şu şekildedir:

2012 yılında 4.358 rapor I. Derece Engelli Birey için verilirken, 7.134 rapor II. Derece Engelli Birey için ve 15.026 rapor III. Derece Engelli Birey için olmak üzere toplam 26.518 rapor verilmiştir (ASHB, 2023a:62).

2013 yılında 5.723 rapor I. Derece Engelli Birey için verilirken, 9.875 rapor II. Derece Engelli Birey için ve 22.022 rapor III. Derece Engelli Birey için olmak üzere toplam 37.620 rapor verilmiştir (ASHB, 2023a:62).

2014 yılında 6.376 rapor I. Derece Engelli Birey için verilirken, 10.666 rapor II. Derece Engelli Birey için ve 25.148 rapor III. Derece Engelli Birey için olmak üzere toplam 42.190 rapor verilmiştir (ASHB, 2023a:62).

2015 yılında 7.434 rapor I. Derece Engelli Birey için verilirken, 11.752 rapor II. Derece Engelli Birey için ve 27.347 rapor III. Derece Engelli Birey için olmak üzere toplam 46.533 rapor verilmiştir (ASHB, 2023a:62).

2016 yılında 7.884 rapor I. Derece Engelli Birey için verilirken, 11.344 rapor II. Derece Engelli Birey için ve 27.515 rapor III. Derece Engelli Birey için olmak üzere toplam 46.743 rapor verilmiştir (ASHB, 2023a:62).

2017 yılında 8.705 rapor I. Derece Engelli Birey için verilirken, 12.798 rapor II. Derece Engelli Birey için ve 31.889 rapor III. Derece Engelli Birey için olmak üzere toplam 53.392 rapor verilmiştir (ASHB, 2023a:62).

Gelir vergisi indiriminden faydalanan I., II. ve III. Derece Engelli Bireylerin 2012-2017 yılları arasındaki dağılımı baz alındığında en çok III. Derece Engelli Bireylerin gelir vergisi indiriminden faydalandığı görülmektedir. Çalışma gücünün asgari %40'ını kaybeden bu hizmet erbapları gelir vergisi indirimden faydalanan engelli bireylerin yaklaşık %60'ını oluşturmaktadır (ASHB, 2023a:62).

3.3.1.2. Katma Değer Vergisi (KDV)

Engellilere yönelik yapılan KDV istisnasının yasal dayanağını 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunun 17. Maddesi oluşturmaktadır. Madde 17'ye göre, engelli bireylerin engelleri göz önünde bulundurularak özel olarak üretilmiş olan araç ve gereçlerin hatta özel bilgisayar programlar KDV açısından istisna tutulmaktadır. Bir başka deyişle, engelli bireylerin meslekleri, eğitimleri ve/veya günlük yaşamları için üretimi özel yapılmış olan araç, gereç ya da programlar 17. Madde doğrultusunda KDV istisnası olarak sayılmaktadır (RG:02.11.1984-18563, m.17). Örneğin, ortopedik engeli olan birey için özel üretilmiş olan orto-protez ya da tekerlekli sandalye; görme engeli olan birey için özel üretilmiş olan sesli kitap, baston veya kabartma klavye 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunun 17. Maddesi ile KDV'den istisna tutulmaktadır (Arıkan ve diğer., 2018:137).

3.3.1.3. Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)

Engellilere yönelik yapılan ÖTV istisnasının yasal dayanağını 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunun 7/2. Maddesi oluşturmaktadır (RG:12.06.2002-24783, m.7). Madde 7/2.'ye göre ÖTV istisnasından yararlanacak engelli grupları 3 başlık altında ele alınmaktadır:

- %90 ve üzerinde engele sahip olan yetişkin engelli bireyler
- Engellilik oranı %90'ın altında olup sağlık kurulu raporunda yalnızca hareket ettirici aksamda özel tertibatlı aracın kullanması gerektiğine dair ibare bulunup; aracın vites kolu, fren, debriyaj ve/veya gaz pedalı gibi hareket ettirici aksamında engelli bireyin engel türü göz önünde bulundurularak gerekli tadilatın yapılması uygun görülen engelli bireyler
- 18 yaşın altında olup Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu'nda (ÇÖZGER) özel koşul gereksinimi olduğuna dair ibare bulunan engelli bireyler

Yukarıda belirtilen farklı engel gruplarının dahil olduğu 3 farklı başlık altındaki engelli bireyler, benzer şekilde ÖTV istisnasından faydalanabiliyor olsalar da sınıflar arası farklılıktan dolayı birbirinden farklı süreçlerle karşılaşmaktadırlar (Şen, 2023:242).

%90 ve üzerinde engele sahip olan yetişkin engelli bireyler ile engellilik oranı %90'ın altında olup sağlık kurulu raporunda yalnızca hareket ettirici aksamda özel tertibatlı araç kullanması gerektiğine dair ibare bulunan engelli bireylerin yararlanma süreci ya da 18 yaşın altında olup ÇÖZGER'de özel koşul gereksinimi olduğuna dair ibare bulunan engelli bireylerin yararlanma süreci farklılık göstermektedir (Şen, 2023:242).

Örneğin, 0-18 yaş arasında olup ÇÖZGER'de özel koşul gereksinimi olduğuna dair ibare bulunan engelli bireyler ile %90 ve üzerinde engele sahip olan yetişkin engelli bireylerin ÖTV istisnasından yararlanması için herhangi bir sürücü belgesine sahip olmaları gerekmemektedir. Ancak engellilik oranı %90'ın altında olup sağlık kurulu raporunda yalnızca hareket ettirici aksamda özel tertibatlı araç kullanması gerektiğine dair ibare bulunan engelli bireylerin 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren düzenlenmeye başlanan B sınıfı engelli ehliyetine sahip olmaları gerekmektedir (Şen, 2023:242).

Söz konusu engelli bireyler için ÖTV istisnasından iktisap etme süresi 5 yıldır. Yani, ÖTV istisnasından faydalanabilecekler başlığında yer alan 3 grup da 5 yılda 1 defaya mahsus bu haklarını kullanabilmektedirler. Tıpkı sürücü belgesi gibi gruplar arasındaki bir diğer fark ise ÖTV istisnasından iktisap edilen aracı kimin/kimlerin kullanacağıdır. Engellilik oranı

%90'ın altında olan engelli bireyler için düzenlenmiş olan özel tertibatlı araçlar, engellinin bizzat kendisi tarafından kullanacağı öngörülerek tertip edilmiştir (RG: 18.07.1997- 23053, m.53).

Engelli bireyin engel durumu göz önüne alındığında, uygun görülmesi halinde gerekli aparatların taktırılmasıyla düzenlenen özel tertibatlı araçları engelli araç sahibi ve teknik donanımlarında herhangi bir değişim yapmamak kaydı ile engelli araç sahibinin eşi, engelli araç sahibinin III. dereceye kadar sıhri ya da kan hısımlarından bir sürücü ya da noter yoluyla düzenlenmiş iş akdine bağlı olması şartı ile istihdam edilen bir sürücü de kullanabilmektedir. %90 ve üzeri engele sahip olup ÖTV istisnasından yararlanan engelli araç sahibi bireyin aracını ise engelli kişinin eşi, III. dereceye kadar sıhri ya da kan hısımlarından bir sürücü, noter yoluyla düzenlenmiş iş akdine bağlı olması şartı ile istihdam edilen bir sürücü ya da kanuni mümessili kullanabilmektedir (m.53).

ÖTV istisnasından faydalanarak üzerine araç tescil edilmiş olan engelli bireyler için toplumsal yaşama uyum ve katılımında kolaylık sağlayan bir diğer uygulama engelli park yeri kullanım kartıdır. Usul ve esasları Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen engelli park yeri kullanım kartı engelliler için ayrılmış engelli park yerlerine park edileceğinde kullanılmaktadır. İl/ilçelerdeki Trafik Denetleme Amirlikleri veya Bürolarına başvuru yapılması sonucu alınan engelli park yeri kullanım kartı Engelli park yerlerine bırakılan aracın camlarından gözükecek şekilde yerleştirilmelidir (m.53).

3.3.1.4. Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV)

Engellilere yönelik yapılan MTV istisnasının yasal dayanağını 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunun 4. Maddesi oluşturmaktadır. Madde 4'e göre, engellilik oranı %90 ve üzerinde olan engelli bireyler ile engellilik oranı %90'ın altında olan ve engelleri göz önünde bulundurularak özel olarak tertibe edilmiş özel tertibatlı araçlara sahip olan engelli bireylerin araçları MTV açısından istisna tutulmaktadır (RG: 23.02.1963- 11342, m.4). Söz konusu engelli bireylerin sahip olduğu özel tertibatlı araçların MTV'den istisna edilmeleri, engelli bireylerin toplumsal yaşama uyum ve katılımına katkıda bulunmakta ve ulaşım ihtiyaçlarında olası problemlerle karşılaşmalarının önüne geçmektedir (Aydoğan, 2023:213).

3.3.1.5. Emlak Vergisi

Engellilere yönelik sunulan emlak vergisi avantajının yasal dayanağını 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunun 8/2. Maddesi oluşturmaktadır. Madde 8/2'ye göre, kendisine bakmakla

yükümlü herhangi birisi olup 18 yaşını doldurmamış olanların hariç tutulması ile belirli şartları sağlayan engelli bireylere emlak vergisi avantajı Cumhurbaşkanı tarafından sunulmaktadır (RG: 11.08.1970- 13576, m.8). Emlak vergisi avantajı sunmakta yetkili mercii yeni hükümet sistemi öncesinde Bakanlar Kurulu'dur. Emlak vergisi avantajı ile kast edilen indirim yapmak ya da muafiyet sağlamak değil; emlak vergisi avantajı ile vergi oranını 0 (sıfır)'a kadar indirme konusunda yetki sahibi olmaktır. Bir başka ifade ile emlak vergisi avantajından yararlanabilmek için belirli şartları taşıyan engelli bireylere Cumhurbaşkanı yetkisi ile sunulan emlak vergisi oranı sıfıra kadar indirilebilmektedir (Aydoğan, 2023:211 & Buluş, 2022:860).

Emlak vergisi avantajından yararlanmak için 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunun 8/2. Maddesi kapsamında gerekli şart, Türkiye sınırları içerisinde brüt 200 metrekareyi geçmeyen tek meskene sahip olmaktır (intifa hakkına sahip olunması durumu dahil) (RG: 11.08.1970- 13576, m.8). Ek olarak, tek meskene hisse ile sahip olma durumu da 200 metrekareyi geçmemesi kaydı ile bu kanun maddesi kapsamında sahip olunan hisse hakkında emlak vergisi avantajına dahil edilmektedir (Yayman & Çımat, 2012:310).

Engelli bireylerin emlak vergisi avantajından yararlanmasını mümkün kılmayan durumlar ise sırasıyla 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunun 8/2. Maddesinde dahil edilmemesi sebebiyle, meskenin 200 metrekareyi geçmesi, sahip olunan meskenin birden fazla olması veya birden fazla meskende hisseye sahip olunması ve söz konusu meskenin yaşama amacı dışında muayyen zamanlarda dinlenme amaçlı kullanılmasıdır (Yayman & Çımat, 2012:310).

Engelli bireylere sunulan emlak vergisi avantajından yararlanmak için engelli bireyin 200 metrekareyi geçmen söz konusu meskende oturma zorunluluğu bulunmamaktadır. Söz konusu mesken engelli birey tarafından kiraya verilebilmektedir. Bir başka deyişle, engelli bireyin meskeninde kiracı olması durumu emlak vergisi avantajından yararlanmasına engel değildir. Ancak engelli bireyin tek bir meskene sahip olması zorunluluğu olduğu için başka herhangi bir meskenin kendisinin olması mümkün değildir. Bu sebeple, emlak vergisi avantajından yararlanılan meskende kiracı otururken engelli birey başka bir meskende kirada oturabilmektedir (Arıkan ve diğer., 2018:134).

3.3.1.6. Gümrük Vergisi

Engellilere yönelik yapılan gümrük vergisi istisnasının yasal dayanağını 4458 sayılı Gümrük Vergisi Kanunun 167/12. Maddesi oluşturmaktadır. Madde 167/12 'ye göre, engelli bireylerin kullanımına mahsus eşyalar gümrük vergisinden muaf tutulmaktadır. Bununla beraber muafiyet ve istisna tutulma konusunda, yeni hükümet sistemi öncesinde Bakanlar

Kurulu yetkili tutulurken günümüzde Cumhurbaşkanı yetkili tutulmaktadır. Yani engelli bireylerin kullanımına mahsus eşyaların cinsinden miktarına, muafiyetinden istisnasına kadar konuya ilişkin yetkili kılınan kişi Cumhurbaşkanıdır. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı istisna uygulanacak tutarı 0 (sıfır)'a kadar indirme konusunda da iki katına çıkarma konusunda da yetki sahibi kılınmıştır (RG: 04.11.1999- 23866, m.167).

Gümrük vergisi dışında tutulan engelli bireylerin kullanımına mahsus eşyaları;

- Engelli bireylere yardım etme amacı taşıyan vakıflar, engelli bireylerin kendilerinin oluşturdukları vakıflar, temel prensibi kamu yararına çalışmak olan dernekler ile resmi kurum/kuruluşlara ücretsiz ve karşılıksız olarak gönderimi söz konusu vakıf, dernek/resmi kurumlar tarafından sağlanmış olan motorlu/motorsuz koltuk, bisiklet ve diğer eşyalar oluşturmaktadır.

Bu gruplandırmada engelli bireylerin hayatlarını devam ettirmeleri ve sosyal hayata uyum konusunda görme engelli bireyler harici tutularak, kişiye özel ve özel surette imal edilmektedir (Arıkan ve diğer., 2018:136-137 & Işık, 2013:6).

- Sağlık Bakanlığı, söz konusu vakıflar ve derneklerin iş birliği engelli bireylerin toplu olarak taşınması yönünde engelli bireyin araca inip binmesi esnasında kolaylaştırıcı tertibata sahip olan motorlu kara nakil vasıtaları oluşturmaktadır.

Bu gruplandırmada engelli bireylerin hayatlarını devam ettirmeleri ve sosyal hayata uyumu konusunda Sağlık Bakanlığı, söz konusu vakıflar ve derneklerin iş birliğinde Sağlık Bakanlığı engelli bireylerin kullanımına mahsus bu eşyaların ithal edilmesi konusunda yetki vermektedir (Arıkan ve diğer., 2018:136-137 & Işık, 2013:6).

- Model yılı ve kayıt yılı gümrük idaresine sunulduğu tarih itibari ile üç yıldan eski olmaması şartı ile, engelli bireyin bizzat kendisi tarafından kullanacağı öngörülerek tertibe edilmiş olan özel tertibatlı ve silindir hacmi 1600 cc (1600 cc dahil)'ye kadar olan araçlar oluşturmaktadır.

Bu gruplandırmada, engelli bireylerden özel tertibat zorunluluğunun harici tutulduğu istisnai bir durum vardır: 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamında, sol bacak engeli bulunan gaziler (Arıkan ve diğer., 2018:136-137 & Işık, 2013:6).

- Model yılı ve kayıt yılı gümrük idaresine sunulduğu tarih itibari ile üç yıldan eski olmaması şartı ile engelli bireyin engelinden dolayı bizzat kendisi tarafından kullanılması mümkün olmayıp engelli araç sahibinin III. dereceye kadar sıhri ya da

kan hısımlarından bir sürücü ya da noter yoluyla düzenlenmiş iş akdine bağlı olması şartı ile istihdam edilen bir sürücü tarafından kullanılan ve engelli bireyin araca inip binmesi ile taşınmasını kolaylaştırıcı tertibatı olan ve silindir hacmi 2500 cc (2500 cc dahil)'ye kadar olan araçlar gümrük vergisi dışında tutulan engelli bireylerin kullanımına mahsus eşyaları oluşturmaktadır (Arıkan ve diğer., 2018:136-137 & Işık, 2013:7)

3.3.2. Elektrik

3294 sayılı Kanun kapsamında engellilere yönelik sosyal yardımlardan bir diğerini elektrik tüketimi ile ilgili verilen destekler oluşturmaktadır. Kronik hastalığı sebebiyle cihaza bağımlı olan engelli bireyin elektrik tüketim desteklerinden yararlanabilmesi için 2 yol bulunmaktadır: Bunlardan ilki engelli bireyin velisi, vekili ya da vasisi tarafından engelli bireyin adına elektrik tüketim desteğine dair başvurunun yapılmasıdır. Bir diğer yol ise velisi, vekili ya da vasisi bulunmayan engelli bireyin yaşadığı hanede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı bünyesindeki ilgili personel tarafından elektrik tüketim desteğine dair başvurunun alınmasıdır (ASHB, 2021:61; Muyan, 2023:1439).

Kronik hastalığı sebebiyle cihaza bağımlı ve elektrik tüketim desteğine dair başvurusu yapılmış olan engelli bireylere sağlanan elektrik tüketim desteği 3 farklı şekilde sağlanmaktadır. Bu destekler sırasıyla kesintisiz güç kaynağı desteği, birikmiş elektrik borcu desteği ve elektrik tüketim desteğidir (ASHB, 2021:61).

- Kesintisiz güç kaynağı desteği ile kronik hastalığı sebebiyle cihaza bağımlı olan engelli bireyin yaşadığı haneye kesintisiz güç kaynağı sağlanmaktadır (ASHB, 2021:61).
- Birikmiş elektrik borcu desteği ile kronik hastalığı sebebiyle cihaza bağımlı olan engelli bireyin cihaza bağlandığı tarih itibari ile birikmiş olan elektrik borçları desteğin sağlandığı ilk ay bir defaya mahsus olmak kaydı ile ödenmektedir (ASHB, 2021:61).
- Elektrik tüketim desteği ile kronik hastalığı sebebiyle cihaza bağımlı olan engelli bireyin kullandığı cihazın elektrik tüketim düzeyini ve yaşadığı hanedeki kişi sayısını baz alan İhtiyaç Sahibi Hanelere Elektrik Tüketim Desteği Verilmesi Hakkında Karar doğrultusunda aylık 150 Kilovatsaat (kWh)'e kadar karşılık gelen tutarda destek verilmesine karar verilmiştir (RG: 28.02.2019- 30700, m. 3).

2019 yılında Resmi Gazete’de yayımlanan bu karar doğrultusunda, 2023 yılında verilen elektrik tüketim desteği aylık 130 TL’den 260 TL’ye kadar değişmektedir. Hanede 1-2 kişi olması durumunda sağlanacak destek 130,09 TL; 3 kişi olması durumunda 173,46 TL; 4 kişi olması durumunda 216,82 TL; 5 kişi ya da üzerinde olması durumunda ise sağlanacak destek 260,19 TL olarak belirlenmiştir (Muyan, 2023:1439).

1 Nisan 2023 tarihinden itibaren tüm abone gruplarında elektrik indirimine gidilmesi, hanedeki kişi sayısına bağlı olarak sağlanan elektrik tüketim desteğinin tutarını da etkilemiştir. Bu sebeple 2023 yılının nisan ayı itibari ile elektrik tüketim desteğinde sağlanan %15 indirimle hanede 1-2 kişi olması durumunda sağlanacak yeni destek 110,59 TL; 3 kişi olması durumunda 147,05 TL; 4 kişi olması durumunda 184,29 TL; 5 kişi ya da üzerinde olması durumunda ise sağlanacak destek 221,16 TL olarak güncellenmiştir (Engelli.com, 2023).

3.4. Türkiye’de Engellilere Yönelik Bakım Hizmetleri

3.4.1. Evde Bakım Hizmeti

Temel prensibi önlemek, tedavi etmek ve/veya rehabilitasyon olan evde bakım hizmetinin amacı; toplumsal hayata uyum ve kişisel bakım konusunda ihtiyaç sahibi kişi ve kişilerin gerekli ihtiyaçlarını yaşadıkları ortamda karşılamaktır. Eski sağlığına yeniden kavuşmak için evde bakım hizmetinden yararlanan ihtiyaç sahibi kişi ve kişileri kronik hastalığı olan hastalar, bakıma muhtaç olan kişiler, yaşlılar ve engelliler oluşturmaktadır (Özkan & Aca, 2021:158).

Engellilere yönelik bakım hizmetlerinden evde bakım hizmetinin yasal dayanağı oluşturan yönerge ve yönetmelikler sırası ile şu şekildedir (Kök, 2023:49):

- 2005 tarihli Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik
- 2006 tarihli Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik
- 2006 tarihli Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği
- 2010 tarihli Sağlık Bakanlığınca Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge

Söz konusu yönerge ve yönetmeliklerin temel amacı, evde bakım hizmetinden yararlanma ihtiyacı olan engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu gerekli tıbbi desteğin (muayene, tetkik, tahlil, fizyoterapi, rehabilitasyon vb.) ev ortamında sağlanmasıdır Tıbbi desteğe ek

olarak, evde bakım hizmetinden yararlanan engelli bireylere ve ailelerine psikososyal destek verilmesi ilgili yönerge ve yönetmelikler doğrultusunda gerekli görülmüştür (Kök, 2023:49).

Kişiye özel, multidisipliner bir yaklaşımla ilgili sağlık ekibi tarafında sunulan evde bakım hizmetleri engelli bireylerin hayatlarını idame ettirmeleri konusunda ailelerine olan bağımlılıklarını azaltmayı, kendilerine olan güven duygularını artırmayı amaçlamaktadır (Girgin & Balcı, 2015:311). Bununla beraber, engelli bireylerin gerekli tıbbi ve psikososyal desteği aile ve ev ortamından uzaklaşmadan alması kendilerini daha iyi hissetmelerine zemin hazırlaması sebebi ile alınan hizmetin daha etkili ve verimli olmasını sağlamaktadır (Buluş, 2022:861).

3.4.2. Kuruluşlarda Bakım Hizmeti

Engelli bireyin evde bakım hizmetini tercih etmemesi, evde bakım hizmetinin engelli bireye yeterli gelmemesi, engelli bireye yapılan bakım hizmetinin ailesinin yanında yapılmasının uygun olmaması durumlarında devreye giren alternatif bakım hizmeti kuruluşlarda bakım hizmetidir. Kuruluşlarda bakım hizmeti engelli bireyin cinsiyeti, yaşı ve dahil olduğu engel grubu göz önünde bulundurularak sunulmaktadır. Bu doğrultuda, engelli bireyin ihtiyaç duyduğu bakım hizmeti çeşitli profesyonel gözetim, yardım ve bakım planlarıyla psikolog, fizyoterapist, hemşire gibi profesyonel bakım personelleri tarafından sağlanmaktadır. Kuruluşlarda sunulan bu bakım hizmetlerini sırası ile bakım ve rehabilitasyon merkezi, geçici ve misafir bakım hizmeti, umut evi, aktif yaşam merkezi ve özel bakım merkezi oluşturmaktadır (Yücel, 2020:554).

3.4.2.1. Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi

Engelli bireylerin bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden yararlanmasının yasal dayanağını Bakıma Muhtaç Engellilerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik oluşturmaktadır. Yönetmelik gereği bakıma muhtaç engelli bireyler Genel Müdürlüğe bağlı resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden kendilerinin ya da yasal temsilcilerinin talebi doğrultusunda yararlanabilmektedirler (ASHB, 2023a:49).

Zihinsel, duysal, ruhsal ve bedensel engele sahip olan engelli bireyler, toplumsal yaşama uyum konusunda herhangi bir zorluk çekmemesi ya da çekilen zorluğun minimuma indirilmesi amacıyla hizmet veren bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden ücretsiz şekilde yararlanabilmektedirler. Herhangi bir gelir şartı taşımayan bu hizmetten faydalanmak için

gerekli şartları sağlık kurulu raporu ve ilgili makama yapılan başvuru oluşturmaktadır (ASHB, 2023c:31).

ASHB tarafından paylaşılan Engelli Bireyler İçin Bilgilendirme Rehberi'nde engelli bireylerin yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezinden yararlanma talepleri için başvurulacak yerler Yatılı Bakım ve Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri, Sosyal Hizmet Merkezleri ve Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri şeklinde sıralanmaktadır (ASHB, 2023c:31).

Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde yatılı ve gündüzlü olmak üzere 2 şekilde bakım hizmeti sunulmaktadır. Engelli bireyin dahil olduğu engel ve yaş grubu göz önüne alınarak hayatını idame ettirme ve toplumsal yaşama uyum konusunda yeterliliği değerlendirilerek yatılı ya da gündüzlü bakım hizmetine dahil edilmesine karar verilmektedir. Örneğin; günlük ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kalan engelli bireylere sürekli yani yatılı bakım hizmeti verilirken, günlük ihtiyaçlarını karşılamasına rağmen bakım ve rehabilitasyon hizmetinden faydalanması uygun görülen engelli bireyler için yarım gün ya da tam gün bakım hizmeti verilmektedir. Her ne kadar bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde sadece engelli bireyler için bakım ve rehabilitasyon hizmetinin verildiği düşünülse de engelli bireye sahip ailelere söz konusu merkezler tarafından danışmanlık hizmeti verilmektedir (Buluş, 2022:863).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından sunulan ‘‘Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Temmuz)’’ tablosu incelendiğinde, yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısının 2002 yılında 21, 2012 yılında 80, 2022 yılında 107 olduğu görülmektedir. 2023 yılı temmuz ayı itibari ile 107 olan yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısının 20 yılda en az 5 kat arttığı görülmektedir. Gündüz bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısının 2002 yılında 26, 2012 yılında 7, 2022 yılında 134 olduğu görülmektedir. 2023 yılı temmuz ayı itibari ile 134 olan gündüz bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısının 2018 yılına kadar kısmi artış azalışlar gösterdiği ancak 2019 yılından itibaren ciddi oranda arttığı görülmektedir (ASHB, 2023a:49).

Tablo 13: Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Temmuz)

Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi		
Yıllar	Yatılı Hizmet	Gündüz Hizmeti
2002	21	26
2003	22	26
2004	32	29
2005	35	33
2006	41	25
2007	47	17
2008	56	15
2009	61	10
2010	69	7
2011	77	7
2012	80	7
2013	81	6
2014	85	5
2015	87	5
2016	93	6
2017	97	6
2018	97	7
2019	104	72
2020	105	127
2021	104	129
2022	107	134
2023 (Temmuz)	107	134

Kaynak: ASHB, 2023

3.4.2.2. Geçici ve Misafir Bakım Hizmeti

Bakım hizmeti ailesi tarafından evde sağlanan engelli bireylerin ailelerinin geçici olarak engelli bireye bakmalarının mümkün olmadığı ya da iş, sağlık vb. gibi durumlardan kaynaklı il dışı ya da yurt dışında bulunmaları gerektiği takdirde devreye giren hizmet modelidir. Geçici ve misafir bakım hizmeti bu gibi durumlarda devreye girerek mağduriyetini önlemek adına

engelli bireylere yılda 30 güne kadar ücretsiz bakım hizmeti sunmaktadır (Saçan & Gürkan, 2016:62).

Sağlık kurulu raporu olan engelli bireylerin geçici ve misafir bakım hizmetinden faydalanmak üzere yaptığı başvurular Sosyal Hizmet Merkezleri, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri veya bulundukları illerdeki Resmi Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri tarafından alınmaktadır. Başvurusu alınan engeli bireylerin geçici ve misafir bakım hizmeti almak üzere resmi bakım merkezlerine yerleştirilmesi kendilerinin ya da yasal temsilcilerinin sunduğu dilekçeler doğrultusunda gerçekleşmektedir (ASHB, 2023c:31).

3.4.2.3. Umut Evi

Bakım hizmetlerinin amacı her ne kadar engelli bireylerin sosyal hayatın gerisinde kalmasının önüne geçmek olsa da bu hizmetlerin kurumlarda sağlanması engelli bireylerin sosyal hayata katılımında geri kalmasına sebebiyet vermektedir. Engelli bireylere yönelik hizmet modellerinden umut evlerinin açılması bu sebep ile gerekçelendirilmektedir. Bir hizmet modeli olarak umut evlerinde mesleki personelin kontrolünde bakım hizmeti ile beraber psiko-sosyal destek sağlanmaktadır. Temel amacı kapsamında ek ünitelerde hizmete açılan umut evlerini en fazla 6 kişiye hizmet veren apartman daireleri ve/veya müstakil evler oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile kontenjanı en fazla 6 kişilik olan müstakil evler ya da apartman daireleri umut evleri çatısı altında bakım hizmeti ve psiko-sosyal destek hizmet vermektedir (ASHB, 2023c:31).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından sunulan “Yatılı Umut Evlerinin Yıllara Göre Dağılımı (2008-2023 Temmuz)” tablosu incelendiğinde, Türkiye’de ilk umut evinin 2008 yılında açıldığı görülmektedir. İlk kez İzmir’de açılan umut evinin 2011 yılına kadar kayda değer artış göstermediği görülmektedir (ASHB, 2023a:50). 2011 yılında 7 olan umut evi sayısı 2021 yılında 144’e çıkmıştır. Yani 2011 yılından sonra umut evi sayısı 10 yılda neredeyse 21 katına çıkmıştır. 2022 yılında 149 olan umut evi sayısının 2023 yılı temmuz ayı itibari ile de 149 olduğu görülmektedir. Özetle, 2008 yılında 1 olan umut evi sayısı 2023 yılı temmuz ayı itibari ile 149’a ulaşmıştır (ASHB, 2023a:49).

Tablo 14: Yatılı Umut Evlerinin Yıllara Göre Dağılımı (2008-2023 Temmuz)

Yıllar	Yatılı Umut Evi
2008	1
2009	1
2010	3
2011	7
2012	17
2013	48
2014	84
2015	111
2016	128
2017	138
2018	146
2019	151
2020	152
2021	144
2022	149
2023 (Temmuz)	149

Kaynak: ASHB, 2023

3.4.2.4. Aktif Yaşam Merkezi

Gündüz hizmet modeli örneğini oluşturan aktif yaşam merkezi ile bakım hizmeti ailesi tarafından evde sağlanan engelli bireylerin ailelerinin üzerindeki yüklerin hafifletilmesi ve taşıdıkları sorumlulukların paylaşılması amaçlanmaktadır. Temel amacı kapsamında aktif yaşam merkezlerinde engelli bireylerin sosyal hayata dahil olmaları için eğitim, spor gibi çeşitli alanlarda etkinlikler ve faaliyetler düzenlenmektedir (ASHB, 2023c:31).

Engelli bireylerin öz-bakım ihtiyaçlarını gideren ailelerin yükünü hafifletmek adına yarı zamanlı ya da tam zamanlı hizmet sunan aktif yaşam merkezlerinde engelli bireylerin öz-bakım ihtiyaçlarının giderilmesine yardımcı olunmaktadır. Ek olarak, bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde olduğu gibi aktif yaşam merkezlerinde de engelli bireylerin aileleri için aile danışmanlık hizmeti verilmektedir. Çalışma prensibi bu şekilde olan söz konusu hizmet modelinden faydalanmak isteyen engelli bireylerin başvurularını yapabilecekleri kurumlar

Sosyal Hizmet Merkezleri, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri veya Aktif Yaşam Merkezleri şeklinde sıralanmaktadır (ASHB, 2023c:32)

3.4.2.5. Özel Bakım Merkezi

Özel bakım merkezlerinin kuruluşunun yasal dayanağını 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Kanunu ve 2016 yılında Resmi Gazete’de yayımlanan Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği oluşturmaktadır. Engelliler Kanunu’nda bakıma muhtaç engelli tanımının yapılması engelli bireyler için bakım merkezlerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede tıpkı evde bakım merkezlerinin hizmete açılması gibi özel bakım merkezlerinin açılması da uygulamaya koyulmuştur (Çetin, 2011:37).

Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği özel hukuk tüzel kişi ve gerçek kişi tarafından açılacak olan özel bakım merkezlerinin açılışından denetlenmesine, başvurusundan kabulüne, ücret tespitinden ödemesine kadar pek çok konuyla ilgili usul ve esasları önemli bir yasak dayanak olarak belirtmektedir (RG: 04.11.2016- 29878, m.1).

Özel bakım merkezlerinde bireysel görüşme odası, sorumlu müdür odası, sağlık odası gibi bulunması zorunlu olan bölümler; kişisel bakım hizmetleri, psiko-sosyal destek hizmetleri gibi sunulması gereken hizmetler ve bu merkezlerde çalışan personelin görevleri, yetki ve sorumlulukları Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği ile ele alınmıştır (RG: 04.11.2016- 29878, m.9). Söz konusu yönetmelik çerçevesinde, özel bakım merkezlerinden yararlanmak isteyen engelli bireylerin sağlık kurulu raporlarında tam bağımlı ya da ağır engelli olduklarına dair ibare bulunması gerekmektedir. “Tam bağımlı” ya da “ağır engelli” ibaresine sahip olan engelli bireylerin özel bakım merkezlerinden yararlanmak üzere başvurularını yapması gereken kurumlar Sosyal Hizmet Merkezleri, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri veya Özel Bakım Merkezleri’dir (ASHB, 2023c: 3-4).

Özel bakım merkezleri belli başlı şartları taşıyan engelli bireyler için ücretsiz hale gelmektedir. Bir başka deyişle, özel bakım merkezlerinin ücreti bazı engelli bireyler için ASHB tarafından karşılanmaktadır. Bu engelliler, sağlık kurulu raporunda “tam bağımlı” olduklarına dair ibareye sahip olan ve hane içindeki tüm gelirlerin baz alınarak hesaplanması sonucu ortaya çıkan hane içinde kişi başına düşen aylık gelirin, asgari ücretin 2/3’ünden az olması şartını taşıyan engelli bireylerdir (Yücel, 2020:554).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından sunulan “Özel Bakım Merkezleri ve Bu Merkezlere Ayrılan Kaynak Miktarlarının Yıllara Göre Dağılımı (2007-2023 Temmuz)” tablosu incelendiğinde,

Özel bakım merkezinin sayısının 2007 yılında 10, 2015 yılında 156, 2023 yılı temmuz ayı itibari ile 308 olduğu görülmektedir. Yani özel bakım merkezi sayısı 8 yılda 10 kattan fazlasına, 16 yılda 30 kattan fazlasına ulaşmıştır (ASHB, 2023a:54).

2007-2023 (temmuz) yılları arasında özel bakım merkezi kapasitesinin istisnasız olarak bakılan engelli sayısından fazla olduğu aynı tablo üzerinden görülmektedir. Bir başka deyişle, 2007 yılından 2023 yılına kadarki hiçbir yılda özel bakım merkezinde bakılan engelli sayısı engelli bireyler için ayrılan kapasiteden fazla olmamıştır (ASHB, 2023a:54).

Özel bakım merkezinde hizmet alan engelli bireyler için ayrılan kaynak miktarı değerlendirildiğinde, 2007 yılında 1 Milyon TL olan miktarın 2015 yılında 222 Milyon TL’ye 2022 yılında ise 2.688 Milyon TL’ye ulaştığı görülmektedir. Yani 2007 yılında özel bakım merkezinde hizmet alan 351 engelli birey için ayrılan miktar 1 Milyon TL iken, 2015 yılında 10.823 engelli birey için ayrılan miktar 222 Milyon TL, 2022 yılında 26.766 engelli birey için ayrılan miktar 2.688 Milyon TL’dir (ASHB, 2023a:56).

Tablo 15: Özel Bakım Merkezleri ve Bu Merkezlere Ayrılan Kaynak Miktarlarının Yıllara Göre Dağılımı (2007-2023 Temmuz)

Yıllar	Özel Bakım Merkezi Sayısı	Kapasite	Bakılan Engelli Sayısı	Ayrılan Kaynak (Milyon TL)
2007	10	915	351	1
2008	20	2.003	768	5
2009	44	3.744	2.144	17
2010	77	7.065	4.331	45
2011	100	8.651	6.707	84
2012	148	12.869	9.328	137
2013	147	13.325	10.173	186
2014	149	13.443	10.319	202
2015	156	13.656	10.823	222
2016	161	14.236	11.923	256
2017	196	17.690	14.080	400
2018	231	21.200	17.264	544
2019	257	24.796	19.658	770
2020	286	27.850	21.455	999
2021	294	29.508	25.346	1.036
2022	305	30.807	26.766	2.688
2023 (Temmuz)	308	31.733	28.049	-

Kaynak: ASHB, 2023

3.5. Türkiye’de Engellilere Yönelik Diğer Hizmetler: Engelli Kimlik Kartı

Engelli bireylerin sağlık kurulu raporunda belirtilen engellilik oranının %40’ı geçmesi kaydıyla engelli bireylerin sahip olduğu haklardan ve engellilere yönelik sunulan hizmetlerden rahatlıkla yararlanması adına 1998 yılından bugüne engelli kartı verilmektedir. Bu kapsamda ASHB’nin önemli hizmet birimi olan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü engelli bireylere verilen engelli kimlik kartlarına yönelik işleyişi düzenlemek konusunda gerekli görev ve yetkiye sahiptir (RG: 10.07.2018- 30474, m.71).

Engelli kimlik kartı alınması için gerekli 2 şarttan ilki engelli bireylerin sağlık kurulu raporunda belirtilen engellilik oranı ve ifadesidir.

- Engelli birey 18 yaşından büyük ise sağlık kurulu raporundaki engellilik oranı %40 ve üzerinde olmalıdır.
- Engelli birey 18 yaşından küçük ise sağlık kurulu raporunda Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik gereğince yer alması gereken ifadeler,
 - %40 ila %49 arasında engele sahip olan 0-18 yaş arası bireyler için, Hafif Düzeyde Özel Gereksinimi Var,
 - %50 ila %59 arasında engele sahip olan 0-18 yaş arası bireyler için, Orta Düzeyde Özel Gereksinimi Var,
 - %60 ila %69 arasında engele sahip olan 0-18 yaş arası bireyler için, İleri Düzeyde Özel Gereksinimi Var,
 - %70 ila %79 arasında engele sahip olan 0-18 yaş arası bireyler için, Çok İleri Düzeyde Özel Gereksinimi Var,
 - %80 ila %89 arasında engele sahip olan 0-18 yaş arası bireyler için, Belirgin Özel Gereksinimi Var,
 - %90 ila %99 arasında engele sahip olan 0-18 yaş arası bireyler için, Özel Koşul Gereksinimi Vardır.

Engelli kimlik kartı alınması için gerekli şartlardan ikincisi ise engelli bireyin yaşadığı ildeki Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne sağlık kurulu raporu, nüfus cüzdanı ve 2 adet fotoğraf ile müracaat etmektir (ASHB, 2023). Ancak ASHB'nin önemli hizmet birimi olan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün engelli kimlik kartlarına yönelik işleyişi düzenlemek konusunda gerekli görev ve yetkileri doğrultusunda engelli bireylere kolaylık sağlamak amacıyla 28 Ağustos 2021 tarihinden itibaren engelli kimlik kartı almak için başvurular e-Devlet üzerinden de yapılmaktadır. ASHB'nin verilerine göre, e-Devlet üzerinden başvuru kabul edildikten yaklaşık 8 ay sonra yapılan başvuru sayısı 47 bin 343 olarak tespit edilmiştir (ASHB, 2022).

Engelli kimlik kartı ile engelli bireylere tanılan haklar ve engelli bireylerin yararlanması adına sunulan hizmetler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Denizyolları, demiryolları ulaşım araçları, şehir içi toplu taşıma araçları, resmi ya da özel ayrımı yapılmaksızın tüm halk otobüslerinde ücretsiz seyahat hakkı

- İç hat, dış hat ayrımı yapılmaksızın tüm uçuşlarda %20 indirim
- Müze ve ören yerlerine ücretsiz giriş
- Devlet tiyatrolarına ücretsiz giriş
- Tabiatı koruma alanlarına, milli parklara ve tabiat parklarına ücretsiz ziyaret
- GSM operatörlerinde engelli bireyler için oluşturulmuş özel tarifelerden yararlanma imkanı
- TOKİ'nin hazırladığı projelerde engelli bireylere ayrılan %5'lik kontenjandan kura sonucu yararlanma imkanı

Engelli kimlik kartı olan tüm engelli bireyler yukarıda bahsi geçen hak ve hizmetlerden faydalanabilmektedir (ASHB, 2023c:27-28).

Ek olarak, Ücretsiz veya İndirimli Seyahat Kartları Yönetmeliği doğrultusunda bireyin ağır engelli olması durumunda beraber seyahat etmek durumunda kalacağı kişi yani engelli bireyin refakatçisi de ücretsiz seyahat hakkından yararlanabilmektedir (RG: 04.03.2014- 28931, m.6).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

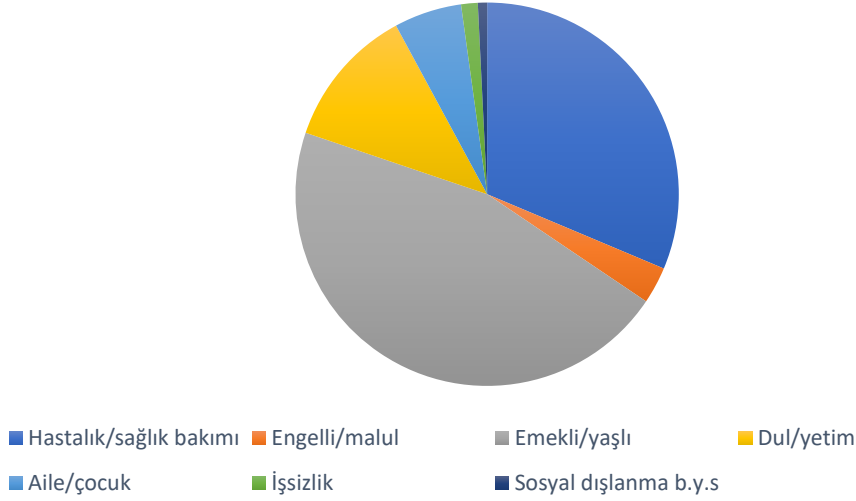
TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL HARCAMALAR

Sosyal refahın artması yönünde önemli bir konuyu oluşturan sosyal harcamalar yeniden dağıtım politikası olarak da işlevsellik kazanmaktadır. Yeniden dağıtım politikası olarak sosyal harcamalar toplumu oluşturan sınıfların kırılganlık durumunun farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka ifade ile, sosyal adaletin ve gelir dağılımının bozulmasına zemin hazırlayan durumlara karşı kırılgan grupları korumaya yönelik yapılan harcamalar sosyal harcamalardır (Karaçoban & Rad, 2023:15).

Sosyal harcamaların hesaplanmasında kullanılan istatistiksel yöntemler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Türkiye’de kullanılan istatistiksel yöntem The European System of Integrated Social Protection Statistics (ESSPROS) yani Avrupa Birleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi’dir. Bu yöntem doğrultusunda Türkiye’de yapılan harcamalar, sosyal transfer/koruma harcamalar başlığı altında idari masraflar- diğer harcamalar ve sosyal koruma yardımları şeklinde sınıflandırılmaktadır (Karaçoban & Rad, 2023:16).

Sosyal Harcamalar Veri Tabanına göre tıpkı yaşlılık, işsizlik, sağlık gibi malullük ve engellilik de sosyal politika alanlarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Karaçoban & Rad, 2023:16). TÜİK’in Sosyal Koruma İstatistikleri baz alınarak 2022 yılı için Türkiye’de sosyal koruma yardımlarının dağılımı incelendiğinde, bileşende en az payı yaklaşık %1’lik oranla sosyal dışlanmanın sonrasında yaklaşık %2’lik oranla işsizliğin daha sonrasında ise %3’lük oranla engelli/malullüğün aldığı görülmektedir (TÜİK, 2022). Bir başka ifade ile, sosyal koruma yardımları çerçevesinde yapılan ödemelerdeki payın en azını sırasıyla sosyal dışlanma, işsizlik ve engellilik/malullük oluşturmaktadır. Her ne kadar bu dağılımda engelliliğin ayrı bir bileşen olarak ele alındığı görülse de sosyal dışlanma sadece din, dil, cinsiyet ve yaş konularını değil engelliliği de kapsamaktadır. Diğer bir deyişle, herhangi bir engele sahip olması durumunda engelli bireyler de sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadır (Karaçoban & Rad, 2023:21).

Türkiye'de Sosyal Koruma Yardımlarının Dağılımı (2022)

Şekil 1: Türkiye’de Sosyal Koruma Yardımlarının Dağılımı (Kaynak: TÜİK, 2022)

2022 yılı için yapılan sosyal koruma yardımlarının dul/yetim, hastalık/sağlık bakımı, emekli/yaşlı, aile/çocuk, işsizlik, sosyal dışlanma ve engelli/malul bileşenlerinin dağılımı bu şekildedir.

2000-2022 yılları arasında sosyal koruma harcamalarının toplamı, sosyal koruma yardımlarının toplamı ile idari masraflar ve diğer harcamaların yer aldığı kalemler “Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının (Milyon TL) Yıllara Göre Dağılımı (2000-2022)” tablosunda bir araya getirilmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere sosyal koruma harcamalarının toplamı, sosyal koruma yardımlarının toplamı ile idari masraflar ve diğer harcamaların toplamından oluşmaktadır (TÜİK, 2022).

Sosyal koruma yardımlarının içerisinde engellilik için ayrılan oranların yıllar bazında değişimini değerlendirmek üzere tabloda sadece engelli/malul bileşenine yer verilmiştir. Her ne kadar sosyal koruma yardımlarının diğer bileşenlerini oluşturan dul/yetim, hastalık/sağlık bakımı, emekli/yaşlı, aile/çocuk, işsizlik, sosyal dışlanmaya tabloda yer verilmese de toplam sosyal koruma yardımlarının içerisindeki payları göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede “Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının (Milyon TL) Yıllara Göre Dağılımı (2000-2022)” tablosu incelendiğinde, toplam sosyal koruma harcamalarının, toplam sosyal koruma yardımlarının ve toplam sosyal koruma yardımlarının bileşenlerinden engelli/malul

yardımlarının 2000-2022 yılları arasında istisnasız arttığı görülmektedir. İdari masraflar ve diğer harcamaların ise istisnai olarak 2006-2007 yılları ve 2017-2018 yılları arasında kısmi bir azalışa uğradığı bunun dışında diğer yıllarda herhangi bir durağanlık ya da azalış olmaksızın arttığı yine aynı tablo üzerinden görülmektedir (TÜİK, 2022).

Sosyal koruma yardımlarında engelli/malul durumunun ne yönde olduğu değerlendirilecek olursa,

2000 yılında 13.129 Milyon TL olan sosyal koruma yardımlarının engelli/malul bileşeni 360 Milyon TL'dir. Yani engelli/malul bileşeni sosyal koruma yardımlarının yaklaşık %2.74'ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2022).

2005 yılında 69.339 Milyon TL olan sosyal koruma yardımlarının engelli/malul bileşeni 1.442 Milyon TL'dir. Yani engelli/malul bileşeni sosyal koruma yardımlarının yaklaşık %2.07'sini oluşturmaktadır (TÜİK, 2022).

2010 yılında 146.245 Milyon TL olan sosyal koruma yardımlarının engelli/malul bileşeni 4.280 Milyon TL'dir. Yani engelli/malul bileşeni sosyal koruma yardımlarının yaklaşık %2.92'sini oluşturmaktadır (TÜİK, 2022).

2015 yılında 274.912 Milyon TL olan sosyal koruma yardımlarının engelli/malul bileşeni 10.124 Milyon TL'dir. Yani engelli/malul bileşeni sosyal koruma yardımlarının yaklaşık %3.68'ini oluşturmaktadır (TÜİK, 2022).

2020 yılında 646.267 Milyon TL olan sosyal koruma yardımlarının engelli/malul bileşeni 20.613 Milyon TL'dir. Yani engelli/malul bileşeni sosyal koruma yardımlarının yaklaşık %3.18'ini oluşturmaktadır (TÜİK, 2022).

2021 yılında 776.613 Milyon TL olan sosyal koruma yardımlarının engelli/malul bileşeni 23.693 Milyon TL'dir. Yani engelli/malul bileşeni sosyal koruma yardımlarının yaklaşık %3.05'ini oluşturmaktadır (TÜİK, 2022).

2022 yılında 1.237.645 Milyon TL olan sosyal koruma yardımlarının engelli/malul bileşeni 39.407 Milyon TL'dir. Yani engelli/malul bileşeni sosyal koruma yardımlarının yaklaşık %3.18'ini oluşturmaktadır (TÜİK, 2022).

Tablodan belirli aralıklarla çekilen veriler doğrultusunda ele alınan sosyal koruma yardımları ve engelli/malul yardımlarının toplam sosyal koruma yardımlarına oranları incelendiğinde, sosyal koruma yardımlarının her yıl arttığı ancak engelli/malul yardımlarının

her yıl artmış olmasına rağmen sosyal koruma yardımlarına oranının farklılık gösterdiği yani bazı yıllar azaldığı bazı yıllar arttığı gözlenmektedir. Bir başka ifade ile, sosyal koruma yardımlarının bileşeni olan engelli/malul yardımları 2000-2022 yılları arasında istisnasız artış göstermiş olsa da toplam sosyal koruma yardımlarındaki engelli/malul yardımlarının payı istisnasız artış gösterememektedir (TÜİK, 2022).

Engelli/malul yardımlarının toplam sosyal koruma yardımları içindeki payının neden istisnasız artış gösteremediğini 2000 yılında %2.74 iken 2005 yılında %2.07, 2010 yılında %2.92, 2015 yılında %3.68, 2020 yılında %3.18, 2021 yılında %3.05 ve 2022 yılında %3.18 olması açıklamaktadır. Özetle, engelli/malul: toplam sosyal koruma yardım oranının yıllar bazındaki değişiminde herhangi bir istikrar söz konusu değildir. Ek olarak, belirli istikrara sahip olmayan bu oranlar engelli bireylere ayrılan toplam sosyal koruma harcama paylarının ne kadar düşük olduğunu da göstermektedir (TÜİK, 2022).

Tablo 16: Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının (Milyon TL) Yıllara Göre Dağılımı (2000-2022)

Yıllar	T.S.K Harcamaları	T. S.K. Yardımları	İdari Masraflar ve Diğer Harcamalar	Engelli/Malul
2000	13.504	13.129	375	360
2001	21.583	20.974	609	522
2002	33.537	32.793	744	782
2003	48.438	47.472	966	1.011
2004	60.940	59.727	1.213	1.225
2005	71.131	69.339	1.792	1.442
2006	84.891	83.096	1.795	1.733
2007	97.990	96.221	1.769	2.280
2008	113.512	111.591	1.922	2.506
2009	134.522	132.490	2.032	3.538
2010	148.450	146.245	2.205	4.280
2011	171.668	169.082	2.586	5.654
2012	195.663	192.687	2.976	7.035
2013	220.429	216.446	3.982	8.088
2014	247.244	242.912	4.332	9.251
2015	280.074	274.912	5.163	10.124
2016	336.520	330.776	5.744	11.982
2017	382.665	375.557	7.108	13.317
2018	448.727	442.027	6.700	14.840
2019	542.201	533.368	8.834	18.200
2020	655.261	646.267	8.994	20.613
2021	788.192	776.613	11.579	23.693
2022	1.257.763	1.237.645	20.118	39.407

Kaynak: TÜİK, 2022

2000-2022 yılları arasında toplam sosyal koruma harcamaları, yardımları, idari masraflar ve diğer harcamalar ile engelli/malul yardımlarının yıllara göre dağılımı bu şekildedir. Yıllara göre dağılımı Milyon TL cinsinden bu şekilde olan sosyal koruma harcamalarının ve diğer verilerin Gayrisafi Yurt İçi Hasılaya (GSYH) oranı sosyal devlet algısında sosyal politikaya verilen önem ve önceliği analiz etmede önem arz etmektedir (Şen, 2023:233).

TÜİK tarafından son on yıla ait (2013 Aralık-2023 Aralık) sosyal koruma harcamaları ve GSYH oranlarının baz alınmasıyla oluşturulan sosyal koruma harcamaları ve engelli/malul yardımlarının GSYH'ye oranı tablosu şu şekildedir:

Tablo 17: Türkiye’de Engelli/Malul ve Sosyal Koruma Harcamalarının GSYH’ye Oranı (%) (2012-2022)

Yıllar	Sosyal Koruma Harcamaları: GSYH	Engelli/Malul: GSYH
2012	%13.28	%0.5
2013	%13.8	%0.5
2014	%14	%0.5
2015	%12	%0.4
2016	%12.8	%0.5
2017	%12.3	%0.4
2018	%11.9	%0.4
2019	%12.5	%0.4
2020	%13	%0.4
2021	%10.8	%0.3
2022	%8.4	%0.3

Kaynak: TÜİK, 2023

“Türkiye’de Engelli/Malul ve Sosyal Koruma Harcamalarının GSYH’ye Oranı (%) (2012-2022)” tablosu incelendiğinde, 2012-2022 yılları arasında sosyal koruma harcamalarının GSYH’ye oranlarında bazı yıllar arasında kısmi artış gözlemlenirken bazı yıllar arasında kısmi azalış gözlemlenmiştir (TÜİK, 2023). Örneğin; sosyal koruma harcamalarının GSYH’ye oranı 2012-2014, 2015-2016, 2018-2020 yılları arasında artış; 2014-2015, 2016-2018, 2020-2022 yılları arasında azalış göstermiştir. Böylece, 2012-2022 yılları arasında “Sosyal Koruma Harcamaları: GSYH” oranının on yıllık ortalamasının %12.25 olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2023).

Engelli/malul oranlarının GSYH içindeki payına bakıldığında, 2012-2022 yılları arasında kayda değer bir değişim olmamakla beraber söz konusu yıllar arasında dönem dönem artış, azalış ve durağanlık gözlemlenmiştir. Bir başka ifade ile, GSYH içinde engelli/malullara ayrılan oran son on yılda büyük bir değişim göstermemiş, ağırlıklı olarak durağanlığını korumuştur. Böylece, 2012-2022 yılları arasında %0.5, %0.4 ve %0.3 arasında seyreden “Engelli/Malul: GSYH” oranının on yıllık ortalamasının %0.41 olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2023).

2012-2022 yılları arasında sosyal koruma harcamalarının GSYH'ye oranının arttığı yıllarda, GSYH içindeki engelli/malul oranının arttığı ya da sabit kaldığı görülmüştür. Örneğin, 2015-2016 yılları arasında sosyal koruma harcamalarının GSYH'ye oranına paralel olarak GSYH içinde engelli/malullara ayrılan oranın arttığı; 2012-2014, 2018-2020 yılları arasında sosyal koruma harcamalarının GSYH'ye oranının arttığı ancak engelli/malul bileşeninin GSYH içindeki payının durağanlığını koruduğu görülmüştür. Bu durağanlığı, söz konusu yıllarda sosyal koruma yardımlarının GSYH'ye oranındaki artışın engelli/malul bileşeni dışındaki bileşenlerde (dul/yetim, hastalık/sağlık bakımı, emekli/yaşlı, aile/çocuk, işsizlik, sosyal dışlanma) ortaya çıkan artışlar açıklamaktadır (TÜİK, 2023).

Son on yılın verileriyle düzenlenen tablodan hareketle, engelli/malul bileşeninin GSYH içindeki payı değerlendirildiğinde, söz konusu on yıl boyunca ortalama oranın %0.4 olduğu görülmüştür. %0.4'lük bir oran ise GSYH içinde engellilere ayrılan payın yeterli düzeye henüz ulaşmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bir başka ifade ile, GSYH içinde engelli/malul bileşenini temsil eden %0.4'lük oranın yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payının son birkaç yıl olmasa da geçmiş yıllarda artış göstermiş olması sosyal politika kapsamında umut vadeditici gelişmeler yaşandığının ve yaşanabileceğinin göstergesidir. Engellilerin gerek sosyal koruma harcamaları gerekse GSYH içindeki payının sosyal politikaya verilen önemi ve önceliği yansıtması sebebiyle önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bir başka deyişle, bir ülkede yapılan sosyal harcamalar ve bu harcamalar içinde engellilere ayrılan oran o ülkede sosyal politikaya ve sosyal politika kapsamında engelliliğe verilen önemi yansıtmaktadır. Bu doğrultuda, engellilere yönelik sosyal politikalar konusunda yeterli düzeye ulaşmak adına söz konusu oranların çok daha yüksek olmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Şen, 2023:233).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihin en tozlu sayfalarından bize kalan, engelli bireylerin tarih boyunca ötekileştirilen, yalnızlaştırılan, ayrımcılık ve baskıyla mücadele eden dezavantajlı bir grup olduğudur. Eski dönemlerden beri (Antik Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ) engelliler sahip oldukları fiziksel ve/veya ruhsal engellerden dolayı ötekileştirilmiştir. Özellikle çok tanrılı dinlerin hüküm sürdüğü dönemlerde, engelli bireyleri Tanrı'nın bir cezası olarak görmek, ölmelerinin yaşamalarından çok daha iyi olduğu düşüncesiyle engellilere çeşitli eziyetler etmek, sürgüne göndermek, gönderilmeyenleri dilendirmek ötekileştirilmenin önemli göstergelerinden olmuştur. Dönemin önde gelen yazarları, aydınları ve felsefecilerinin engellilere karşı gösterilen tüm bu tutum ve davranışlara karşı mücadele etmediği, aksine halkı galeyana getirerek düşmancıl güdülerini besledikleri anlaşılmaktadır. Engellilerin eski çağlarda, özellikle Yunan ve Roma Uygarlıklarında nasıl muamele gördükleri onların maruz kaldığı psikolojik ve fiziksel şiddeti göstermektedir.

Engelliliğin Türk kültüründeki yeri incelendiğinde kavramsal boyutunun atasözlerinden, deyimlere ve hatta ders kitaplarına kadar ulaştığı görülmektedir. Kavramsal olarak çocukluktan itibaren insanların karşısına çıkan engelliliğin işlevsel olarak Türkiye'deki yeri görme, işitme, dil ve konuşma, ortopedik, zihinsel, ruhsal ve duygusal, sürekli hastalık ve diğer olmak üzere 8 grup üzerinden değerlendirilmektedir. ASHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan ve 2023 yılı Kasım ayı verileri ile düzenlenen Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni'ne göre, Türkiye'de en büyük orana sahip engel grubu sırasıyla süregen hastalık (%40,63), zihinsel (%17,07), ortopedik (%13,78), görme (%9,53), işitme (%7,97), ruhsal ve duygusal (%7,57), diğer (%1,96), dil ve konuşma (%1,49)'dır. Bu oranlara karşılık gelen kişi sayısının binlere hatta milyonlara tekabül ettiği düşünüldüğünde engellilere yönelik yasal düzenlemenin oldukça önem arz ettiği sonucuna varılmaktadır.

Engellilere yönelik yasal düzenlemelerin uluslararası boyutunu oluşturan örnekler Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme iken ulusal boyutunu oluşturan örnekler başta 1961 ve 1982 Anayasası olmak üzere 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve Özürlüler Şurası'dır. Her ne kadar bahsi geçen yasal düzenlemeler arasında tarih ve kapsam farkı olsa da tümünün ortak amacı engelli bireylerin engelli olmayan bireylerin faydalandığı bütün hak, özgürlük ve ayrıcalıklardan eşit şekilde faydalanmalarınıdır. Bir başka ifade ile, engelli bireylerin engellerinin

toplumsal hayata katılım ve uyum konusunda hak, özgürlük ve ayrıcalıklar bağlamında herhangi bir engelle sebep olmalarının önüne bu yasal düzenlemelerle geçilmeye çalışılmıştır.

Devlet, sosyal devlet, sorun, değişim ve dönüşüm anahtar kelimeleri etrafında dar ve geniş anlamda, farklı şekillerde ve boyutlarda tanımlanan ve ele alınan sosyal politikanın dünyadaki tarihsel gelişimi Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali ile başlamıştır. Tarihte ilk kez Almanya’da Wilhelm Heinrich Riehl ismindeki bir profesör tarafından kullanılan sosyal politikanın uygulamadaki ilk örneğini 1802 yılında İngiltere’de konusunu çocuk işçilerin oluşturduğu düzenleme oluşturmuştur. Sanayide çalışan çocuk işçilerin çalışma sürelerini konu alan ilk sosyal politika uygulamasından sonra çocuk boyutuna ek olarak kadın boyutu eklenmiştir. Derken, dezavantajlı grup adı altında çocuk, kadın, yaşlı, genç ve engelli olmak üzere çeşitli gruplar ele alınmıştır.

Sosyal politikanın Türkiye’deki tarihsel gelişimi bu çalışmada Cumhuriyet öncesi sosyal politika, Cumhuriyet dönemi ve Cumhuriyet sonrası sosyal politika olmak üzere üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Bu çalışma sosyal politika uzantısını her ne kadar Türkiye ile örneklendirmeyi amaçlamış olsa da bu uzantıda Osmanlı Devleti’ne ve dönemine dair esinti olup olmadığını anlamak adına Türkiye’den önce Osmanlı Devleti’ndeki sosyal politika uygulamalarını mercek altına almıştır. Farklı dönemlerde devletlerin ve ülkelerin sosyal politikaya bakışı dönemin sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel ve dini yapısının harmanlanmasıyla şekillenmektedir. Bu bilgiden hareketle, Osmanlı döneminde de sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel ve dini yapının uygulanan sosyal politikalardaki varlığı hissedilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin sosyal politikayı ele alış şeklinde, bu dönemin tarıma dayalı üretim yapılan bir dönem olmasından, Kuran çizgisiyle hareket edilen bir dönem olmasına kadar dönemin gereklilikleri ve ihtiyaçlarının önemli etkisi olmuştur. Bu çerçevede Osmanlı döneminde sadaka, zekat, kurban ve fitre ile başlayan yardım çeşitleri yıllar geçtikçe kurumsallaşma ile beraber çeşitli yardım kurumlarının açılmasına ve açılan bu yardım kurumlarında devlet kontrolü altında başvuru yoluyla gereken sosyal yardımların yapılmasına başlanmıştır. Sosyal politikanın sadece sosyal yardımlardan ibaret olmadığı bilincini taşıyan Osmanlı Devleti bu yardımlara ek olarak güvenlik, sağlık, iş, eğitim vb. konuda inşa edilen, yeniden yapılanan önemli kurum ve kuruluşlarla beraber sosyal politikanın önünü açmıştır.

Osmanlı Devleti'ndeki sosyal politika uygulamalarının ortaya çıkışının sorun ve ihtiyaçlara paralel olması Cumhuriyet Dönemi öncesi sosyal politikanın yıllar boyunca gelişim, değişim ve dönüşüm içerisinde olduğuna açıklık getirmektedir. Bir başka ifade ile, dönemin beraberinde getirdiği sorun ve ihtiyaçlar, yeni bir sosyal politika uygulamasının konusunu oluşturmaktadır. Bu bilgiler ışığında, Cumhuriyet Dönemi incelendiğinde, nabzın yüksek attığı bir dönem olması itibari ile yaşanan siyasi olayların sosyal politika üzerindeki etkisi kolayca görülmektedir. Cumhuriyetin ilanı, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, tek partili hayattan çok partili hayata geçiş bu dönemde ülkeyi sadece siyasi açıdan etkileyen gelişmeler yerine; hukuki, kültürel, ekonomik, sosyal olmak üzere birçok alanda etkileyen gelişmeler olmuştur. Örneğin, Cumhuriyetin ilanı sadece bir rejim değişimi değil; vizyonların, misyonların, amaçların, kavramların, tutumların değiştiği, geliştiği ve dönüştüğü bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sadece devletin ekonomide benimsediği ilkeyi etkilememiş Türkiye'de siyasi, hukuki, sosyal olmak üzere birçok konuda ileri ya da geri adım atılması yönünde etkilemiştir. Yaşanan söz konusu gelişmelerin tamamı doğrudan ya da dolaylı bazen yasa tasarısı, bazen uygulama planı olarak; bazen yasa, bazen uygulama sosyal politikanın tarihsel süreçteki gelişimine etki etmiştir.

Sosyal politikaların temel konu alanlarından biri olan dezavantajlı gruplardan engellilere yoğunlaşılan bu çalışmada, Türkiye'de engellilere yönelik sosyal politikalar incelenmiş ve listelenmiştir. Engellilere sunulan sosyal politika uygulamalarından ilki istihdamdır. Engelli bireylerin toplumdan dışlanmasının önüne geçmek, sahip oldukları engellere rağmen kendilerini gerçekleştirmelerini mümkün kılmak adına Türkiye'de engellilere yönelik istihdam sağlanmaktadır. Çalışmanın herhangi bir ötekileştirme olmaksızın herkesin hakkı olduğu yönündeki anayasal güvenceden hareketle Türkiye'de çeşitli istihdam türleri oluşturulmuştur. Kota sistemi, korumalı iş yerleri yöntemi, kişisel çalışma yöntemi, evde çalışma yöntemi, sadece engellilerin çalıştırıldığı seçilmiş işlerde istihdam yöntemi, işverenlerin zorunluluk olmadan engelli istihdamı yöntemi ve kooperatif çalışma yöntemi olmak üzere 7 başlık altında ele alınan istihdam türleri doğrultusunda işgücüne dahil olmak isteyen yüzlerce hatta binlerce engelli bireye istihdam edilme imkanı verilmektedir.

Türkiye'de engellilere yönelik sunulan 7 istihdam türüne ek olarak engellilere yönelik istihdam sağlayan kadrolar açılmıştır. EKPSS ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik doğrultusunda EKPSS'ye ait usul ve esasların yerine getirilmesiyle sağlanan memur kadrosuna istihdama ek olarak engellilerin işçi kadrosuna istihdamı sağlanmaktadır. 2002 yılından bu yana 50 veya 50'den daha fazla işçinin çalıştırıldığı iş

yerlerinde engelli bireylere ait çalıştırılma zorunluluğu olan oranın özel sektöre ait iş yerlerinde %3, kamuya ait iş yerlerinde %4 olduğu göz önünde bulundurulduğunda İŞKUR'un sunduğu veriler ışığında binlerce engelli bireyin işçi kadrosu altında istihdam edildiği sonucuna ulaşılmıştır. %3 oran ile 2002 yılında memur kadrosuna istihdam edilmeye başlanan binlerce engelli bireyin 2012 yılında başlayan EKPSS süreci ile beraber engelli bireylerin engellerinin göz önünde bulundurulması gibi kadroya alımların daha sistematik hal almasıyla beraber memur kadrosunda birbirinden farklı engele sahip binlerce engelli bireyin istihdam edildiği sonucuna yine ASHB'nin sunduğu veriler ışığında ulaşılmıştır.

Türkiye'de engellilere sunulan sosyal politikalardan ikincisini maddi yardımlar oluşturmaktadır. Yasal dayanağını 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'dan alan ve önemli bir sosyal politika uygulaması olan maddi yardımlar belirli şartların sağlanması ile engelli bireylerin faydasına sunulmaktadır. Engelli aylığı, bakıma muhtaç engelli aylığı, engelli yakını aylığı, evde bakım desteği, muhtaç aylığı olmak üzere 5 farklı kategoride sunulan bu yardımlardan faydalanmak için belirlenen şartlar belirli ölçüde benzerlik gösterse de belli başlı farklılıklara sahiptir. Örneğin, engelli ve bakıma muhtaç engelli aylığı için belirlenen şartlardan ikisi 18 yaşını doldurmuş ve Türk vatandaşı olmak iken engelli aylığı için belirlenen şart %40 ila %69 arasında engele sahip olmak; ancak bakıma muhtaç engelli aylığı için belirlenen engel oranı %70 ve üzerinde olmasıdır. 5 farklı kategoride sunulan bu yardımlardan 2000'li yıllardan itibaren binlerce engelli yararlanmış binlercesi yararlanmaya devam etmektedir. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile SYGM verileri ışığında birkaç istisnai durum dışında bu yardımlardan faydalanan engelli sayısında yıllar boyunca artış yaşandığı ve yaşanmaya devam ettiği görülmektedir. Engelli birey sayısına paralel olarak söz konusu veriler ışığında çıkarılan bir diğer sonuç ise bu aylıklar ve destekler için ayrılan tutarlarda da birkaç istisnai durum dışında artış yaşandığı ve yaşanmaya devam ettiğidir.

Türkiye'de engellilere sunulan sosyal politikalardan üçüncüsünü engellilere yönelik muafiyet, istisna ve indirimler oluşturmaktadır. Ödev ve sorumluluk bakımından sosyal devlet olmanın önemli bir gerekliliği olan vergi konusunda engelli bireylere tanınan muafiyet, istisna ve indirimler sosyal politika uygulamalarında önemli bir diğer örneği oluşturmaktadır. 191 sayılı Gelir Vergisi Kanunun 31. Maddesinden hareketle engel sınıfının baz alınmasıyla tanınan gelir vergisi indirimi, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunun 17. Maddesinden hareketle engel durumlarına göre tanınan KDV istisnası, 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunun 4. Maddesinden hareketle engelli araçları bazında uygulanan MTV istisnası, 1319 sayılı Emlak

Vergisi Kanunun 8/2. Maddesinden hareketle Cumhurbaşkanının yetkisi ile tanınan emlak vergisi muafiyeti, 4458 sayılı Gümrük Vergisi Kanunun 167/12. Maddesinden hareketle engelli bireyin kullanımına mahsus kişiye özel ve özel surette imal edilen eşyalara dair gümrük vergisi muafiyeti uygulanmaktadır. Her ne kadar vergi başlığı altında yer almıyor olsa da vergi konusunda sağlanan muafiyet, istisna ve indirimin benzeri elektrik konusunda engelli bireylere sosyal politika uygulaması kapsamında sağlanmaktadır. Elektrik konusunda engelli bireylere sağlanan bu uygulamayı oluşturan destekleri kesintisiz güç kaynağı desteği, birikmiş elektrik borcu desteği ve elektrik tüketim desteği oluşturmaktadır.

Türkiye’de engellilere sunulan sosyal politikalardan dördüncüsünü engellilere yönelik bakım hizmetleri oluşturmaktadır. Engelli bireyin engel durumu göz önünde bulundurularak muayene, tahlil, rehabilitasyon gibi ihtiyaç duyduğu tıbbi desteğin ev ortamında sağlanmasının uygun görülmesi ile evde bakım desteği, söz konusu tıbbi desteğin ev ortamında değil kuruluşlarda sağlanmasının uygun görülmesi ile kuruluşlarda bakım hizmeti engellilere yönelik bakım hizmetlerinin temel prensibini oluşturmaktadır. Profesyonel bakım personellerinin kontrolü ve gözetimi altında sunulan kuruluşlarda bakım hizmetinin türlerini sırasıyla bakım ve rehabilitasyon merkezi, geçici ve misafir bakım hizmeti, umut evi, aktif yaşam merkezi, özel bakım merkezi oluşturmaktadır. Söz konusu kuruluşların açılışındaki prensipler farklı olsa da temel amaçları bir noktada benzerlik göstermekte aynı hedefe hizmet etmektedir. Yani, kuruluşlarda bakım hizmetlerinin tamamında engel grupları, yaş grupları ve cinsiyetleri gibi çeşitli faktörlerin göz önünde bulundurulmasıyla engelli bireylerin hayatlarını idame ettirmeleri, topluma katılım ve uyum sağlamaları konusunda maksimum destek sağlanması amaçlanmaktadır. 5 farklı kategoride sunulan bu hizmetlerden 2000’li yıllardan itibaren binlerce engelli yararlanmış binlercesi yararlanmaya devam etmektedir. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü verileri ışığında birkaç istisnai durum dışında bu yardımlardan faydalanan engelli sayısında yıllar boyunca artış yaşandığı ve yaşanmaya devam ettiği görülmektedir. Engelli birey sayısına paralel olarak söz konusu veriler ışığında çıkarılan bir diğer sonuç ise engelli bireylere söz konusu bakım hizmetlerini sunan kuruluşların sayısında ve bu kuruluşların engelli bireylere bakım hizmeti sunması için ayrılan kaynak miktarının birkaç istisnai durum dışında artış yaşandığı ve yaşanmaya devam ettiğidir.

Türkiye’de engellilere sunulan sosyal politikalardan beşincisi ise engelli kimlik kartı ve engelli kimlik kartı doğrultusunda engellilerin faydasına sunulan diğer hizmetler oluşturmaktadır. Türkiye’de engelli kimlik kartı dağıtımı 1998 yılında başlamıştır. Engellilik oranının %40’ın üzerinde olması gerektiği gibi belli başlı şartların taşınması kaydıyla verilen

engelli kimlik kartı engelli bireylerin çeşitli haklardan faydalanmasını mümkün kılmaktadır. Her ne kadar başlangıçta başvuru gibi ilgili prosedür devlet kurumlarından ilerliyor olsa da 2021 yılı itibari ile e-Devlet yoluyla engelli bireylerin başvurularını kolay şekilde yapmaları sağlanmıştır. Engelli kimlik kartına sahip olan engelli bireylerin yararlanacağı hizmetlerin örneklerini müzelere, devlet tiyatrolarına, milli parklara ve tabiat parklarına ücretsiz giriş; demiryolu, denizyolu, şehir içi ayırt etmeksizin tüm halk otobüslerinde ücretsiz seyahat hakkı; tüm uçuşlarda engelli bireylere özel %20 indirim (iç hat ve dış hat); GSM operatörlerinin engelli bireylere özel sunduğu özel tarifeler ve TOKİ kura çekilişlerinde engelli bireylere ayrılan %5'lik kontenjandan yararlanma fırsatı vb. oluşturmaktadır.

Bir ülkede sosyal politikanın ne denli önemli ve öncelikli olduğunu o ülkenin sosyal harcamaları ortaya koymaktadır. Bir başka ifade ile, sosyal harcamalar bir ülkenin sosyal politikaya verdiği öneme ayna tutmaktadır. Bu bilgiler ışığında, Türkiye'de engellilere yönelik yapılan sosyal harcamalar değerlendirildiğinde 2022 yılı TÜİK verileri ile elde edilen ilk sonuç; dul/yetim, hastalık/sağlık bakımı, emekli/yaşlı, aile/çocuk, işsizlik, sosyal dışlanma ve engelli/malul bileşenlerinden oluşan sosyal koruma yardımları içinde engellilere ayrılan payın %3.18 olduğudur.

2022 yılı TÜİK verileri ile elde edilen ikinci sonuç, 2000-2022 yılları arasında sosyal koruma yardımları içinde engellilere ayrılan payın %2 ila %4 arasında seyrettiği, oranın bazı yıllar arttığı bazı yıllar azaldığı ancak bu artış ve azalışın istisnasız olmadığıdır. Örneğin; 2000 yılında sosyal koruma yardımları içinde engellilere ayrılan pay %2.74 iken 2005 yılında %2.07, 2020 yılında %3.18 iken 2021 yılında %3.05 ve 2022 yılında %3.18'dir.

2023 yılı TÜİK verileri ile edilen üçüncü sonuç Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının GSYH'a oranının belirtilen yıllar (2008-2018-2019-2020-2021) için 2021 yılına kadar arttığı ancak 2021 yılında gerek sosyal koruma harcamaları ve yardımlarının gerekse idari masraf ve diğer harcamaların GSYH içindeki payının azaldığıdır.

2023 yılı TÜİK verileri ile edilen dördüncü sonuç Türkiye'de Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının içindeki engelli/malul bileşeninin GSYH'a oranının belirtilen yıllar (2008-2018-2019-2020-2021) için ağırlıklı olarak sabit kaldığı yani durağanlığını koruduğudur. 2021 yılında ise belirtilen oranın artmak, sabit kalmak bir yana azaldığıdır.

Çalışma boyunca incelenen ve listelenen tüm sosyal politikaların ve bu sosyal politikaları hayata geçirmek adına yapılan sosyal harcamaların değerlendirilmesi yapıldığında,

Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren önemli çok sayıda sosyal politika uygulamasının hayata geçirildiği, dönem dönem bu uygulamaların geliştirildiği, değiştirildiği ve dönüştürüldüğü görülmüştür. Uygulanan sosyal politikaların konusu bazen eğitim bazen sağlık bazen iş ve çalışma güvenliği iken bazen sosyal güvenlik olmuştur bazen de dezavantajlı gruplar. Çalışmanın odak grubunu oluşturan engelliler ise sadece Cumhuriyet Dönemi’nden değil Osmanlı Dönemi’nden itibaren dini, siyasi, kültürel, hukuki, sosyal başta olmak üzere birçok alanın temel konusu haline gelmiştir. Türkiye’de temel konu haline gelen engelliliğin sosyal politika uzantısıyla ele alındığı bu çalışmada tarih boyunca gerekli ve yeterli birçok uygulamanın olduğu ancak dönem dönem bu uygulamaların yetersiz kaldığı, haliyle kaldırıldığı, yeniden yapılandırıldığı olmuştur. Gelişim, değişim ve dönüşüm etrafında temel sorunlara ve ihtiyaçlara hizmet eden sosyal politika anlamsal olarak da işlevsel olarak da dinamikliği korumuştur. Engellilere yönelik sosyal politikalara tarih boyunca ihtiyaç duyulmuş ve duyulmaya devam etmektedir. Türkiye, sorunlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda engellilere yönelik çeşitli ve önemli sosyal politika uygulamalarını hayata geçirmiş ve geçirmeye devam etmektedir. Ancak küreselleşen dünya, gelişen teknoloji, yenilenen ihtiyaçlar ve bütün bunların beraberinde getirdiği sorunlar sosyal politikada hep bir gelişim, değişim ve dönüşüm ihtiyacı yaratacaktır. Türkiye’de uygulanan sosyal politikaların her anlamda artarak devam etmesi, engelli bireylerin sağlık, mutluluk, refah, güven ve özgüvenle dolu hayat sürmeleri konusunda destekleyici nice adımların atılması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ARIKAN, Z., İNNECİ, A., & GÜRBÜZ, S.: “Engellilere Yönelik Vergisel Düzenlemelerin Sosyal Devlet Olma Anlayışı Bakımından Değerlendirilmesi.”, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 131-139. 2018

ATEŞ, M.: 2020 “Sosyal Politika ve Sosyal Refah Açısından Türkiye’de Sosyal İnovasyon ve İyi Uygulama Örnekleri.”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47), 441-472.

AYDOĞAN, E.: 2023 “Engelli Bireylerin Araç Alımı ve Bina Vergisi Ödemelerinde Özellik Arz Eden Durumlar.”, *Mali Çözüm Dergisi*, 32, 209-214.

BALKANLI, A. O.: 2002 “Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine.”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 13-26.

BAŞARAN, İ., & UÇAR, A.: 2022 “Sosyal Devlet Bağlamında Belediyelerin Sosyal Politika Uygulamaları: Manisa Büyükşehir Belediyesi Örneği.”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(Özel Sayı), 321-341.

BAZI KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA İLİŞKİN KANUN “06.06.1997 Tarihli 23011 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi) https://resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf

HÜKMÜNDE

KARARNAME: 1997

BEDİR, E.: 2012 “Sosyal Politika Bilim Dalına İlişkin Genel Bilgiler.”, *Oral, İ. Ve Şişman, Y. (Ed.). Sosyal Politika I (3). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.*

BENHÜR, Ç.: 2007 “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları.”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (17), 61-75.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER: 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER: 1948 Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme.

BORATAV, K.: 1982 “Türkiye'de Devletçilik.”, Ankara.

BULUŞ, S.: 2022 “Engelli Bireylere Yönelik Kamusal Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler.”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, (2022-2), 835-872.

BUĞRA, A., & KEYDER, Ç.: 2006 “Sosyal Politika Yazıları.”, *İletişim Yayınları.*

BURCU, E.: 2002 “Üniversitede Okuyan Özürlü Öğrencilerin Sorunları: Hacettepe-Beytepe Kampüsü Öğrencileri Örneği.”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1).

- BURCU, E.: 2015 “Türkiye’de Yeni Bir Alan: ‘Engellilik Sosyolojisi’ ve Gelişimi.”, *Journal Of Sociological Studies/Sosyoloji Konferanslari*, (52).
- CUMHURBAŞKANL IĞI TEŞKİLATI HAKKINDA CUMHURBAŞKANL IĞI KARARNAMESİ: 2018 “10.07.2018 Tarihli 30474 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5>
- ÇAĞAN, N.: 1980 “Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme.”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 37(1), 129-151.
- ÇAKAN, P., & SEZER, Ö.: 2010 “Süreğen Hastalığı Olan Çocuklara Sahip Annelerin Tutumları, Kaygı Düzeyleri ve Diğer Değişkenler Açısından İncelenmesi.”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2).
- ÇAYIR, K., & ERGÜN, M.: 2014 “Ders Kitaplarında Engellilik.”, *Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Merkezi*
- ÇETİN, B. I.: 2016 “Antik Çağ’dan Sanayi Devrimi’ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi.”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 167-184.
- ÇETİN, H.: 2011 “Türkiye’de Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Sosyal Hizmet Politikaları ve Bütçelere Yansıması.”, *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, (1), 29-42.

ÇİTİL, M., & “Türkiye’de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku’nun
ÜÇÜNCÜ, M. K.: Durumu.”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (35), 233-278.
2018

ÇONDUR, F., “Engelli İstihdamının Dünya’da ve Türkiye’deki Görünümü.”,
YENİPAZARLI, A., & *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 347-362.
CÖMERTLER, N.:
2020

DEVLET “23.07.1965 Tarihli 12056 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi)
MEMURLARI <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf>
KANUNU: 1965

DİLİK, S.: 1985 “Atatürk Döneminde Sosyal Politika.”, *Ankara Üniversitesi SBF
Dergisi*, 40(01).

DİYANET İŞLERİ “Yetim, Güçsüz ve Yoksulları Korumak Üzerine Ayetler.”,
BAŞKANLIĞI: 2023 (Çevrimiçi) <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR>

EĞİLMEZ, M.: 2019 “Türkiye’de Gelir Dağılımı, Gini Katsayısı ve Yoksulluk Oranları.”

EMİROĞLU, A., “Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar.”, Tarih
KOÇYİĞİT, N., & Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8, 73-
KESİCİ, S.: 2012 92.

EMLAK VERGİSİ “29.07.1970 Tarihli 13576 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi)
KANUNU: 1970 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1319.pdf>

ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK ÖZEL BAKIM MERKEZLERİ YÖNETMELİĞİ: 2016 “04.11.2016 Tarihli 29878 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.23014.pdf>

ENGELLİ.COM: 2023 “Engelli Elektrik İndirimi Desteği 2024.”, (Çevrimiçi) <https://www.engelli.com/engelli-elektrik-indirimi/>

ENGELLİ.COM: 2023 “Engelli Gelir Vergisi İndiriminin Yıllara Göre Dağılımı (2010-2023).”, (Çevrimiçi) <https://www.engelli.com/engelli-vergi-indirimi/>

ENGELLİ KAMU PERSONEL SEÇME SINAVI VE ENGELLİLERİN DEVLET MEMURLUĞUNA ALINMALARI HAKKINDA YÖNETMELİK: 2014 “07.02.2014 Tarihli 28906 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20145780.pdf>

ENGELLİLER HAKKINDA KANUN: 2005 “07.07.2005 Tarihli 25868 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>

- GEDİKLİ, B.: 2022 “İstihdamda Engelli Kadın: Sorunlar ve Çözüm Önerileri.”, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 83-103.
- GELİR VERGİSİ KANUNU: 1961 “06.01.1961 Tarihli 10700 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.193.pdf>
- GENÇ, Y. & ÇAT, G.: 2013 “Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi.”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363–393.
- GİRGİN, B. A., & BALCI, S.: 2015 “Fiziksel Engelli Çocuk ve Ailesinin Evde Bakım Gereksinimi.”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2), 305-317.
- GÜÇLÜ, S.: 2016 “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları.”, *Sosyoloji Dergisi*, (10zel), 1-22.
- GÜLEÇ, S.: 2008 “1945-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Refah Devleti.”, *Yerel Siyaset*, 31, 48-55.
- GÜMRÜK KANUNU: 1999 “04.11.1999 Tarihli 23866 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4458.pdf>
- IŞIK, H.: 2013 “Engellilerin Vergisel Avantajları.”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4).

İHTİYAÇ SAHİBİ “28.02.2019 Tarihli 30700 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi)
HANELERE <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/20.5.795.pdf>
ELEKTRİK
TÜKETİM DESTEĞİ
VERİLMESİ
HAKKINDA
KARAR: 2019

İSTANBUL “İş’te Engel Yok Projesi” ile Engelliler İş Hayatına Atılıyor.
BÜYÜKŞEHİR <https://saglik.ibb.istanbul/iste-engel-yok-projesi-ile-engelli-bireyler-is-hayatina-atiliyor/>
BELEDİYESİ (İBB):
2015

İstanbul Kalkınma “Mali Destek Programı Desteklenen Projeler İş’te Engel Yok-
Ajansı (İSTKA): 2012 Engelli Gençler İstihdam Projesi”
<https://www.istka.org.tr/media/1114/2012-y%C4%B1%C4%B1-mal%C4%B1-destek-programlar%C4%B1-desteklenen-projeler.pdf>

İŞ KANUNU: 2003 “10.06.2003 Tarihli 25134 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi)
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>

İŞKUR: 2023 “Engelli Birey Çalıştırmak Zorunda olan İş Yerleri ve Bu İş Yerlerinde İstihdam Eden Engelli Sayısı (2002-2023 Haziran).”,
<https://iskur.gov.tr/>

İZVEREN, A: 1968 “Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar.”, Ankara: Sevinç Matbaası

JAEGER, P. T., & “*Understanding Disability: Inclusion, Access, Diversity, and Civil*
BOWMAN, C. A.: *Rights.*”, Greenwood Publishing Group.
2005

- KANCA, O.: 2012 “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar/Socio-Economic Policies Applied In Turkey Between The Years Of 1950-1960.”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 47-63.
- KARA, B.: 2016 “Türkiye’de Engelli Bireylerin Yasal Hakları ve Uygulamadaki Yeri.”, *International Journal Of Social Science*, 48, 249-260.
- KARA, C. Ö. D.: 2020 “Sosyal Politika Bağlamında Engellilere Yönelik Hizmetlerin Çanakkale Belediyesi Örneğinde Analizi.”, *Journal Of Management and Economics Research*, 18(1), 249-275.
- KARACA, Z. E., & NAM, D.: 2021 “Kronik Bir Sosyal Sorun: Engellilere Yönelik Ayrımcılık.”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 167-194.
- KARAÇOBAN, A., & RAD, S. T.: 2023 “Türkiye’de Sosyal Transfer Harcamaları ve Yoksulluk.”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (39), 14-29.
- KARAGÖZ, S.: 2020 “Türkiye’de Sosyal Devletin Sosyal Yardım Bağlamında Değerlendirilmesi.”, *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 146-169.
- KARAYOLLARI
TRAFİK
YÖNETMELİĞİ:
1997
- “18.07.1997 Tarihli 23053 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi)
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.8182.pdf>

- KOLAT, S.: 2009 “Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları.”, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- KORAY, M.: 2007 “Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak.”, *Çalışma ve Toplum*, 4(15), 19-56.
- KOYTAK, A. S.: 2014 “Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Politikadaki Dönüşüm: Ak Parti Modeli.”, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(5), 70-89.
- KÖK, H.: 2023 “Engelli Evde Bakım Hizmetlerinde Karşılaşılabilecek Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme.”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(58), 45-62. (2023). Engelli Evde Bakım Hizmetlerinde Karşılaşılabilecek Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(58), 45-62.
- KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI: 2023 “Muhtaç Aylığı.”, (Çevrimiçi) <https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/hayir-hizmetleri/muhtac-ayligi>
- MİNKARÎ, A. E.: 1992 “1950-1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme.”, *Demokratlar Kulübü Yayınları*.
- MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ KANUNU: 1963 “23.02.1963 Tarihli 11342 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.197.pdf>

- MUYAN, Y.: 2023 “Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Temel Taşlarından Biri: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları.”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 1432-1441.
- OLIVER, M.: 1990 “The Politics Of Disablement: A Sociological Approach.”, New York: St.
- ÖCAL, A. T., & HERAND, D.: 2020 “Sosyal Politika Üzerine Yazılmış Makalelerinin Metin Madenciliğiyle Analizi.”, *Journal Of Management And Economics Research*, 18(2), 149-160.
- ÖNCEL, B. D., & KARAOĞLAN, D.: 2016 “Disability and Labor Force Participation: Evidence from Turkish Males.”, *Economic Research Center*.
- ÖLÇME, SEÇME VE YERLEŞTİRME MERKEZİ (ÖSYM): 2023 “EKPSS: Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı”., <https://www.osym.gov.tr/TR,8840/hakkinda.html>
- ÖZAYDIN, M. M.: 2016 “Sosyal Politikanın Dünyadaki Tarihsel Gelişimi.”, *Sosyal Politika I* (Pp.28-56), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ÖZBEK, N.: 2002 “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet.”, *Toplum ve Bilim*, 92 (2002), 7-33.
- ÖZDAMAR, M., & ÇAKAR, E.: 2015 “Muhtaç Yaşlılar ile Engellilere Aylık Bağlanması ve Bunların Bakımını Üstlenenlere Evde Bakım Ücreti Ödenmesinin Şartları.”, *İş ve Hayat*, 1(2), 169-183.

- ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ KANUNU: 2002 “12.06.2002 Tarihli 24783 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4760.pdf>
- ÖZER, M. A., & ÇİFTÇİ, A.: 2023 “Türkiye’de Sosyal Belediyeciliğin Dünü Bugünü.”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 24-44.
- ÖZKAN, Ş., & ZEYNEP, A. C. A.: 2021 “Japonya Evde Bakım Hizmetlerinin İncelenmesi ve Türkiye İçin Öneriler.”, *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (18), 157-178.
- ÖZTÜRK, M.: 2011 “Türkiye’deki Engelli Gerçeği.”, *Müsiad Cep Kitabı 30. İstanbul, Ajansvista Matbaacılık*, 17.
- POLAT, Ç. S.: 2009 “Engelliliğin Türk Atasözü ve Deyimlere Yansımalarının Sosyolojik Analizi.”, *Uluslararası Türkiye-Mısır İlişkileri Sempozyumu ve Güzel Sanatlar Sergisi*, 2-7.
- SAÇAN, S., & GÜRKAN, A.: 2016 “Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş Çocukların Aileleri ve Güncel Hizmet Modelleri.”, *Ve Eğitimi Kongresi*, 55.
- SANCHEZ, J.: 2015 “Reporting On Disability: Guidelines For The Media.”, *ILO*.
- SOSYAL HİZMETLER KANUNU: 1983 “27.05.1983 Tarihli 18059 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2828.pdf>

SOSYAL
YARDIMLAR
GENEL
MÜDÜRLÜĞÜ
(SYGM): 2023

“Engellilik Oranı %40-%69 Olan Bireyler İçin Engelli Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran).”, (Çevrimiçi) <https://www.aile.gov.tr/sygm>

SOSYAL
YARDIMLAR
GENEL
MÜDÜRLÜĞÜ
(SYGM): 2023

“Engellilik Oranı %70+ Olan Bireyler İçin Bakıma Muhtaç Engelli Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran).”, (Çevrimiçi) <https://www.aile.gov.tr/sygm>

SOSYAL
YARDIMLAR
GENEL
MÜDÜRLÜĞÜ
(SYGM): 2023

“18 Yaş Altı Engelli Yakını Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran).”, (Çevrimiçi) <https://www.aile.gov.tr/sygm>

ŞEN, M.: 2018

“Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler.”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 129-152.

ŞEN, M.: 2023

“Türkiye’de Engelliler ve Sosyal Politikalar.”, *Efe Akademi Yayınları*.

ŞİŞMAN, Y.: 2017

"Türkiye’de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi?", *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-22.

TANGÜLÜ, Z.: 2012 “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960).”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 389-410.

TAŞÇI, F.: 2017 “Türkiye’de Sosyal Politika ve Dönüşüm: Zihniyet, Aktörler ve Uygulamalar.”, *İstanbul: SETA Yayınları*.

T.C. AİLE VE “Engelliler İçin Bilgilendirme Rehberi”
SOSYAL
HİZMETLER
BAKANLIĞI: 2021

T.C. AİLE VE “2022 Aralık Ayı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni”, Engelli ve
SOSYAL Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi)
HİZMETLER
BAKANLIĞI: 2022

T.C. AİLE VE “Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin Yıllara Göre Dağılımı
SOSYAL (2002-2023 Temmuz).”, (Çevrimiçi), 2023 Temmuz Ayı Engelli ve
HİZMETLER Yaşlı İstatistik Bülteni Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel
BAKANLIĞI: 2023a Müdürlüğü, (Çevrimiçi)
https://www.aile.gov.tr/media/140662/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz_23.pdf

T.C. AİLE VE “EKPSS ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Başvuru Yapan ve
SOSYAL Yerleşen Adayların Yıllara Göre Dağılımları (2012-2022).”, 2023
HİZMETLER Temmuz Ayı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Engelli ve Yaşlı
BAKANLIĞI: 2023a Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi)
https://www.aile.gov.tr/media/140662/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz_23.pdf

T.C. AİLE VE “Evde Bakım Desteği İçin Ayrılan Tutarın Yıllara Göre Dağılımı
SOSYAL (2007-2023 Temmuz).”, 2023 Temmuz Ayı Engelli ve Yaşlı
HİZMETLER İstatistik Bülteni Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü,
BAKANLIĞI: 2023a (Çevrimiçi)
https://www.aile.gov.tr/media/140662/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz_23.pdf

T.C. AİLE VE “Kamu Kurum ve Kuruluşları Engelli Kotasında İstihdam Eden
SOSYAL Engelli Memur Sayısı (2002-2023 Temmuz).”, 2023 Temmuz Ayı
HİZMETLER Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel
BAKANLIĞI: 2023a Müdürlüğü, (Çevrimiçi)
https://www.aile.gov.tr/media/140662/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz_23.pdf

T.C. AİLE VE “Özel Bakım Merkezleri ve Bu Merkezlere Ayrılan Kaynak
SOSYAL Miktarlarının Yıllara Göre Dağılımı (2007-2023 Temmuz).”, 2023
HİZMETLER Temmuz Ayı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Engelli ve Yaşlı
BAKANLIĞI: 2023a Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi)
https://www.aile.gov.tr/media/140662/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz_23.pdf

T.C. AİLE VE “Yatılı Umut Evlerinin Yıllara Göre Dağılımı (2008-2023
SOSYAL Temmuz).”, 2023 Temmuz Ayı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni
HİZMETLER Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi)
BAKANLIĞI: 2023a https://www.aile.gov.tr/media/140662/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz_23.pdf

T.C. AİLE VE “2023 Temmuz Ayı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni.”, Engelli ve
SOSYAL Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi)
HİZMETLER
BAKANLIĞI: 2023a

T.C. AİLE VE “2023 Kasım Ayı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni.”, Engelli ve
SOSYAL Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi)
HİZMETLER
BAKANLIĞI: 2023b

T.C. AİLE VE “Veri Sisteminde Kayıtlı Olup Hayatta Olan Engelli Bireylerin
SOSYAL Engel Gruplarına Göre Dağılımı (2023).”, *2023 Kasım Ayı Engelli
ve Yaşlı İstatistik Bülteni Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel
Müdürlüğü*, (Çevrimiçi)
BAKANLIĞI: 2023b
https://www.aile.gov.tr/media/151788/eyhgm_istatistik_bulteni_kasim_23.pdf

T.C. AİLE VE “Engelli Bireyler İçin Bilgilendirme Rehberi”
SOSYAL
HİZMETLER
BAKANLIĞI: 2023c

T.C. “Muhtaç Aylığı İçin Ayrılan Tutarın Yıllara Göre Dağılımı (2015-
CUMHURBAŞKANL 2021).”, (Çevrimiçi) <https://www.sbb.gov.tr/>
İÇİ STRATEJİ VE
BÜTÇE
BAŞKANLIĞI: 2023

- TELLİOĞLU, S.: 2019 “Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Hizmetlerin ve Politikaların Tarihçesi.”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(88), 818-832.
- TETİK, A., & “Osmanlı Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları.”, *Süleyman KORKMAZ, A.: 2022 Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3), 423-443.
- TEZGEL, O.: 2013 “Sosyal Politika.”, *Sendikacılık Akademisi Ders Notları*, 2, 1-32.
- TINAR, Y.: 2018 “Engellilere Yönelik Kamu Hizmetlerinin Yönetimi ve Sunumu: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme.”, *Hiperlink Eğitim İletişim Yayın Sanayi Ticaret ve Limited Şirketi*.
- TINAR, Y.: 2020 “Yerel Yönetimlerce Engellilere Sunulan İstihdam Hizmetleri: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü Örneği.”, In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 78, pp. 429-453).
- TİYEK, R.: 2014 “Yerel sosyal politika bağlamında “İş’te Engel Yok Projesi”.”, In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 66-67, pp. 101-126). Istanbul University.
- TİYEK, R., & “Ak Parti Döneminde (2002-2015) Sosyal Yardım Uygulamaları.”, DOĞAN, M.: 2018 *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 1045-1059.
- TOPER, F., ASLAN, “Türkiye’deki Sosyal Hizmet Kurumlarının Tarihsel H., & ÖZPOLAT, A.: Gelişimi.”, *Tarih Okulu Dergisi*, 16(62). 2023

TUNA, O., & “Sosyal Siyaset.”, *İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları*
YALÇINTAŞ, N.:
1994

TÜRK DİL KURUMU “Engelli ve Engellilik Tanımları.”, (Çevrimiçi)
(TDK): 2023 <https://sozluk.gov.tr/>

TÜRKİYE “Genel Nüfus İçinde Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre En Az Bir
İSTATİSTİK Engeli Olan Nüfus (2011).”, *Nüfus Konut Araştırması*, (Çevrimiçi)
KURUMU (TÜİK): <https://www.tuik.gov.tr/>
2011

TÜRKİYE “Engelli ve Genel Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı (%), 2011-
İSTATİSTİK Mayıs 2023.”, (Çevrimiçi) <https://www.tuik.gov.tr/>
KURUMU (TÜİK):
2011- 2023

TÜRKİYE “Sosyal Koruma İstatistikleri, 2021.”, (Çevrimiçi)
İSTATİSTİK [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2021-45744)
KURUMU (TÜİK): [Istatistikleri-2021-45744](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2021-45744)
2022

TÜRKİYE “Türkiye’de Engelli/Malul ve Sosyal Koruma Harcamalarının
İSTATİSTİK GSYH’ye Oranı (%) (2012-2022).”, (Çevrimiçi)
KURUMU (TÜİK): [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2022-49675)
2023 [Istatistikleri-2022-49675](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2022-49675)

TÜRKİYE “Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının (Milyon TL) Yıllara
İSTATİSTİK Göre Dağılımı (2000-2022).”, (Çevrimiçi)
KURUMU (TÜİK): [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2022-49675)
2022 [Istatistikleri-2022-49675](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2022-49675)

TÜRKİYE
İSTATİSTİK
KURUMU (TÜİK): 2022
“Türkiye’de Sosyal Koruma Yardımlarının Dağılımı (2022).”,
(Çevrimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2022-49675>

TÜRKİYE
CUMHURİYETİ 1961
ANAYASASI: 1961
“20.07.1961 Tarihli 10859 sayılı Resmi Gazete.”,
<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>

TÜRKİYE
CUMHURİYETİ 1982
ANAYASASI: 1982
“09.11.1982 Tarihli 17863 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi)
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

TÜRKOĞLU, İ.: 2013
“Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik.”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 275-305.

UN [OHCHR]: 2006
“Convention on the Rights of Persons with Disabilities.”,
<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>

ÜCRETSİZ VEYA
İNDİRİMLİ
SEYAHAT
KARTLARI
YÖNETMELİĞİ:
2014
“04.03.2014 Tarihli 28931 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi)
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/yonetmelik/7.5.19443.pdf>

ÜNLÜ, S., “Geçmişten Günümüze Türk Kültüründe Engelli BAĞÇIVAN, A. VE Anlamlandırmaları.”, *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 96- KARA, B.,: 2022 130.

WORLD HEALTH ORGANIZATION “International Classification Of Impairments, Disabilities, and Handicaps: A Manual Of Classification Relating To The Consequences Of Disease.”, *Published In Accordance With Resolution WHA29. 35 Of The Twenty-Ninth World Health Assembly, May 1976*. World Health Organization.

WORLD HEALTH ORGANİZATİON & “World Report on Disability 2011.”, World Health Organization <https://apps.who.int/iris/handle/10665/44575> WORLD BANK: 2011

YAMAN, M.: 2023 “İşverenlerin Engelli, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru İstihdam Etme Yükümlülüğü.”, *Aurum Journal Of Social Sciences*, 8(1), 99-138.

YARALI AKKAYA, “Otherization Language; Descriptions Of Disability in Turkish Proverbs and Idioms.”, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 89-98.

YAYMAN, D., & “Türk Vergi Hukukunda Yer Alan Sakat ve Özürlülere Yönelik ÇİMAT, A.: 2012 Vergisel Ayrıcalıklar.”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(3), 297-322.

YILMAZ, N., & “Kentsel Kamusal Açık Mekânların Engelliler Tarafından
DİKTAŞ, E.: 2020 Kullanımının Ankara, Çankaya Örneğinde İrdelenmesi.”, *Sosyal
Politika Çalışmaları Dergisi*, 411-468.

YÜCEL, P. D.: 2020 “Engelli Bireylere Sunulan Bakım Hizmeti Modelleri.”, In 5.
*International EMI Entrepreneurship And Social Sciences Congress
Proceedings E-Book* (P. 550).

65 YAŞINI “10.07.1976 Tarihli 15642 sayılı Resmi Gazete.”, (Çevrimiçi)
DOLDURMUŞ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2022.pdf>
MUHTAÇ, GÜÇSÜZ
VE KİMSESİZ TÜRK
VATANDAŞLARINA
AYLIK
BAĞLANMASI
HAKKINDA
KANUN: 1976